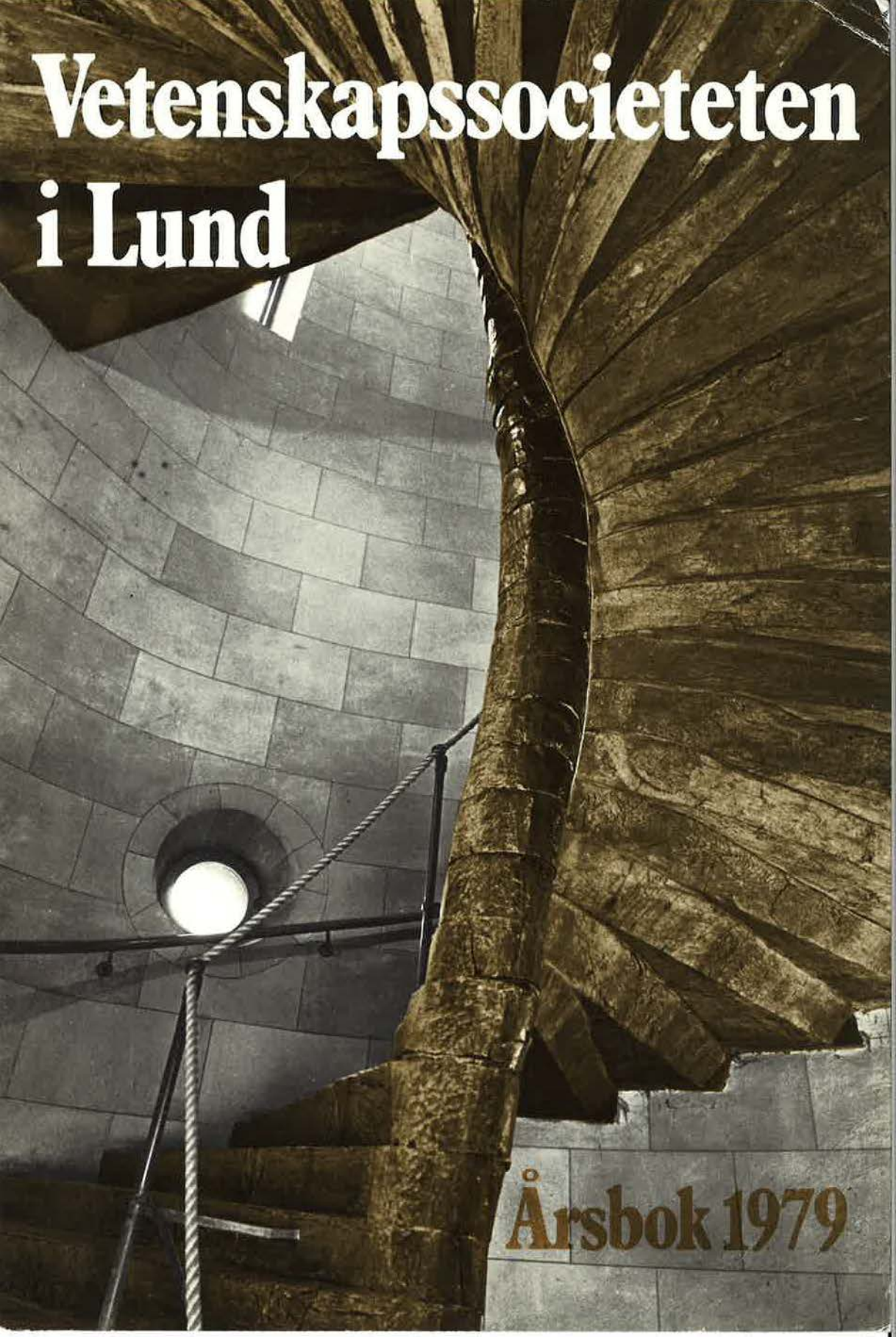

Vetenskaps societeten i Lund

A photograph of a wooden spiral staircase inside a stone dome. The staircase is made of dark wood and has a rope railing. The dome is made of large stone blocks. A circular light fixture is visible on the wall. The text "Vetenskaps societeten i Lund" is overlaid on the top left, and "Årsbok 1979" is overlaid on the bottom right.

Årsbok 1979

Vetenskapssocieteten
i Lund
Årsbok 1979

*Yearbook of
the New Society of Letters
at Lund*

CWK Glerup

*CWK Glerup är produktlinjenamnet för vetenskapliga skrifter
utgivna av LiberLäromedel Lund*

*Tryckt med ekonomiskt stöd från Humanistisk-
samhällsvetenskapliga forskningsrådet*

Redigering: Bo Westerhult

Formgivning: Lars Tempte

Omslagsbild: Ektrappan i Lundagårdshuset från 1732. Foto: Erik Liljeroth, Allhems förlag

ISBN 91-40-04713-X

Berlings, Lund 1979

Innehåll

Artiklar

- 5 *Stig Strömholm*: Händelser, källor och människor i det senromerska Gallien
- 16 *Gösta Vitestam*: Research concerning Arabic Manuscripts – the Rôle of the Detective
- 34 *Nils-Arvid Bringéus*: Fria med knivslida
- 52 *Hans Regnéll*: Några synpunkter på Ferdinand de Saussures teori om språktecknet

Minnesord

- 75 Johs. Pedersen av *Gösta Vitestam*
- 83 Julius Mägisté av *Pentti Soutkari*
- 89 Eiliv Skard av *Stig Y. Rudberg*
- 93 Ernst Löfstedt av *Torsten Dahlberg*
- 99 Herman Richter av *Krister Gierow*
- 105 Per Olov Barck av *Staffan Björck*
- 111 Dag Strömbäck av *Sigfrid Svensson*

Vetenskaps societeten i Lund

- 119 Matrikel
- 129 Verksamheten 1978
- 131 Räkenskaper
- 134 Revisionsberättelse
- 135 Skriftförteckning

Stig Strömholm

Händelser, källor och människor i det senromerska Gallien

En modern svensk historiker har talat om vår tids »kronologiska provinsialism» – om vår fångenskap i ett orimligt kort tidsperspektiv. Den instängdheten i det allra mest moderna blir särskilt farlig när man vill försöka skapa en levande och realistisk bild av händelser och förlopp i det väldiga block av tid, erfarenhet och upplevelser som bekvämt buntas under samlingsrubriken »antiken» eller »forntiden». Alltför lätt uppfattas Julius Ceasar som en samtida till Perikles, fast det mellan de båda statsmännen ligger ett tidsavstånd som är lika stort som det mellan Axel Oxenstierna och Ola Ullsten. Och alltför lätt uppfattas det romerska väldet i Västeuropa norr om Alperna som en enda statisk period, fast detta välde i själva verket varade under en tidsperiod som motsvarar avståndet mellan Carl XVI Gustaf och kung Magnus Eriksson.

Det var omkring år 100 f.Kr. som en stor del av Gallien – som vi här utan närmare detaljbeskrivningar kan jämföra med det nuvarande Frankrike och Belgien – blev en romersk provins, Gallia Narbonensis, omfattande i huvudsak det nuvarande landskapet Provence.¹ Femtio år senare införlivade Caesar resten av Frankrikes nuvarande yta med imperiet, och ytterligare femtio år senare stabiliserades gränsen österut samtidigt som imperiets nordgräns i Alpområdet fixerades i höjd med Donau. Ser man det romerska Galliens historia uteslutande i militära och utrikespolitiska termer, är det i allt väsentligt en historia om ett först offensivt och därefter alltmer uppehållande och krympande försvar av Rhengränsen, ett säkrande av de norra områdena mot sjörövare och kaparexpeditioner längs Nordsjökusten och ett försvar av Alppassen in mot södra Gallien och Italien. Vändpunkten i denna historia, den punkt där det romerska riket förlorar initiativet, infaller redan

omkring mitten av 200-talet efter Kristus, och vill man i moderna, sensationsjagande massmedietermer tala om det »romerska undret», är det kanske inte så mycket *erövringen* av Gallien som det förhållandet att riket under ytterligare 200 år lyckades att trots alltmer ogynnsamma förhållanden hålla samman och åtminstone hjälpligt försvara detta väldiga territorium och denna långa östgräns. Gradvis förändrade anfallen österifrån karaktär; under 200-talet var det rövarband som kom för att plundra, medan 300-talets invasioner omfattade hela folk på vandring efter nya boplatser. En avgörande stöt fick det förvirrade och rörliga germanska folkhavet år 375, då hunnerna för första gången visade sig i höjd med Don. Slutet på historien kan ansättas till år 451, då hunnerstormen slog sönder de sista sammanhängande försvarsverken mellan Mainz och Strasbourg. Visserligen tyder sena arkeologiska fynd från ett av de svårast förhärjade områdena, Elsass, på att livet där gick vidare i huvudsakligen samma banor som tidigare så snart hunnerna dragit sig tillbaka, men det sammanhållande organisatoriska nät som den centralt styrda romerska krigsmakten och förvaltningen utgjorde tycks ha slagits hopplöst sönder, och därmed hade imperiet slutligt förlorat sin förmåga att behålla åtminstone en nominell överhöghet och kontroll över de germanfolk som vunnit fotfäste inom territoriet. Samtidigt riktade nya germanfolk avgörande slag mot det romerska England och mot den västliga rikshalvans hjärta. År 455 plundrade vandalerna Rom efter att under ett par årtionden ha härjat i Nordafrika. Tjugu år senare, 476, avsattes den siste västromerske kejsaren, Romulus Augustulus, men det dröjer ytterligare tio år innan Frankrikes nya härskarfolk, frankerna, vinner det avgörande slaget mot den sista spillra av statlig och militär organisation på fransk jord som ännu betecknar sig som »romersk». Det absoluta slutdatum för romarriket i Gallien kan därför ansättas till år 486, då den romerske befälhavaren Syagrius i Soissons lider nederlag mot Chlodvig, vars dop till den rena katolska läran i Reims år 496 eller möjligen 506 utgör begynnelsen på den kristna medeltidens franska monarki.

När man talar om det »senromerska Gallien» är det sålunda det nuvarande Frankrikes territorium under en period av inemot tvåhundra-femtio år, från början av den halvsekellånga krigsperiod som inleddes den 18 eller 19 mars 235 e.Kr., då gränslegionerna vid Rhen mördade kejsar Alexander Severus i hans läger i Mainz och de första verkligt massiva germaninvasionerna kunde välla in över gränserna. Periodens slut markeras av hunnerstormen 451 eller om man så vill av den slut-

liga likvideringen av Syagrius' välde år 486. Det är med andra ord ett historiskt förlopp av ungefär samma omfång som Sveriges utveckling från Karl XII:s död till våra dagar.

Jämförelsen haltar på en punkt, som i vissa hänseenden är helt avgörande: under de tvåhundra-femtio åren senantik historia inträffade knappast några nämnvärda vetenskapliga eller teknologiska förändringar, om man inte dit skall räkna införandet av stigbygeln, som tycks ha förts in av de asiatiska ryttarfolken på 400-talet och som under en kort övergångstid betydde en teknisk revolution på slagfälten. Från denna praktiskt utomordentligt viktiga synpunkt var sålunda tiden mellan år 235 och år 486 väsentligt kortare – dvs. mer händelselös – än perioden 1718–1978. Men i termer av mansåldrar, mänskliga erfarenheter och mänskligt lidande var dessa tvåhundra-femtio år, som vi idag alltför lätt ser som ett snabbt förbiflimrande stycke tid, minst lika tunga och laddade som det senaste kvartsmillenniet.

Till de föränderliga faktorerna i perioden hör inte blott de mänskliga, de politiska, de militära och de ideologiska. Dit hör också de ekonomiska, och man behöver inte bekänna sig till någon marxistisk historieskrivning för att konstatera att ekonomiska förhållanden i vid mening spelade en avgörande roll för det historieförlopp som gjorde Gallien till en romersk provins, som först gav provinsen välstånd och därefter sakta men säkert urholkade dess växtkraft och försvarskraft. Det romerska medelhavsväldet, sådant det tedde sig vid tiden för Galliens erövring, led av en kronisk brist på ekonomisk balans. Medelhavsvärlden var en värld av lätt jordbruk, med vin och olivodling som framträdande komponenter och med småkreatur som dominerande husdjur. Den militära kraftutvecklingen och de stigande standardkraven hos en växande stadsbefolkning skapade ett ständigt allt starkare behov av tillförsel av sådana nyttigheter som man själv inte producerade i tillräcklig mängd: spannmål, storboskap och mänsklig arbetskraft. Det var i stor utsträckning dessa behov som drev romarna att breda ut sig långt utanför Medelhavsbäckenet och att försvara allt mer avlägsna och svår-bemästrade gränser. Den första erövringen kännetecknades också av en hänsynslös rovdrift, där de erövrade provinserna tömdes på resurser i en omfattning som hotade att ruinera dem och som gav upphov till ständiga revolter. Storheten i det romerska statsbyggandet visar sig inte minst i den snabbhet med vilken denna primitiva kolonialism övergavs.

En framstående fransk historiker har använt två berömda romerska

tal med ett drygt århundrades mellanrum som poler för att mäta utvecklingen hos härskarfolkets attityder till provinserna. År 67 f.Kr. försvarade Cicero den förutvarande guvernören i Gallia Narbonensis, Fonteius, mot provinsbornas anklagelser för övergrepp och prejerier. År 48 e.Kr. pläderade kejsar Cladius i senaten för att den galliska aristokratins medlemmar skulle få tillträde till samma senat. Cicero, vars upplysta syn på en provinsguvernörs skyldigheter vi känner från andra tal, tvekar inte i sin uppfattning om de underkuvade gallerna som härtagna fiender, över vilka de romerska ståthållarna ägde och borde äga en makt med få inskränkningar. Claudius påvisar hur riket gång på gång assimilerat tidigare fientliga stammar och folk och gjort dem delaktiga i imperiets växt och ansvar. Claudius mötte motstånd men tycks i huvudsak ha genomdrivit sina idéer.

Två andra årtal förtjänar att nämnas. År 212 gav kejsar Caracalla alla fria undersåtar i riket romerskt medborgarskap. Åtgärdens reella innebörd är inte helt klar; det kan inte uteslutas, att det var i skatteindrivningens intresse som imperiet utdelade denna favör. Hur därmed än må förhålla sig, berördes Gallien sannolikt endast i begränsad omfattning, eftersom stora delar av befolkningen redan tidigare hade tilldelats det eftertraktade medborgarskapet.

Viktigare var säkert den eljest kortlivade kejsar Probus' dekret från omkring 275, som upphävde det gamla förbudet mot vinodling i Gallien. Vinet var enligt romerskt synsätt den yppersta bland jordbruksprodukter, och druvodlingen bidrog aktivt till det ekonomiska uppsvinget under 300-talet.

Gallien återgäldade den liberala kolonialpolitiken med lojalitet mot imperiet. Det är påfallande, att trots täta myterier inom häravdelningarna och trots allt tätare infall från germanstammar Gallien tidigt avstod från sådana nationella resningar som eljest var vanliga i imperiets utkanter. Ett uppror mot Tiberius år 21 efter Kr. var den gamla galliska aristokratins sista självständiga livsyttning; denna samhällsklass, som tyngts ekonomiskt av skattesystemet, hade i allt större omfattning trängts undan av städernas nyrika borgerskap, som i allmänhet förblev lojalt mot riket. De inre striderna mellan olika kejsarkandidater efter Neros död gav anledning till upprorsrörelser framför allt i norra Gallien – det var nu, omkring 70 efter Kristus, batavernas uppror under Claudius Civilis ägde rum – men detta var också sista gången som en större del av provinsen reste sig mot riket som sådant. Upplopp och uppror förekom förvisso i en omfattning som idag kan te sig betydande,

men deras utbredning var sällan särskilt stor, och motiven var – om man bortser från de ständiga soldatupproren i politiskt eller rent ekonomiskt utpressningssyfte i samband med tronskiftena – missnöje med lokala förhållanden, någon gång med de romerska eller i allt större utsträckning germanska soldaternas framfart snarare än nationella och separatistiska strävanden.

Roms största gåva till Gallien, liksom till andra provinser, var framför alla kulturella och materiella nyttigheter den långa relativa freden vid gränserna och inom territoriet. Det blev i längden en mycket dyrbar gåva. Rikets ekonomi, som tidigt fördärvades av inflation och som svårt belastades av den talrika improduktiva men politiskt och ekonomiskt viktiga och gynnade storstadsbefolkningen, framför allt i Rom, förmådde under den senantika period som har avgränsats här att hålla en armé om cirka 150.000 man ständigt under vapen, och med den ringa rörlighet som präglade denna här blev dess styrka alltmer otillräcklig ju kraftigare det samtidiga trycket mot flera gränsområden växte. Så länge den romerska politiken hade varit offensiv och arméerna tillfört riket byte och slavar, hade krigsmakten – modernt uttryckt – bidragit till en förmånlig handelsbalans. Det senantika imperiet försvarade med möda sina egna gränser, och militärutgifterna var helt improduktiva. På ett sätt som starkt påminner om utvecklingen i våra dagars Europa kom den romerska förvaltningen i Gallien liksom i övriga provinser framför allt från och med 300-talets reorganisation av administration och försvar att inriktas på en enda uppgift: att med alltmer drastiska metoder säkra skatternas indrivande och att finna nya objekt för fiskalisk utsugning.

De två första århundradena efter Kristus var i Gallien en period av välstånd och till och med rikedom, som kom till uttryck bland annat i omfattande monumentalbyggnader i städerna liksom i uppförandet av praktfulla herrgårdar och stadspalats. Ätminstone i södra Gallien antog livet alltmer romaniserade former, och en stadskultur växte fram med den förmögna handelsklassen som främsta bärare. Redan under första århundradet efter Kristus gör sig galliska vältalare gällande i Rom och samtidigt vinner högskolorna i Augustodunum, det nuvarande Autun, berömmelse i hela imperiet.

Tvåhundralets kriser, myterier och germanska invasioner gav denna utveckling hårda törnar. Trots energiska insatser, bl.a. på högskoleväsendets område, i samband med 300-talets stora reorganisation inträdde gradvis en kulturell och ekonomisk stagnation som imperiet

saknade möjligheter att bryta. När de skövlade och plundrade städerna och villorna byggdes upp igen – och de byggdes upp, med förvånande snabbhet – skedde det oftast i mindre skala än förut, och det blev alltmer vanligt att omge såväl städer som större gårdar med befästningsverk. Samtidigt tenderade egendomen, framför allt jordägan- det, att koncentreras på allt färre händer, och mot periodens slut hade utvecklingen i själva verket tagit mycket stora steg bort från den an- tika samhällstypen, med dess accent på städer och stadsliv, i riktning mot den struktur som skulle känneteckna det feodala medeltidseuropa. Jordägan- de stormän härskade över tidigare fria egendomsägare, som på grund av otryggheten till liv och lem hade underkastat sig mäk- tigare grannar för att få skydd. Dessa stormän höll sig med privat- arméer, som kunde uppgå till tusentals man, och hade en förmåga att värja sig mot kejsarens skatteindrivare som ytterligare försämrade sta- tens förmåga att lösa sina allt tyngre militära och administrativa upp- gifter.

I Gallien blev kejsarkulten redan från början starkt spridd, och de monarker som ägnade provinsen sin speciella uppmärksamhet – t.ex. Claudius under det första århundradet efter Kristus – blev här under och efter sin livstid föremål för en dyrkan som ibland stod i skarp kontrast till det eftermäle som Roms historiker förunnade den bort- gångne kejsaren. De första vittnesbörden om kristna i Gallien härrör från Lyon, där allehanda asiatiska religioner hade vunnit insteg under det andra århundradet. År 177 utbröt en förföljelse, från vilken tio martyrnamn har bevarats, av vilka ett bars av stadens biskop. Tydligen hade en viss kyrklig organisation hunnit växa upp, med Lyon som stifts- stad – sannolikt den första och länge den enda i Gallien. Den avrättade biskopens efterträdare blev en av fornkyrkans stora män, S:t Irenaeus, som verkade framgångsrikt och länge och som tycks ha dött en fredlig död i början av 200-talet. Mot århundradets mitt intensifierades för- följelserna. Gallien följde den officiella religiösa politiken och blev till namnet kristet under Constantin den store i början av 300-talet, men det var först mot århundradets slut, mellan 370 och 390, som missione- rande biskopar med den helige Martin av Tours i spetsen verkligen lyckades ge den nya religionen bred folklig förankring på den galliska landsbygden; ungefär samtidigt gjorde klosterväsendet sitt intåg i Gal- lien. Liksom på andra håll i riket tycks aristokratin ha längst vårdat de hedniska traditionerna.

»Hur härdade de ut?» är en av de huvudfrågor som Vilhelm Moberg

i sin svenska historia ställer sig om våra förfäder i äldre tid. Det är egentligen en djupt ohistorisk fråga. Det vore lika meningsfullt och kanske mer naturligt att ställa det spørsmålet när man ser en klunga fåglar i ett träd en kall vintermorgon. Människornas livsvilja är inte mindre stark än fåglarnas, och deras tröstegrunder och försvarsmöjligheter är vida större. Inte desto mindre kan det vara av intresse att ge det stycke historia som vi har valt att här tala om större konkretion genom att rikta uppmärksamheten på ett begränsat område, en stads, krönika under den relativa romerska fredens dagar. Vi kan välja Lutetia Parisiorum, som senare kallats Paris, och som var en betydande ort redan när Julius Caesar genomförde sin erövring av det centrala och nordliga Gallien. Hur mycken fred och hur mycken ofred fick parisarna uppleva under romarväldet?

Paris är slagfält redan under Caesars kampanjer. År 52 före Kristus slår den romerske legaten Labienus läger på högra Seinestranden; mitt emot honom står en gallisk här ungefär på den plats där kyrkan Saint-Germain-des-Prés idag reser sig. En natt går Labienus över Seine och slår gallerna någonstans i höjd med den nuvarande rue de Grenelle. Efter romarnas slutliga seger är Lutetia huvudort i en av de sextio i viss mån självständiga stater som utgjorde förvaltningsenheterna i Gallien; staden hörde till Lyon-provinsen, ett av de tre stora förvaltningsområden i vilka romarna delat landet. Redan sjuttio år senare bekostar stadens flodskeppare ett ståtligt monument över romarnas seger över germanerna under Tiberius. Det är det galliska välståndets första stora minnesmärke. Ytterligare femtio år, och oredan efter Neros död drar uppror och strid över trakten, men endast för en kortare tid. Perioden fram till 235 var den galliska välmågas längsta sammanhängande goda år. Den första känningen av germanstormarna österifrån når Paris omkring 250, då en frankisk invasionsstyrka lyckats bryta genom gränsförsvaret och nå fram till Seinestaden. Tio år senare når en ny räd fram till staden, och ytterligare några år in på 270-talet har barbarerna tidvis fritt spelrum långt inne på galliskt territorium. Efter år 280 sätter den romerska reorganisationen in, och Paris får åter njuta fred, men nu med nya grannar; i stigande omfattning använder sig imperiet av metoden att låta hela kolonier av germanska invandrare ta jord i anspråk och lösa försvarsuppgifter inne i landet. En sådan koloni av germaner förlades till Parisområdet under 300-talet. Under en kort tid, i slutet av 350-talet, tjänar staden som residens åt kejsar Julianus under hans energiska kampanj mot de inströmmande ger-

manerna. Trots hot från många håll tycks staden inte ha förstörts under hela 300-talet, och när Attila trängde in i landet år 451, drog hans skaror förbi Paris utan att försöka sig på en belägring.

Mätt med den moderna historiens mått framstår Paris' historia i senromersk tid nästan som idyllisk. Under hela den tvåhundraåriga perioden från anarkins utbrott 235 till hunnerstormen är endast tre angrepp av yttre fiender någorlunda säkert belagda. Man kan anställa tankeväckande jämförelser med perioden 1778–1798, då Paris åren 1814–15, 1870 och 1940 – likaså tre gånger – föll i fiendehand.

En helt annan bild ger de arkeologiska undersökningarna från gränsfästningen Argentoratum, som nu heter Strasbourg: staden förstördes 96–97 och 160 e.Kr., belägrades 186, förstördes 233, 352 och 388, anfölls sannolikt 406 och förstördes 451 – här ter sig frågan hur människorna härdade ut mer befogad: man levde efter en rytm, som innebar belägring eller förstöring i genomsnitt vart femtionde år. Säkert tillkommer talrika anfall och tillbud, som inga källor längre berättar om. Strasbourg hörde otvivelaktigt hemma i en farlig värld. Likväl härdade man ut. Arkeologerna kan berätta att borgarna i Strasbourg byggde upp sin stad och sin domkyrka till och med efter den stora hunnerstormen 451. Efter varje förstöring blev staden mindre, befästningarna högre och de ståtliga offentliga byggnaderna plundrade på sten till murar och väggar. Utvecklingen från 100- och 200-talen till 400-talet är en utveckling mot en mer splittrad, mer sluten och kargare värld.

Det är först förhållandevis sent som arkeologin börjat lämna begrippliga vittnesbörd om det senromerska Gallien, och dessa vittnesbörd bestyrker eller jävar de skriftliga källor som tillhandahåller det mest omfattande materialet till periodens historia. Även om dessa källor rinner förhållandevis sparsamt vid jämförelse med senare perioder och även om de är av vida sämre litterär kvalitet än de stora grekiska och romerska historikerna, kan man inte påstå att den galliska senantiken är en »mörk» period på samma sätt som 500- och 600-talen i Väst-europas historia. Vad som gör framför allt det sista romerska århundradet särskilt intressant med avseende på källmaterialet är detta materials ovanligt skiftande beskaffenhet. Man kan urskilja tre grupper av källor, var och en med sin särart.

Det fanns alltså författare, som skildrade förloppen i de antika historikernas stil och anda och som sålunda såg utvecklingen främst utifrån den romerska statens synpunkt eller åtminstone i den bildade grekisk-romerska överklassens perspektiv. Dit hör greken Ammianus

Marcellinus, av vars stora historieverk endast de delar som behandlar 300-talets senare hälft är bevarade. Dit kan också räknas en annan grek, Priscus, som på sin tid vistades hos hunnerkungen Attila; dit kan slutligen hänföras en rad historiker och brevskrivare, som lämnat smärre bidrag till enskildheter i förloppen.

En andra grupp av källor ser utvecklingen från en helt annan utgångspunkt och kompletterar därför ofta de grekisk-romerska författarna. Det är de kända eller okända krönikörer, utgångna ur de berörda germanfolkens led, som i första hand velat beskriva sin stams, sitt folks eller sin konungaätts historia. Dit hör goternas krönikör Jordanes, och dit hör frankernas historiker Gregorius av Tours, talrika andra att förtiga. Helt allmänt kan dessa germanska krönikörer många gånger ge större liv och konkretion åt sina berättelser än de i litterära konventioner hårdare fångna grekisk-romerska historikerna, men som källor är germankrönikorna ofta underlägsna, därför att de regelmässigt tillkommit tämligen lång tid efter de händelser de beskriver – av lätt insedda skäl hade varken goter eller vandaler mycken tid över för att dryfta sina förehavanden medan de genomkorsade Gallien. Vidare är dessa krönikor mer påverkade av latinska litterära ideal och konventioner än man i förstone är benägen att tro, och sådana konventioner och ideal har otvivelaktigt en stark tendens att påverka sanningskärlek och sannfärdighet i berättelserna.

Den tredje stora gruppen av källor omfattar de kyrkliga, och bland dessa spelar helgonbiografierna – *Vitae* – en framträdande plats.² Gallien hade alltifrån förföljelserna i Lyon 177 förmånen att hysa ett stort antal heliga biskopar och präster, vilkas leverne kan studeras i *Acta sanctorum*. Ofta är dessa berättelser mycket livfulla och detaljrika. Ingen källa förmedlar livfullare parisarnas skräck inför Attilas anmarsch än den heliga Genovévas liv, och på samma sätt ger *La Vie de Saint-Aignan* en plastisk bild av Orléans' belägring samma ödesdigra sommar år 451. Om de kyrkliga källorna är överlägsna i fråga om detaljrik livfullhet och känsla, är de å andra sidan kanske särskilt farliga vägledare i andra hänseenden. Uppbyggligheten är ett väsentligare mål än sanningsenligheten, det aktuella helgonets roll framställs gärna som avgörande för händelserna, och ett eller annat välplacerat underverk får gärna förgylla upp berättelsen. Även om respekten för texters bevarande i ursprungligt skick är en sen företeelse, som aldrig besvärade avskrivare och editorer av tidiga medeltidskrönikor, kan man nog vidare räkna med att de kyrkliga källorna med hänsyn till sitt praktiska och

uppbyggande syfte har under århundradena behandlats omildare än de båda andra grupperna av källor.

Tillsammantagna förmår de källor som här har nämnts ge en någorlunda fullständig och sammanhängande bild av åtminstone sådana förlopp i det senromerska Gallien som från den politiska och militära historiens traditionella utgångspunkter tätt sig särskilt viktiga eller som ansetts ha en speciell religiös signifikans. Ger de något mer? Får vi veta något om människorna? Svaret måste bli nekande. Vill vi veta något om spelets huvudagerande och statister måste vi anstränga vår fantasi. Av de viktigaste aktörerna finns det ofta imponerande porträtt i ord, men dessa är regelmässigt målade efter schablon. Så här heter det i historikern Renatus Profuturus Frigeridus' karakteristik av Aëtius, hunnerslagets segerherre och Roms siste store general: »Han var medelstor, hade en kraftig kropp utan vare sig svaghet eller alltför stor tyngd, ett manligt och elegant yttre, ett mycket aktivt intellekt; han var en vig ryttare, skicklig bågskytt, duktig med lansen. Väl skickad i krigiska värv var han framstående i fredliga idrotter . . .»³ Osv. Man erinrar sig Erik Gustaf Geijers suckar över äreminnet som litterär genre. Att sådana porträtt inte vill och inte kan karakterisera en verklig människa är uppenbart. Inte heller germankrönikor och kyrkliga källor har plats för individualiserande psykologiska beskrivningar. Det är genom sina handlingar som människorna i denna förflutna värld måste bringas att tala.

Utgår man från gärningarna, framstår Aëtius som något helt annat än den idealfigur hans panegyriker tecknat. Vid flera tillfällen i sitt liv begår han handlingar, som även med den mest liberala syn på nationell trohet måste anses högförrädiska, och i sitt agerande gentemot medtävlaren Bonifatius uppträder han både hänsynslöst och trolöst. Ändock kan Aëtius inte avfärdas som en okomplicerad streber och skojare. Hans outtröttliga och såvitt man vet osvikligt lojala kamp för Gallien och för gränserna i närmare tjugu år, hans skicklighet i förhandlingar med misstänksamma germankungar, hans vänskapsförbindelser med hunner som han träffat i ungdomen, då han i många år var hunnernas gisslan – allt detta tyder på en personlighet av ovanliga mått och med något slag av fast kärna. Även bland helgonen kan levande gestalter lösgöra sig från den stereotypa ikonförgyllda bakgrunden. En sådan är den helige Martin av Tours, vars livlighet och verve glimtar fram i beskrivningen av hans missionärsgärning.

Om skådespelets statister måste vi nöja oss med gissningar. Visste

de, anade de eller trodde de, att de levde i en mörknande värld, att tider var på väg, i vilka deras sätt att vara, att tala och att tänka gradvis skulle sjunka och bli obegripligt? Därom vet vi intet. Det fanns inga apokalyptiska vätebombsvampar i luften, intet dån starkare än människoröster, hästtramp och rasande murar. Det tog månader för en här att dra fram från Germanien över floderna genom Gallien. Rytmen var en annan än idag, och den var densamma som tvåhundra eller sexhundra år tidigare. Det är därför mycket möjligt att människorna, i sina städer eller på sina gårdar, alls inte såg att mycket som var gammalt höll på att dö och att ett och annat som var nytt höll på att förberedas. För den blindhetens skull tillkommer det i varje fall inte oss att klandra dem.

Noter

- 1 Beträffande den allmänhistoriska informationen i det följande hänvisas generellt till Jean-Jacques Hatt, *Histoire de la Gaule romaine*, Paris 1959.
- 2 Det är i detta sammanhang anledning att särskilt nämna Sam. Cavallins edition av *Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum arelatensium*, Lund 1952 (Skr. utg. av Vetenskaps-Societeten i Lund 40).
- 3 Citerat efter G. Lizerand, *Aetius* (thèse Paris) 1910, s. 18f. Om Aëtius' motspelare, Attila, existerar ett fantasifullt prov på fransk »histoire romancée»: Marcel Brion, *La vie d'Attila*, Paris 1928. Knappare och mer saklig är Franz Altheim, *Attila und die Hunnen*, Baden-Baden 1951.

Gösta Vitestam

Research concerning Arabic Manuscripts – the Rôle of the Detective

The case of Bodleiana I 704*

I

To search and check in the jungle of preserved Arabic manuscripts as well as fragments of such is not a simple task. If the labour is successful, the result appears afterwards as a simple fact, as selfevident as Columbi egg. As I now present a long unexplained case I want in some measure to give a little insight into the detective work's development to the solution.

Historical accounts belonging to a period before one's own must necessarily be based on other's testimony either in the form of stories passed on verbally or in written historical material. As concerns the Arabs this means that in both cases the material already at that stage is in a certain measure structured according to the stylistic patterns which were current for recording history. When a historian later tried to organize the collected material he was in his turn, to a great extent, bound by the accepted pattern. In actuality when it concerned analistic presentation with recorded dates which related campaigns, conquests, accensions to the throne, noted persons' deaths and such, the space for personally coloured narrative was limited. One could certainly make a selection that mirrored his personal interests, sympathies and antipathies. Naturally one also could make changes of the material according to the goals which suited his own work.

In practice this meant that he more or less faithfully reproduced parts of existing historical works. He could compile material from different

* A summary of this paper was given at the Congress of *Union Européenne des Arabisants et Islamisants* in Amsterdam 1978.

sources and parts of his presentation were cited in turn by others. In this way there developed an exchange of historical material among historians. These are the circumstances which make textual analyses and evaluation of sources more difficult. Therefore, it has often been necessary to re-evaluate earlier opinions of original sources. The great arabic works of history are not always as original as one occasionally thinks.¹

Often the Arabic historians do not name their sources or even mention that they have copied other's works. The first task for us then, is to attempt to determine to which milieu the text or parts of it belong. It is also noteworthy that in all literary genres, as well as the historical, there are many preserved works for which the author is anonymous.² Considering the firmly established form of arabic literary tradition, it is bewildering that when an arabic author in the *Khutba* introduces his book he does not also present himself in such a manner that his name is perpetuated. Still, most often the chain of copies to the preserved MS consists of not more than a few links.³ By the way, the circumstance that an author can appear anonymously, also brings up certain aspects which are worth taking note of. If, for example, a chronicle goes on to treat periods after the stated author's death, that in itself is not an argument that such a person cannot have been the author to a part of the work in question. Some person desiring to be anonymous has continued the work in his name.

It is, meanwhile, not only the authorship which can cause difficulties, but even the title of a book. It seems, further, to be the case that a well-known book-title can lend authority to other books in the area by being a sort of pseudoepigraph, which is considered as an almost institutionalized name for a certain genre.⁴ This name need not necessarily be introduced by the author or compiler. It can come about in the course of copyings. If a known title is connected with a book, the next step can be that its author's name is brought forth. It is not improbable that an author with a certain similarity of name is under some copying associated with a more known author, and then in turn his book associated with a known book of the latter.⁵ When that title is applied it is easy to believe that the similar author's name can be modified with further copyings.

All this means that a researcher of Arabic manuscripts who works with copies, compilations, abstracts and fragments and sometimes with more or less trustworthy authors' names and book-titles must be some-

thing of a detective. A further complicating circumstance is that the objects of his research—the MSS—are spread around in the world's libraries and often are difficult to obtain for comparison.

There is a great interest today in the history of the Mamlouk period. Many important contemporaneous works of Mamlouk history have, as you know, been published, analyzed and put in relation to one another.⁶ One historian from that era who has particularly attracted the interest of resarchers is the Mamlouk General Ruknaddīn Baibars al-Manṣūrī ad-dawādār, who died in 725/1325.⁷ He is among other things, known for his great historical work *Zubdat al-fikra fī ta'riḫ al-hidjra*, which in 11—according to others' reckoning 25—volumes described Islam's history up to the year 724/1324. Large parts of this work have been preserved in MSS, which are to be found in different libraries. Among others, there is in the British Museum a MS of vol. X, 270 foll., comprising annals for the years 655–709/1257–1309.⁸

II

In the Bodleian Library, Oxford, there is a MS listed vol. IX with the title *Zubdat al-fikra fī ta'riḫ al-hidjra an-nabawiyya*.⁹ This volume, which consists of 252 foll., contains annals for the years 559–744/1163–1343. Consequently, this volume covers not only the period of the above mentioned vol. X but also for twenty years after the death of the author of *Zubdat al-fikra*. Suspicion is also aroused by the fact that the book's author is designated as "Amir Baibars ibn Muḥyiddīn" I have not been able to connect the above mentioned Baibars or any person with that nomenclature.

It is this Bodleian MS which will be the object of our detective work.

As early as the beginning of this century Prof. K. V. Zetterstéen in Uppsala and his colleague in Lund, Axel Moberg, had directed their attention to historical Mamlouk texts.¹⁰ Zetterstéen was also interested in the case of the Bodl. MS I 704. During a visit in England he took the opportunity to examine the two MSS, the one in the British Museum and that in the Bodleian Library. In an article in *Le Monde Oriental* he presented the problem and stated that the two manuscripts "differ materially from each other" and gave his opinion that "the Bodleian one may be described as an abridgement and a continuation of the other".¹¹

Zetterstéen's cautious guess became the starting point for later posi-

tive opinions. Brockelmann says: "Bodl. I 704 ist eine Abkürzung mit Fortsetzung".¹² Even E. Ashtor states categorically that *Zubda* "was abridged and continued by a later author, whose work is preserved in MS Bodleiana I, 704".¹³ Sh. M. Elham uses the Brit. Mus. MS vol. X as a basis of his investigation of Baibars al-Manṣūrī's history for the years 693–698 H and for his edition and translation of the annals for that period. The Bodl. MS vol. IX, which also covers this period he pays—and rightly—no attention to. He agrees, however, as late as 1977, with Zetterstéen's conjecture, but actually goes further when he categorically states: "Eine weitere zunächst als Bd. IX der *Zubdat al-fikra* identifizierte Handschrift der Bodl. Library ist in Wirklichkeit eine stark gekürzte Fassung von Bd. IX. Vgl. Zetterstéen, Arabic Manuscript M O III S. 264–66".¹⁴ Elham has, from all evidence, not seen this MS. In his description of Baibars al-Manṣūrī's historical writing he rightly states that obituries are rare. He does not know that in the Bodleian MS they occur abundantly.

In his investigation of the relationship between the two MSS Zetterstéen chose the year 694 H, a year that is included in both MSS. The Brit. Mus. MS devotes four foll. to that year, while the Bodl. MS only devotes approximately one fol. to it. Zetterstéen edited the Bodl. MS text for that year although without making any comments or comparisons with other historical texts covering the same period.¹⁵

The question as to whether the Bodl. MS contains any extracts from Baibars al-Manṣūrī's special history of the Baḥrī Mamlouks, *at-Tuḥfa al-mulūkiyya fi d-daula at-turkiyya*, Zetterstéen leaves open, since he had not seen that work.¹⁶ A copy of it is preserved in the Library of Vienna.¹⁷ Since I am presently working with this text for an edition I can answer that point. The book *Tuḥfa* treats the annals for the years 647–721/1249–1321. However, it reveals no connection at all with the corresponding annals in the Bodl. MS. The differences in the two works' characters are evidenced not only on the stylistic plane, but also in the historical material.¹⁸ In fact, Eli Ashtor (E. Strauss) has long since shown on the basis of Zetterstéen's edition of the Bodleian *Zubda* that there is no connection between the two texts for the year 694 H.¹⁹

The agreement between *at-Tuḥfa* and the Brit. Mus. *Zubda* is obvious where historical material is concerned, even if *at-Tuḥfa* treats very briefly those events outside the Mamloukian sphere of interest. Yet one can hardly consider *at-Tuḥfa* as simply a summary of *Zubda*.²⁰ There is no doubt that these two books were written by the same

author, even if *at-Tuḥfa* to a large extent is written in rhymed prose.

The question we ask ourselves is: Which text contains then the Bodl. MS I 704? According to the title-page the work is titled *Zubdat al-fikra fī taʾrīkh al-hidjra an-nabawiyya* and the author is given as Amir Baibars ibn Muḥyiddin.

The text does not contain any particularly original historical material in relation to other known works of history. If one wants to localize the text-milieu it would hardly be a decisive process to list merely the main topics which it presents.²¹ We must get down to the purely linguistic plane and attempt to find verbal agreement.

If one takes the annals for the year 694 H—the one that Zetterstéen edited—as a starting point for a comparison with other accessible texts, it turns out that it agrees with the corresponding annals in adh-Dhahabī's *Duwal al-islām*. The variations, not very large but interesting, in the textual picture which exist are nevertheless of such a character that it cannot be that the preserved text of *Duwal al-islām* was the immediate model for the Bodl. MS. The MS of *Duwal al-islām* which is available in print was ended, according to the concluding words, with the year 755 H in the 27th *Ramaḍān*, by a copyist with the name of Muḥammad b. ʿAlī al-Anṣārī as-Sakhāwī.²² The Bodl. MS is not concluded until the year 882 H on the ʿAshūrā-day at about noon by the copyist Badraddīn Muḥammad b. Zainaddīn ʿUmar b. Gharsaddīn Khalīl b. Nāṣiraddīn Muḥammad al-Akshāfī. Both of these MSS are sloppily and purely mechanically copied from the models respectively without the copyist—which is typical for professional scribes—reflecting about the correctness of the text. This is true, above all, for proper names.

That *Duwal al-islām* is the basis for the Bodl. text is undeniable. With the exception of the year 694 H we find this is the case for all annals from and including 693 H until the end of the book, up to and including 744 H. The annals for these years have consequently been copied from adh-Dhahabī's *Duwal al-islām*.

In order to illustrate the texts' relationship to one another we give here several proofs of typical variations in the text picture. The examples are taken from the annals for the year 694 H, since, thanks to Zetterstéen, we have for that very year the Bodl. text in print.²³

Bodl.	Duwal
السلطان	مولانا السلطان
وكسر النيل	وكبر النيل
الواسطى القارونى	الواسطى العارونى
(So in the MS!) فى الحجة	فى ذى الحجة
الفقيه الحافظ	الحافظ الفقيه
تسع وسبعين سنة	سبع وسبعين سنة
وكانت دولته تسعا واربعين	وكانت دولته سبعا واربعين
After the annals of the year <i>Duwal</i> has added رحمة الله عليهم .	

What the relationship between the texts of the Bodl. MS and *Duwal al-islām* can have been in earlier copies is difficult to say. It is interesting, for example, that the printed text of *Duwal al-islām* in the annals for the year 742 H has not less than three considerable omissions as a result of homoioteleuton, which can easily be replaced with the help of the Bodl. text.²⁴ In addition, in the printed text there are also to be found in some places holes where the Bodl. text is intact. On the other hand one can point out several places where *Duwal al-islām* has a complete and understandable text as opposed to that of the Bodl. MS.

According to the title page the Bodl. MS asserts to be—and has even been catalogued as—the ninth volume of *Zubdat al-fikra fī ta'rikh al-hidjra an-nabawiyya*, authored by an unidentified person with the name of “Baibars ibn Muḥyiddīn”. It covers the period up to and including the year 744 H. The author has—logically enough—been associated with Baibars al-Manṣūrī, who, however, had already died in 725 H. He has, quite as it should be, got an obituary in the annals for that year. There are in the Bodl. MS and in *Duwal al-islām* concurring formulations of this obituary, and what is more, they are quite stereotyped. If the author of the Bodl. MS himself considered his compilation as a continuation and summarization of a work of history initiated by Baibars al-Manṣūrī he—one would think—should have here identified his *Ta'rikh* by name and bestowed some attention on its author. In any event it does not seem as if the name of “Baibars” was well known for any of the texts' copyists, since to all appearances they seem through a mechanical copying of their models to have corrupted its writing. It is interesting to see that the differences are variations of the same word

picture in both texts. Bodl.: ومات كبير الامراء ركن الدين ببكبرس ; الجناي المنصوري الدويدارى صاحب التاريخ ... بلبوس الخطائى المنصوري: *Duwal* (according to the printed edition!).²⁵ The forms الدويدارى resp. الدويدار are as interesting as any and show the textual traditions' relationship with each other. The correct and otherwise appearing form is الدوادار.²⁶

Now, it is interesting that al-'Umarī, who died in 749/1349, in his historical section of *Masālik al-abṣār fī mamālik al-amṣār*, in the last volume also copied just these annals from this work of adh-Dhahabī. From this book of *Masālik al-abṣār* there is preserved in the Suleymanie (formerly in Aya Sofia) a MS that was finished in the year 819 H.²⁷

That *Duwal al-islām* is primary in relation to the coinciding sections in the Bodl. MS and in al-'Umarī's work is evident from a curious passage for the year 715 H in the middle of a text page. It was here that adh-Dhahabī's first edition of *Duwal al-islām* ended. A later edition continued with a *Tadhyīl*. *Duwal al-islām* has remaining here its original conclusion before the book continues on the following pages:

آخر الكتاب والحمد لله وحده صلى الله على نبي الرحمة
آلخ.²⁸ They have tried to tone down this conclusion in both of the other manuscripts. Instead of آخر الكتاب the Bodl. MS has آخره.²⁹ In the 'Umarī MS the statement of the book's conclusion is left out altogether. The eulogizing phrase on the other hand has been noticeably buried in the running text without any orthographic emphasis.³⁰ It is psychologically interesting to draw attention firstly to a respect for the written word in an authoritative source and secondly to a striving to let that, which was meaningless in his own work, pass with as little trace as possible.³¹

As we have seen the annals for the years 693 to 744, inclusive, in the Bodl. MS as well as in al-'Umarī's *Masālik al-abṣār* have been copied from some stage of the textual tradition of *Duwal al-islām*. The annals for the years that proceed 693 H have, on the other hand, no connection with *Duwal al-islām* nor with adh-Dhahabī's variation on that work, *al-'Ibar*. There is also no trace in that part of the Bodl. MS of an authorship connection with the Brit. Mus. MS of *Zubdat al-fikra*. It is neither any *mukhtaṣar* of that work of Baibars al-Manṣūrī nor of his other historical work *at-Tuḥfa*.

III

We can assert that the Bodl. MS and the last volume of *Masālik al-abṣār* have the same text in the annals for the years 693 to 744 H, inclusive, and that the text for these annals was taken from *Duwal al-islām*. Naturally the author of the Bodl. MS and al-ʿUmarī can have copied independently of one another. But in that case, why did they begin with the same year? The first question we must ask ourselves is if it is also true that the annals for the years before this coincide in the two works and if we perhaps have come on the track of a new MS of the last volume of *Masālik al-abṣār*. This question can only be answered by someone who has the opportunity to compare the two MSS.³²

al-ʿUmarī's last volume of the historical section of *Masālik al-abṣār* contains annals for the years 541–744 H. The Bodl. MS begins quite abruptly with the year 559 H. As concerns the Bodl. MS one gets the distinct feeling that there was something before these annals, but that it was not available for some of the copyists in the chain, probably for the last one.³³ An original extensive agreement with al-ʿUmarī's cited volume cannot therefore be excluded. It should also be mentioned that the title page of the Bodl. MS has been written in a different handstyle than that of the rest of the text. Curiously, the author of the Bodl. title page as well as al-ʿUmarī are both "ibn Muḥyiddīn".

These circumstances seem to suggest that the Bodl. MS in its entirety can actually be a MS of the last volume of al-ʿUmarī's *Masālik al-abṣār*.³⁴ What the actual case here is ought to be clarified, but that is not, just now, our main question.

In this connection the more important question is: Where does the material come from that we find in the Bodl. annals for the years up to and including 692 H? The trail leads at first to *Mukhtaṣar ta'riḫ al-baṣhar* of Abū l-Fidā.³⁵ Abū al-Fidā as historian also belongs to the Syrian tradition circle.³⁶ For long stretches the Bodl. textual material is verbally in agreement with that work of Abū l-Fidā. The text of most of the annals is contained totally in the chronicle of Abū l-Fidā, which however is more detailed and has additional material. Seen from that viewpoint the Bodl. MS can be considered as an excerpt or simply as a *mukhtaṣar* of Abū l-Fidā's *Mukhtaṣar*. This general viewpoint is valid right from the first annals of the Bodl. MS for the year 559 H.

This is however not the whole truth. It is quite clear that these coinciding sections, not even at the starting of the textual tradition,

can have emanated directly from Abū l-Fidā's *Mukhtaṣar*, in any case not according to the accessible editions.³⁷ We have still disregarded all of the purely incidental mistakes and carelessness which are found in the preserved copy of the Bodl. MS. It is theoretically conceivable that the material has been taken from some source which in its turn had used material from Abū l-Fidā or also that both the Bodl. author and Abū l-Fidā have taken their material from a common source. Abū l-Fidā is, notwithstanding, not as original as was earlier asserted.³⁸ Nevertheless, it is more plausible that the Bodl. author used Abū l-Fidā's work *al-Mukhtaṣar* as his principal source but that he partly complemented this with certain materials from one or several other sources and partly with material from his own general knowledge. I intend to return to this in more detail a little later. Regarding the annals for the year 690 H it is quite evident, as we will show below on p. 27, that Abū l-Fidā was the originator and that this material was copied in the Bodl. MS.

We know that a great number of extracts and summaries have come from Abū l-Fidā's history.³⁹ Part of these have been preserved in MSS which I have not had the opportunity to check. However, *Rauḍat al-manāẓir fī 'ilm al-awā'il wa-l-awākhir* of ash-Shiḥna, died 815/1412, was not the basis for the Bodl. text.⁴⁰ It is an extremely shortened presentation of Abū l-Fidā's history. Even with Ibn al-Wardī's *Tatimmat al-mukhtaṣar fī akhbār al-bashar*, which also is based on Abū l-Fidā, the Bodl. text has less in common than with Abū l-Fidā's own book.⁴¹

As implied above, the Bodl. MS also contains material that is missing in Abū l-Fidā's history. It is obvious that the Bodl. MS has many quotations from poetry which are not found by Abū l-Fidā. For example the Bodl. MS contains two long *qaṣidas* from Abū th-Thaṇā, died 725/1325, one for the year 689 H and the other for the year 691 H, both of which eulogize the sultan al-Ashraf after the conquest of Akka resp. *Kal'at ar-Rūm*.⁴² It must, from a traditional-historical point of view, be considered remarkable that the Bodl. MS is more extravagant in citing poetry than is Abū l-Fidā even where the surrounding text is cited verbatim. In the annals for 656 H—a fateful year in Islam, the year when Bagdad was destroyed by Hulagu—the Bodl. MS cites four poems from the literary Ayyubid prince Nāṣir Dāwūd. He, who was related to Abū l-Fidā, died that year and his obituary is included in both works. Three of these poetry citations are found by Abū l-Fidā,

but the last one is missing.⁴³ For the rest, everything for that year is taken from Abū l-Fidā's textual tradition.

Thus, the Bodl. MS has, as far as historical material is concerned, copied Abū l-Fidā's *Mukhtaṣar* or a source intimately related to that work. Then this material somehow has been complemented with certain material, among other things with poetry.

The relationship between the textual pictures of the Bodl. MS and Abū l-Fidā's *Mukhtaṣar* for the years 559–692 H is about the same as between those of the Bodl. MS and adh-Dhahabī's *Duwal al-islām* for the years 693–744 H. The entire Bodl. copy was sloppily done by a non-thinking professional copyist.⁴⁴ Abū l-Fidā's presentation differs formally—in any case according to those editions available to us—in so far that it has over every episode a summarizing heading with *ذكر* *الخ*, which the Bodl. MS does not have. This circumstance cannot in this connection, however, be given any significance. On the other hand the agreement between the works is surprising when parenthetically inserted explanations of the type *أعنى سنة وهو حينئذ الخ* etc. are concerned.

In spite of the fact that the Bodl. MS is somewhat shorter and to some extent summarizes the text sections cited from Abū l-Fidā, it is still here and there more complete in certain details. It is striking that the two manuscripts seem so independent in the designation of names of the persons who figure in the text even if the surrounding text is quite identical. The persons in question seem to have been so current in the author's world of imagination that he often mentioned them just as they occurred for him. The possibilities of variations in naming a person certainly were not lacking during the Ayyubid and Mamlouk periods. Sometimes the identification is more complete in one and sometimes in the other text. However, the Bodl. MS usually follows the main principle of abbreviating and skipping one or several designations. Examples (from the year 648 H): Bodl. resp. Abū l-Fidā: *al-malik an-Nāṣir Yūsuf*—*al-malik an-Nāṣir Ṣalāḥaddīn Yūsuf b. al-malik al-'Azīz*; *an-Nāṣir Yūsuf ṣāḥib ash-Shām*—*al-malik an-Nāṣir ṣāḥib Dimashq*; *al-Mu'izz Aibak*—*Aibak*; *al-Mu'izz*—*Aibak at-Turk-mānī*. After *'abihima* (gen.) in Abū l-Fidā's text the Bodl. author has supplemented the name of the father of the two: *aṣ-Ṣāliḥ Isma'īl*.

The relationship between the Bodl. MS and Abū l-Fidā's printed

work is best displayed with several examples of different types of variation in text: Bodl. fol. 153 a resp. Abū l-Fidā IV p. 520 sq. (the year 648 H): جماعة قليلة — جماعة يسيرة ; ابني — dual ولدي . Bodl. fol. 162 b sq. resp. Abū l-Fidā IVp. 550 sq. (the year 656): وجرت فتنة بين السنة — فجرت فتنة بين السنة والرافضة والشيعية (the words رافضيا and روافض, which in both texts are mentioned in the foregoing line, can possibly have influenced the Bodl. copyist); هولاء يبقيك في — هولاء يبقيك بدار الخلافة . After having related the different narratives of how the caliph was killed Bodl. has والله اعلم , and Abū l-Fidā علم والله . A messenger came to king Nāṣir according to Bodl. قبل ان تتم , and according to Abū l-Fidā تتم قبل ان تتم . يوم الخميس تاسع صفر من 514 . Bodl. fol. 150 b has يوم الجمعة تاسع صفر من هذه السنة المذكورة . The editor from the year 1792 suggests a possible change of the two last words to السنة المذكورة . The later editors pay no attention to the impropriety of the passage. Bodl. fol. 150 b has يوم الجمعة تاسع صفر من هذه السنة المذكورة .

Finally we give an example of another aspect of relationship between the two presentations. For the year 649 H the Bodl. author has nothing of interest to relate. Authors can of course find different things interesting. Abū l-Fidā has actually a great deal to report. For example among other things the poet Ibn Maṭrūḥ, who is cited in both texts, died. He has a benevolent obituary for him in the annals for this year and gives in addition samples of his poetry. On the other hand both the Bodl. author and Abū l-Fidā are agreed that during the following year (650 H) nothing of interest happened, that was worth reporting.⁴⁵

IV

Just as adh-Dhahabī's name is not mentioned in the last part of the text, neither Abū l-Fidā's nor any other authority's name is mentioned in the first part. Nevertheless it is indisputable that the Bodl. author is indebted for his material to Abū l-Fidā. Since Baibars al-Manṣūrī's name and work were associated with the Bodl. MS it seems to me that the descriptions of the happenings during the year 690 H are of par-

ticular interest. It was during that year that the Arabs, united under the leadership of the Egyptian sultan al-Ashraf, conquered Akka, the crusaders' last fortress in the Palestine area. Both the Mamlouk Baibars al-Manṣūrī and the Ayyubid Abū l-Fidā personally took part in that campaign. Even from a purely historical point of view it is worth noting that there exist two eyewitness accounts.⁴⁶ In both of Baibars al-Manṣūrī's histories the account of the course of events is very personally regarded. He speaks of his own activities in the first person singular, *Zubdat al-fikra*: بالكرك حينئذ .⁴⁷ In *at-Tuḥfa* he is actually personally emotional when he in rhymed prose depicts his devotion to the sultan: فسرت الى بابه • وتشرفت بلثم ترابه • وجددت عهدا بمشاهدته • وقررت غينا برؤيته • .⁴⁸ فى دست سلطنته •

Even Abū l-Fidā's account of the happenings is personal and even he uses the first person singular. He served in the army of Hama, without, at that occasion, having any particularly high rank: كنت .⁴⁹ اذ ذاك امير عشرة . When he speaks of their own troops he associates himself with them and uses the first person plural, "our people".

How does the Bodl. MS treat these two eyewitness accounts? It follows here Abū l-Fidā's text. The passages where Abū l-Fidā speaks of his own involvement are discretely ignored. In general the use of the first person plural has been dropped. I consider this so interesting and decisive for judging Abū l-Fidā's *Mukhtaṣar* as a historical source for the Bodl. MS that I will illustrate with several examples:

1. a) Abū l-Fidā (V p. 94 sq.): ...وتسلمنا منه منجنيقا عظيما ...
b) Bodl. (fol. 212 a): ...وساقوا منه منجنيقا عظيما ...
2. a) Abū l-Fidā: ...وكان مسيرنا بالعجل فى اواخر فصل الشتاء فانفق وقوع الامطار والثلوج علينا ...
b) Bodl.: ...وكان المسير بالعجل ...; the last word علينا is missing.
3. a) Abū l-Fidā: ...فكنا على جانب البحر والبحر عن يميننا اذا واجهنا عكا وكان يحضر الينا مراكب مقببة

... بالخشب ; Re مقبية the editor from 1792 raises a question *Num recte?* The later editors do not react.

b) Bodl.: وكانت (منزلة الحمويين (Sc. على جانب البحر...
والبحر عن اليمن اذا رجه (وجه? Read? Sic!) الشخص عكا
فكان يحضر المراكب المقببة بالخشب...

Baibars al-Manṣūrī's great historical work *Zubdat al-fikra fī ta'rikh al-hidjra*, of which part X is preserved in the Brit. Mus. is one of the most important sources for the history of the Mamlouk era. Researchers have searched long for a scholarly edition of that work.⁵⁰ In view of that fact it is judged important to make clear if there could be any relationship between that MS and Bodl. one with the similar title. Now, irrespective of who the author of this Bodl. MS really have been and whether it is a 'Umarī MS or not we could confine its text milieu within very narrow boundaries. Certainly if at the same time as we could connect that part of the Bodl. MS to Abū l-Fidā's *Mukhtaṣar* we could also discover a new 'Umarī MS, the result would be twice as important. Then we would actually also have helped to appreciate the source value even of the historical section of al-'Umarī's *Masālik al-abṣār*. That al-'Umarī has used Abū l-Fidā as a written source in other parts of his works is known.⁵¹ In any event we have come to the decision that an investigation of the relationship between that part of al-'Umarī's book and Abū l-Fidā's history ought to be justified.⁵²

While waiting for enlightenment concerning the connection of the Bodl. MS to the last volume of al-'Umarī's *Masālik al-abṣār* we can summarize the results of our investigation in the following points.

1. It has not been possible to identify the name of the author, or perhaps more correctly the collector, of the Bodl. MS. We of course cannot reject the possibility that there was a person Amir Baibars ibn Muḥyiddin as it states on the title page. However, it is certain that this is not the same as Ruknaddīn Baibars al-Manṣūrī ad-dawādār. The only thing common for these two is the name of "Baibars"—in itself a not too common name for Arabic historians.
2. The Bodl. MS presented with the title of *Zubdat al-fikra fī ta'rikh al-hidjra an-nabawiyya* is not a shortened edition with a continuation of Baibars al-Manṣūrī's history with the similar title. Neither has it anything common with Baibars' Mamloukian special history *at-Tuḥfa al-mulūkiyya fī d-daula at-turkiyya* 647–721 H. Otherwise

- the Bodl. MS would in such a case have been supplemented not just for the time following but also for the time previous to that.
3. The material for the first part of the Bodl. MS covering the years 559–692 H has been taken from the material contained in Abū l-Fidā's *Mukhtaṣar ta'rīkh al-bashar* in some stage of its handing down. Long sections are cited verbatim from that work. If this work should be considered as an excerpt or a shortening of Abū l-Fidā's chronicle then it is more faithful and more accomodating than any of the summaries that we have earlier known. However, it contains some material that is not found in the available text of Abū l-Fidā.
 4. The last part of the Bodl. MS covering the years 693–744 H has been copied from some stage in the tradition of adh-Dhahabī's *Duwal al-islām*. It has been established that in that part the text coincides with the corresponding annals in the historical section of al-'Umari's *Masālik al-abṣār fī mamālik al-amṣār*, which also is copied from adh-Dhahabī's *Duwal al-islām*.

Notes

- 1 See, e.g., F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography* (Leiden 1952), p. 6.
- 2 E.g., an anonymous text in just the historical field has been published by K. V. Zetterstéen in *Beiträge zur Geschichte der Mamlūkensultane* (Leiden 1919).
- 3 While authors' names and clear identifications often have fallen into oblivion the copyists seem to have certain ambitions. They have sometimes not only referred to themselves but have also eloquently emphasized their own contributions. Either certain Arabic authors were so idealistic that they considered the text as one thing and the knowledge it brought about as more important than the slight instrument they would be, or the book was so obviously plagiarized from other books that "the author" thought it wisest to remain anonymous.
- 4 A typical example of the lexical domain is *al-Qāmūs*. Cf. Larousse, Brockhaus, Duden, etc.
- 5 See, e.g., G. Vitestam, *Kanz al-mulūk fī kaifiyyat as-sulūk* ascribed to Sibṭ ibn al-Djauzī (Lund 1970), p. 44, note 2: Abū l-Faradj ... How the nomenclature could be confused was otherwise proved by the report of Dr. G. H. A. Juynboll at the congress in Amsterdam 1978: *Fact or fable? An appraisal of the early riḡāl works and their usefulness* (see the Actes).
- 6 E.g., D. P. Little, *An Introduction to Mamlūk Historiography* (Wiesbaden 1970, Freiburger Islamstudien, Band II); U. Haarmann, *Quellenstudien zur frūhen Mamlukenzeit* (Freiburg 1970, Islamkundliche Untersuchungen 1); al-Maqrīzī, *Kitāb al-sulūk li-ma'rīfat duwal al-mulūk*, Vol. 3, ed. Said A. F. Ashour (Cairo 1970); Ibn ad-Dawādārī, *Kanz ad-durar wa-ḡami' al-ḡurar*, Vol. 6, ed. Ṣalāḡad-dīn al-Munadjjdīd (Cairo 1961), Vol. 8, ed. U. Haarmann (Cairo 1971), Vol. 9, ed. H. R. Roemer (Cairo 1960); Shah Morad Elham, *Kitbuḡā und Lāḡin*, Studien

- zur Mamlukengeschichte nach Baibars al-Manṣūrī und an-Nuwairī (Freiburg 1977, Islamkundliche Untersuchungen 46).
- 7 GAL G II p. 44 (II^a p. 54) S II p. 43; F. Wüstenfeld, *Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke* (Göttingen 1882), p. 155 sq.
 - 8 *Catalogus Cod. MSS Or. qui in Museo Britannico asservantur*. Pars secunda Cod. Arab. amplexens (conf. C. Rieu), (Londini 1846), Nr MCCXXXIII (Add. 23325). For some inexplicable reason D. P. Little, *op.cit.*, constantly designates this Brit. Mus. MS as vol. IX of *Zubdat al-fikra*. Certainly the MS itself does not give any enlightenment about the volume's number since the title page together with the first 24 folios are missing. To avoid misunderstanding and confusion the number X always should be used for this vol. An objective judging of the space for the annals in this and the previous vol. also shows clearly that the right number must be X.
 - 9 Bibliothecae Bodl. Cod. MSS Or. Catalogus. Pars prima a Jo. Uri confectus, (Oxonii 1787), Nr DCCIV.
 - 10 Their research interests resulted, among other things, in A. Moberg, *Ur 'Abd Allah b. 'Abd eẓ-Zāhir's biografi över sultanen el-Melik el-Asraf Ḥalil* (Lund 1902), and Zetterstéen's above mentioned *Beiträge zur Geschichte der Mamlükensultane*.
 - 11 *An Arabic manuscript supposed to contain the Zubdat el-fikra fī ta'rīḥ al-ḥiğra* (Le Monde Oriental, Vol. III, Uppsala 1909), p. 264 sq.
 - 12 GAL S II p. 43.
 - 13 *Encyclopaedia of Islam*, New edition, I, p. 1128.
 - 14 Elham, *op.cit.*, p. 24, note 1.
 - 15 *Le Monde Oriental*, p. 265.
 - 16 *Le Monde Oriental*, p. 266.
 - 17 *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der k. k. Hofbibliothek zu Wien*, beschr. von G. Flügel (Wien 1865–67), II Nr 904, Cod. Mixt. 655.
 - 18 We have, what is more, also examples of the decisive criterion which consists of the fact that the poetic sections are not cited with the same reading variations in both places. In this way, for example, there is cited in both texts Ibn Maṭrūḥ's well known verses about the crusader Louis IX (Saint Louis) in Egyptian captivity, but with different versions: Bodl. fol. 150 b and *at-Tuḥfa* fol. 2 a.—The *Diwān* of Yaḥyā ibn Maṭrūḥ is printed together with the *Diwān* of al-'Abbās b. al-Aḥnāf (Istanbul 1298 H). This poem is found there on p. 181.
 - 19 E. Strauss, *Baibars al-Manṣūrī und Ibn al-Furāt als Geschichtsquellen für die erste Periode der Bāhrimamluken* (Wien 1936, stencil), p. 13.
 - 20 See also Little, *op.cit.*, p. 5 sqq and Elham, *op.cit.*, p. 22.
 - 21 This is Little's and Elham's method for indicating the indebtedness of a work to other sources.
 - 22 Shamsaddīn Abū 'Abdallāh adh-Dhahabī, *Duwal al-islām fī t-ta'rīkh*, I–II, (Haidarābād 1337/1918–19). The second printing (Haidarābād 1364/1945) is based on yet another MS, completed in the year 970 H, the 6th *Djumāda l-ākhirā*. This MS is, however, strongly dependent on the earlier one and has hardly furnished the edition anything new. Quite the opposite, all the imperfections from the first printing remain. The work of adh-Dhahabī was not available in print before Zetterstéen in the year 1909.
 - 23 *Le Monde Oriental*, p. 265 (the Bodl. fol. 221 b sq.) *Duwal al-islām*, the Haidarābād editions, II, p. 152 sq. resp. p. 143.
 - 24 Thanks to the kind assistance of my friend, Dr. J. J. Witkam, keeper of Oriental Manuscripts in Leiden University Library, I have been able to compare for this

- year the two Leiden MSS, Cod. Or. 428 and 988. Aside from an omission as a consequence of homoiotelevton which still does not completely coincide with the corresponding omission in the printed *Duwal al-islām* both of these MSS are intact. The one which agrees most with the Bodl. MS is Cod. Or. 428, which is the best of the two Leiden MSS.
- 25 It should be noted that the two Leiden MSS mentioned in the previous note have
 ... بیک ... resp. بیک برس الختای المنصوری الدویداری ...
 ... برس الختانی المنصوری الدویداری ...
- 26 Concerning the meaning of the word see, among others, M. E. Quatremère, *Histoire des sultans Mamlouks de l'Égypte* (Paris 1844–45) I p. 118, note 2.
- 27 The last vol. of *Masālik al-abṣār fī mamālik al-amṣār*—that which is designated as vol. 27—contains the annals for the years 541–744 H. Concerning al-ʿUmārī's indebtedness to *Duwal al-islām* see Little, *op.cit.*, pp. 40, 66 and 96.—Aya Sofia MS 3439 (Photographic copy in *Dār al-kutub*, Cairo, MS 559 *maʿārif al-ʿamma*). A list of the contents in all Aya Sofia MSS, 3415–3439, of *masālik al-abṣār* is given by J. Horowitz in *Aus den Bibliotheken von Kairo, Damaskus und Konstantinopel* (Mitteilungen des Seminars für Orientalistische Sprachen, Jahrgang 10: 2, Berlin 1907), p. 43 sq. See also Wüstenfeld, *op.cit.*, p. 175 and GAL G II p. 141 (II° p. 177), S II p. 175. Regarding the person of Shihābaddīn Aḥmad ibn Muḥyiddīn Yaḥyā al-ʿUmārī see *Encyclopaedia of Islam*, New Edition, s.v. Faḍl Allāh, II p. 732.
- 28 The Haidarābād printings, II, p. 172 resp. p. 169. Concerning the actual facts see GAL G II° p. 58.
- 29 Bodl. fol. 235 a.
- 30 Regarding al-ʿUmārī's text Little—at present my only authority, since I still have not been able to see the MS—assert on p. 66: "If ad-Dahabī had been copying from al-ʿUmārī, then the phrase "āḥiru l-kitābi" undoubtedly would have appeared in *Masālik al-abṣār* for there would have been no reason for ad-Dahabī to insert it; as a matter of fact, the phrase does not appear, with the implication that al-ʿUmārī merely deleted it since it would show no break in *his* work, though he was careless enough to retain the formula praising God, which in this context is meaningless."
- 31 Unlike adh-Dhahabī, who only continues the annals for the year 715 H on the next page, the Bodl. MS has curiously enough, needed to mark in some way the transition. It inserts after the formula praising God an *ʿaiḍan*: وفيها ايضا مات .
- 32 In spite of great effort I still have not been able to see any microfilm of the Istanbul MS. If a request to get such a film may seem too pretentious for this little paper I would only call attention to the question for those who specialize in al-ʿUmārī. One cannot get a clear answer to this question in Little's above cited work, since in it there is an analysis only of the sources for the reign of the sultan an-Nāṣir, which began in 693/1294. By the way, why does Little place al-ʿUmārī in the Egyptian tradition circle when he shows that for the period in question he copied adh-Dhahabī, whom he puts in the Syrian tradition circle.
- 33 It is true that he begins his writing at the top of the page with the phrase بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين على القوم الضالين but it is customary that one always begins in that manner.
- 34 There is, however, a notice in Little's book which seems to contradict this. The Bodl. MS has separate annals for every year, but Little says, *op.cit.*, p. 66: "Up

- until 693/1293–94 al-ʿUmarī groups his annals into ten-year series; in 693/1293–94, however, he breaks his practice to present each annal separately, indicating that here he is probably following a different source from those previously mentioned.”
- 35 GAL G II p. 44 sqq (II² p. 55 sq) S II p. 44; Wüstenfeld, *op.cit.*, p. 161 sqq.
- 36 Little, *op.cit.*, p. 42.
- 37 *Abulfedae Annales Muslemici Arabice et Latine I–V*, ed. Reiske and Adler (Copenhagen 1789–94). The year 559 H in which the Bodl. MS begins is found in III, p. 590. Later we obtained two oriental editions of *al-Mukhtaṣar fī akhbār al-baṣhar* (Istanbul 1286/1869 and Cairo 1325/1907. The latter is presented as الطبعة الاولى, “the first print”). However, these editions, without critical apparatus, were probably printed from the same MS and have thus reproduced the same writing errors. The western edition from the 18th century, which has textual criticisms and observations, appears still to be the best. It is the one which is cited hereafter.
- 38 Cf., among others, Rosenthal, *op.cit.*, p. 6. That the Bodl. MS and Abū l-Fidā should have cited from a common source is hardly likely. If this had been the case the two works would not—strangely enough—have been in verbal agreement in such long sections. The difficulty in determining Abū l-Fidā’s indebtedness to other sources is due to the fact, as Little also asserts, *op.cit.*, pp. 43 and 95, that Abū l-Fidā summarized rather than quoted. For example, it is known that Abū l-Fidā bases his history on, among others, Shamsaddīn Muḥammad al-Djazarī. Yet the material, at least to judge from the parts edited by Haarmann in *Quellenstudien*, has been completely redrafted by Abū l-Fidā. In passing, it can be noted that even our text’s second authority, adh-Dhahabī, is strongly influenced by al-Djazarī (Elham, *op.cit.*, p. 10). According to Haarmann, *op.cit.*, p. 98 sq., when it involves the annals 679–689 H, Abū l-Fidā bases his work on Muḥyiddīn b. ʿAbdazzāhir.
- 39 GAL G II p. 46 (II² p. 56) S II p. 44.
- 40 GAL G II p. 141 sq. (II² p. 178) S II p. 176. This book of Muḥammad ibn ash-Shiḥna is printed in the margin of the Cairo printing of Ibn al-Athīr’s *Taʾrikh al-kāmil*, Vol. VII–IX (Bulāq 1290/1873).
- 41 Ibn al-Wardī’s *Tatimmat* in two volumes (printed in Cairo 1285/1868). GAL G II p. 140 (II² p. 176) S II p. 175.
- 42 GAL G II p. 44 (II² p. 54) S II p. 42; Bodl. fol. 213 a resp. fol. 217 a. Otherwise both *qaṣidas* have been published by Zetterstéen, *Beiträge*, p. 5 resp. p. 17. To assume that the Ayyubid Abū l-Fidā should consciously ignore these eulogies of the Mamlouk sultan al-Ashraf would probably be too hasty a conclusion as well as, on these grounds, to place the author of the Bodl. MS in the Egyptian tradition circle. For some reason, on the other hand, it seems that Abū l-Fidā has falsified the date of al-Ashraf’s conquest of Akka.
- 43 Bodl. fol. 162 b sqq; Abū l-Fidā IV p. 558 sqq. Two of these poems are also included in al-Yunīnī, *Dhail miṣrāt az-zamān* (Haidarābād 1954), I pp. 149 and 152 and in Ibn Shākir, *Fawāt al-wafayāt* (Cairo 1951), I p. 313. However, neither of these has the poem which is missing in Abū l-Fidā. Thus the Bodl. MS must have gotten this from a different source. Concerning the life of Nāṣir Dawūd, see, for example, Vitestam, *op.cit.*, p. 43. To exemplify in general the agreement between the two textual traditions it should be remembered in this connection that the poem about Saint Louis lacks a line of verse in both the Bodl. MS and Abū l-Fidā and that the same line is lacking in ash-Shiḥna and Ibn al-Wardī,

both of which are based on Abū l-Fidā.—Neither in the Bodl. MS nor in Abū l-Fidā's text, on the other hand, is there included for that year Ibn Abī l-Yusr's famous *qasida* about Bagdad's destruction. That poem is included in adh-Dhahabī's *Ta'rikh*, see BSOS VII (1933), p. 43. Thus, this writing of adh-Dhahabī has not been a basis for the Bodl. MS in the annals which are before the year 693 H.

- 44 Apart from the text's mechanical copying the Bodl. MS has further characteristic professional copying traits, e.g. the writing of words or parts of words further out in the margin so that on inspection and pricesetting it will give the impression of a neat page of text with a straight margin. A good example is Bodl. fol. 165 a.

45 Bodl. *وكذلك هذه السنة لم نقف لها على حادثة ولا نادرة*
ولم يقع لنا فيها ما يصلح ليورخ and *فذكرها فيها*.

On the other hand Baibars al-Manṣūrī in his *Tuḥfa* has a lot to relate for the year 650 H (fol. 5 a). The Brit. Mus. MS of *Zubdat al-fikra* begins, as is known, with the year 655 H.

- 46 Both of them belong to the circle of prominent authors of history who simultaneously were military men and politicians and as such achieved prominent positions, cf. Haarmann, *Quellenstudien*, p. 131.

47 Brit. Mus. MS, fol. 169 a.

48 Fol. 53 b.

49 V, p. 94.

50 Such a one is possibly not remote, cf. Elham, *op.cit.*, p. 7.

51 See, among others, K. Lech, *al-'Umarī, das Mongolische Weltreich*, Asiatische Forschungen, Band 22 (Wiesbaden 1968), p. 21 sq.

- 52 A verification of this could possibly give us a psychological explanation for the changing of the source precisely at the year 693 H. As is known al-'Umarī lacked diplomatic skill and was hot tempered (see, e.g., Lech, *op.cit.*, p. 13 and Little, *op.cit.*, p. 40). It was for this reason that there was a break between him and sultan an-Nāṣir, who discharged him from his high office. Al-Malik an-Nāṣir, who came to power just in the year 693 H, was, however, a close friend of Abū l-Fidā, whom he appointed governor of Hama. Is it conceivable that this anger towards an-Nāṣir resulted in the fact that al-'Umarī also stopped using an-Nāṣir's friend Abū l-Fidā as an authority beginning with that year?

Fria med knivslida

Norska uppteckningar

Giftermålets betydelse i gårdagens samhälle återspeglas indirekt i de föreställningar, talesätt och vedermälen som var knutna särskilt till de ogifta kvinnorna.¹ I Norge sa man om de jäntor som inte hade utsikt att få en man: »Dei faa skrangle me tomme slire».² Om en flicka som lyckades bli gift kunde man i Sunnmøre ännu i början på 1900-talet få höra: »Ja ho slapp å fare heimatt med tom slire», eller när det inte lyckades: »Ho laut fare heimatt med tom slire».³

De anförda talesätten har närmast metaforisk karaktär. Den tomma knivslidan symboliserar den ogifta kvinnan. Det finns emellertid uppteckningar som tyder på att bildspråket har sitt ursprung i en bestämd situation, nämligen återkomsten från ett kyrkobesök: »Den jenten kom hjem fra kirken med tomme sliren idag.»⁴

Hur kan ett sådant talesätt ha uppstått? Från Hardanger berättas att de giftaslystna jäntorna ställde sig i rad framför kyrkbänkarna, alla med tomma knivslidor. Hade en pojke »gjort det visst» med en jänta kunde han nu komma fram och sätta kniven i hennes slida. »Då var dei trulova for Gud og kvarmann». En jänta sa en gång: »Fær eg ékje likare gut eldu han Sjur, ska eg ga mæ toma sliro so længje eg leve.»⁵

I en uppteckning från Sunnmøre lämnas en fylligare beskrivning av hur frieriet kunde tillgå:

»Når ein mann i gamle dagar hadde ei dotter som han gjerne såg fekk seg ein mann – og ingen baud seg fram – so tok han ein sunday under gudstenesta og leidde henne langs stolrekkja der gutane sat, og saa; »Døtra mi vil manne seg – døtra mi vil manne seg». Ho hadde eit belte med ei tom slire på. Den av gutane som vilde ha, gjekk so fram og stakk ein kniv i slira. Det kunde klare seg med anna òg, t.d. ein kjepp. Om faren ikkje lika guten, so kunde han ta det han stakk i slira og kaste vekk – og so halde fram som før. Dette kunde gjerast tre sundagar, dersom ingen gut baud seg. Men fyrst når ho laut heimatt med tom slire den tredje sundagen, vart det rekna for skam. Denne

friinga var i Hjørundfjord brukt til omlag år 1830. Dei siste gongene det var brukt, var det flytt frå kyrkjegolviet – og heim på 'Borggaren' i prestegardstunet.»⁶

Berättelsen från Hardanger är ett intressant exempel på nonverbal kommunikation. Den giftasmogna ungmöns situation ändrades med ett slag, då en ogift man stack sin kniv i hennes knivslida. Sedan det blivit mindre vanligt att bära slidkniv bland kvinnor kunde ceremonin omvandlas på så sätt att jäntan medförde en tom läderpung, i vilken pojken lade ett mynt. Detta behövde hon ju för att lägga i kollekten, men pungen kallades fortfarande för »læderslire».⁷

Den anförda uppteckningen från Hardanger visar att den stumma symbolhandlingen kunde förtydligas genom faderns ord: »Døtra mi vil manne seg – døtra mi vil manne seg». I en annan uppteckning från samma trakt heter det »Ein ser måte te kunngjera et belemål på hadde dei i gamal tid. Etter preiki leidde faren dotteri framfor ålmugen og ropa: 'Dotter mi æ mann mogjæ! Fær ho 'kje mann i aor, so doyr ho!' 'Ja, da ger 'eg!' sanna belepika. So steig kjærasten hennar fram or kyrkjemugen og sette ein kniv i slira hennar.»⁸

En genomgång av det norska uppteckningsmaterialet visar att faderns utbudande av sin dotter på kyrkgolviet har en tämligen stereotyp form.⁹ Enligt ett par uppteckningar från södra Norge bekräftade jäntan faderns ord.

»Naar ei gjenta i Aaseral var huga paa aa verta gift, tok ho ei tom knivskeid i handi, og faren og dotteri fylgdest til kyrkja ein preikesundag. Naar dei kom til kyrkja, gjekk faren fyre, og ho tett etter han med skeidi i handi. So sa faren til dei som stod ikring: Dote mi vil manna seg idag! – og gjenta la sitt ord til: Ja, d'e sant far segje! Var det daa einkvan av gutarne som vilde hava gjenta, so gjekk han burt til henne og sette kniven sin i slira hennar. Daa var dei trulova.»¹⁰

I en annan uppteckning låter dotterns ord som ett eko av faderns: »Min datter ho vil manna. Min faders ord ja dei er sanna.»¹¹

Uppgifterna om frieriet med knivslida kommer främst från västra och södra Norge. Denna utbredningsbild bekräftas även av svaren på en fråga som Nemdi til gransking av norsk nemningsbruk utsände 1937 med följande lydelse: »Kjenner De skikken å fri med slire? Korleis gjekk det då fyre seg?»¹² De nio positiva svaren visar att det vid denna tid främst var talesättet att gå med tom slida som var be-

kant. En sagesman från Kinsarvik i Hordaland återger dock följande berättelse efter sin bedstemor:

»Naar ei kvinna var giftande fekk ho ei dubbelslira av sine foreldre. I eine romet var kniv. Det andre var tomt. Dei tok so dotteri med til kyrkje – ein preikesundag. Noor all gudstenesta var slutt, tok mori (andre segjer faren) doteri ved handi og leidde ho framyver kyrkjegolviet paa karasida og attende paa den sida der kvinnorna sat. Under turen segjer mori: 'Dotter mi vil manna seg'. Ho fridde for dotter si. Dotter samstava med dette og segjer: 'Det er sant ho mor seir'. Var der daa nokon som vilde hava gjenta kom han fram or stolen og sette kniv i det upne rummet i slira. Var dei einige med det, so vart de belastemna, og seinare festaröl ... var det ikkje godtekje, levert dei kniven tilbake, og daa hadde dei rett aa prøva uppatt tvo preikesundagar etter hinannan um lukka var betre. Var dotteri leidd tri gonger runt kyrkja og ingen gut baud seg fram, daa vart det sagt: 'Det var'kje noko til gjenta. Ho laut gaa med toma sliro.'»¹³

De norska uppteckningarna bär prägel av genuin folktradition och bortsett från att några publicerats i folkminnessamlingar synes de inte återgå på litterära källor. Mera allmänt kända torde traditionerna först ha blivit genom Vår gamle bondekultur av Kristoffer Visted vars första upplaga utkom 1908.¹⁴ Redan den tidigaste uppteckningen av prosten Nils Hertzberg (1759–1841) i Kinsarvik i Hardanger anger att det var ett bruk i gamla tider.¹⁵ Några självupplevda händelser finns inte beskrivna i det norska materialet och den enda tidfästningen lämnar den ovan anförda uppteckningen från Sunnmøre, där det heter att frieriet brukades till omkring 1830. Den tillfogade upplysningen att det sista gångerna skedde på prästgårdstunet i stället för på kyrkogolviet ger ett intryck av konkretion. Men det kan också ha tillkommit för att öka berättelsens trovärdighet: endast långt tillbaka kunde något sådant gå för sig i kyrkan.

Där man kan utläsa något om sagesmännens inställning till berättelserna tycks dessa ha uppfattat dem som pålitliga verklighetsskildringar. Endast ett av svaren på frågelistan 1973 pekar i motsatt riktning: »Ein jamnaldra gut (13 år) fortalde meg at ein namngjeven mann der på garden som hadde 4–5 ugifte døtre skulle ha sagt: Mine døtre vil manne. Gjentene som gjekk attmed skulde ha svart: Fars ord a sanne. Så spurde eg far min om han trodde det kunde vera sant. Han svarte: 'Du må kje tru på slikt. Dæ a bare noye gamalt vas'.»¹⁶ Eftersom bestämda personer utpekats i detta fall och formen för frieriet vid denna tid kan ha uppfattats som förlöjligande kan dock den tillfrågade fadern ha velat slå bort det hela.

Av Kristoffer Visted har seden tolkats som ett offentligt tillkännagivande av den redan fullbordade trolovningen snarare än som ett egentligt frieri. Men denna uppfattning rönt motsägelse av J. Qvigstad, som med stöd av finska paralleller i en uppsats 1919 hävdade att det var ett gammalt sätt att fria på.¹⁷ Att det varit en friarsed synes inte heller ha betvivlats av Hilmar Stigum som anför ett par av uppteckningarna i framställningen av norska bröllopsseder.¹⁸ Nils Lid och Svale Solheim kallar i anslutning till frågelistan i Ord och sed 1937 frieriet för »ein merkeleg skikk».¹⁹

Svenska uppteckningar

Under en resa i sydöstra Sverige på 1830-talet gjorde den unge Bror Emil Hildebrand – sedermera riksantikvarie – följande uppteckning:

»Uti Persnäs och Föra socknar på Öland har bruket att bära kniv hos sig bibehållit sig till senare tider även ibland fruntimmer. Deras dräkt är en svart kjortel och en tröja av samma färg: mellan dessa fästes ett bälte av rött skinn om livet, varifrån en kniv med mer eller mindre utsirat skaft nedhänger. Denna kniv får alltid flickan av sin fästman som en brudgåva, då han friar. Det är nämligen brukligt, att när en dräng anmält sig hos en flicka och hennes föräldrar och vunnit bifall, att flickan följande söndagen vid kyrkan i tysthet, men likväl så att alla höra det framviskar denna formel:

'Fars ord äro sanna:

Nu är tid, att min dotter vill manna'

varvid drängen framträder och fäster en kniv vid hennes bälte, och anses då trolovningen stadfästad.»²⁰

Hildebrand är veterligen den förste som dokumenterat denna folktradition i Sverige. I en uppsats om Folkseder och skrock i Njudung på 1800-talet, publicerad i Familjejournalen 1879 lämnar Gustaf Aldén en kort notis om samma bruk:

»Någon gång skedde frieriet så, att fadern, som hade en giftasvuxen dotter, uppträdde på kyrkbacken eller i kyrkan före gudstjänstens början och sade: 'Min dotter vill ha manna', – 'Ja, fars ord äro sanna', inföll dottern, och därpå anmälte sig friarna.»²¹

I Nya Vexjöbladet den 23 november 1903 publicerade Rosengren en fylligare beskrivning från Urshults socken i Småland:

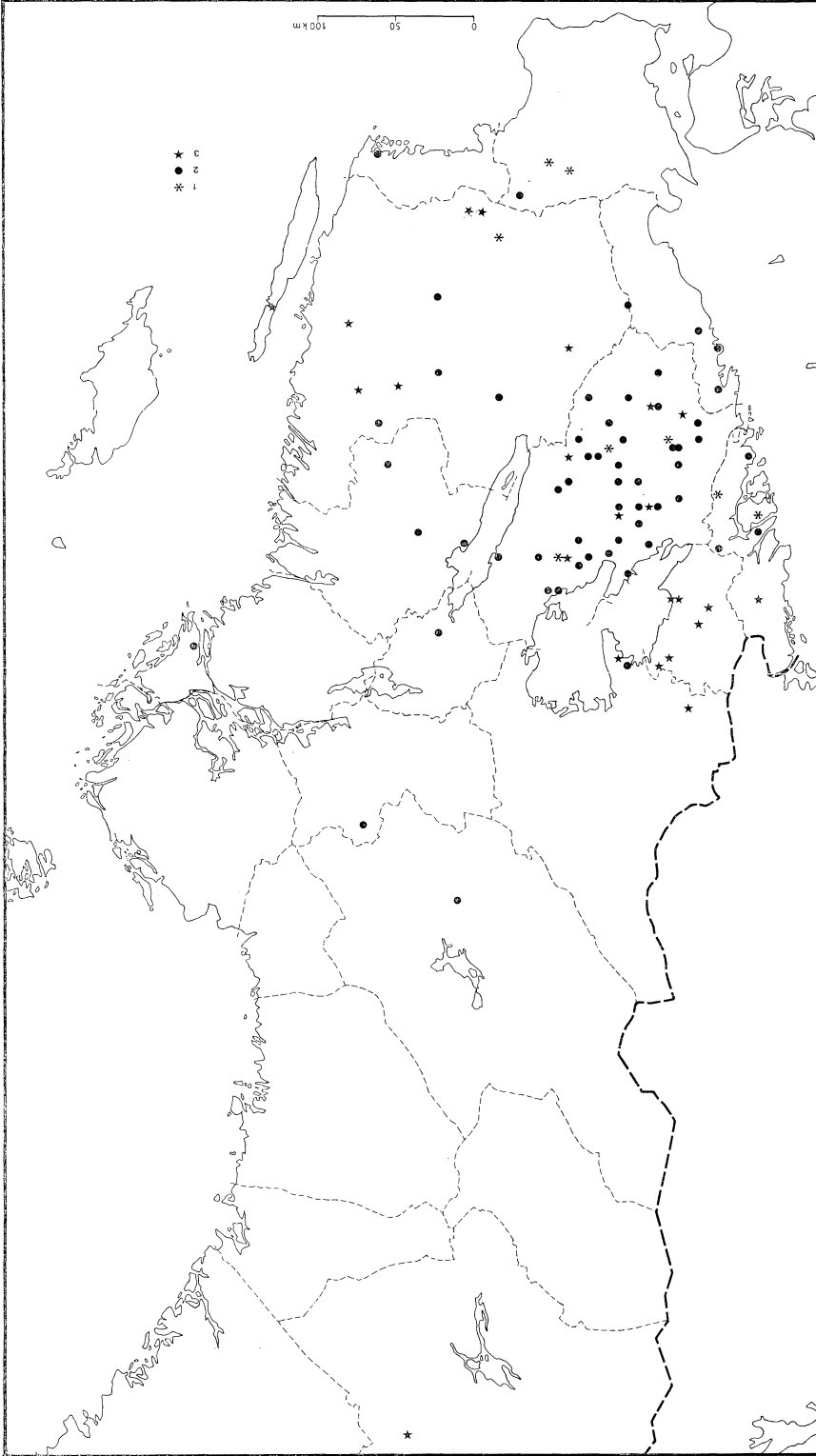
»Om en bonde hade svårt att få sin dotter gift och han började frukta, att han skulle få behålla henne såsom gammal mö tillställde han ett slags kyrkotagning med henne – på ett eget sätt. Han begav sig med henne till kyrkan,

dröjde utanför, tills allt folket var samlat därinne gick så stora gången framåt, följd tätt i spåren av sin dotter. Härunder höll han sin tomma knivslida pekande åt karlsidan och småpratade: 'Min dotter vill mannas', vartill dottern varje gång intonerade: 'Fars ord sannas'. Ville nu någon yngling nappa på kroken, så kom han för att sticka sin outhärliga slidkniv i den önskade svärfaderns tomma slida. Föll friaren honom på läppen, så lät han ynglingen sticka dit kniven och saken var därmed så klar, att lysning till äktenskap redan följande söndag kunde avkunnas. Om däremot ynglingen ej behagade den giljande svärfadern, gav denne honom avslag därigenom, att han drog undan knivslidan och sade: 'Nej du sticker inte dit!' Denna sed förekom nog även på andra ställen än i Urshult men höll säkerligen i sig längst här.»²³

I de svenska folklivsarkiven finns nära hundratalet motsvarigheter till de här anförda berättelserna.²³ De har tillhört den levande berättartraditionen ännu in på 1950-talet. Uppgifterna är redovisade på kartan, av vilken man dock inte bör dra förhastade slutsatser. Den täta beläggsfrekvensen i västra Sverige förklaras åtminstone delvis av den intensiva uppteckningsverksamheten vid Institutet för folklore i Göteborg. Beläggen i Dalsland och Värmland och framförallt i Bohuslän och Jämtland tyder på traditionssamband med Norge. En meddelare från Rångedala i Västergötland uppger också att han hört berättelsen på en handelsfärd i Norge. I de flesta fall har uppgifterna lämnats spontant t.ex. i samband med att man berättat om äldre bröllopsseder. Kringresande folkminnesforskare som hört berättelsen på ett ställe har dock säkert direkt efterfrågat den på ett annat ställe. Detta förklarar varför inte mindre än 20 uppteckningar är gjorda av arkivarien Carl-Martin Bergstrand och 10 av medarbetaren Ragnar Nilsson.

Upppteckningarna är i allmänhet ganska kortfattade men ger i stort sett en likformig beskrivning av frieriet. De båda formlerna »Min dotter vill mannas» och »Fars ord är sanna» omtalas som framgår av kartan i de flesta uppteckningarna. I vissa fall saknas dock flickans bekräftelse, vilket jag markerat med ett särskilt tecken. Från 22 orter i olika landskap är motivet med slidan och kniven belagt. Endast från Jämtland finns emellertid en uppteckning där liksom i Norge frieriet omtalas utan förbindelse med friarformler. Redan i Hildebrands uppteckning från 1830-talet hör dessa med till traditionen. Omvänt har symbolhandlingen med att sticka kniven i slidan fallit bort i Aldéns beskrivning från 1879.

Teckenförklaring till kartan: 1=Upppteckning med enbart formeln »Min dotter vill mannas». 2=Föregående formel jämte tillägget »Fars ord skall sannas». 3=Belägg för frieri med slida.

Frieriet framställs i uppteckningsmaterialet genomgående som en individuell handling. Det är aldrig tal om någon slags giftermålsmarknad. Man tillgrep metoden när det var påkallat och valde »en helgdag när det var mycket folk i kyrkan». Ifrån Vättnäs, Vgl heter det att frieriet skedde på Kristi Himmelsfärdsdag och från N. Ving, Vgl omtalas att det var på pingstdagen. Anledningen till att bruket förknippats med dessa dagar kan vara att de var ungdomshelger på många håll i södra Sverige.²⁴ Ungdom samlades då i stora skaror och vandrade till en bestämd kyrka, för att senare råkas vid en annan. Kristi Himmelsfärdsdag och pingstdagen var alltså lämpliga friardagar.

Nästan samtliga uppteckningar omtalar att frieriet skedde i kyrkan. Undantagsvis uppges det från ett par västgötasocknar (Larv, Skarlunda) att frieriet ägde rum på kyrkbacken. Endast en uppteckning förlägger det till en annan plats, en marknad eller auktion (Yllestad, Vgl). På marknaderna brukade man städja tjänstefolk, vilket kanske kan vara bakgrunden till denna uppgift. Både en marknad och en auktion var ett strategiskt valt tillfälle, eftersom mycken ungdom då var samlad.

Genomgående är det fadern som är böneman för sin dotter. Endast i en enda uppteckning uppgives det vara modern (Saleby, Vgl). Själva friarformeln återkommer i nästan samma ordalag i alla uppteckningarna. Uttrycket »dotter» utbytes bara i ett par bleka skånska uppteckningar emot det dialektala »grebba». Den språkliga formen kan dock skifta, vilket de tre ovan anförda uppteckningarna visar. Deponens »mannas» i betydelsen gifta sig (om kvinna) är belagt redan i Skånelagen²⁵ och förekommer i flera dialekter.²⁶ N. Linder uppger dock 1867 från Kalmar län att »detta ord tyckes . . . numera bliva föråldrat och användes endast skämtvis».²⁷

Dotterns bekräftelseord ter sig som ett eko av faderns, och är därtill rimmade. De motiveras väl av att det skall framstå för eventuella hugade ynglingar eller för hela menigheten att fadern inte handlar egenmäktigt, utan framför erbjudandet å flickans vägnar.

I flera uppteckningar får frieriet sin motivering av att dottern var »svårgift» eller började bli till åren, varför formen för frieriet var en nödvägar och inte det normala tillvägagångssättet. En sådan motivering kan givetvis ha tillfogats sekundärt i avsikt att öka berättelsens trovärdighet. Samtidigt avspeglar dessa uppteckningar den värderingen, att det var en olycka för en flicka att komma på glasberget.

Flickans muntliga bekräftelse är ett fast drag i traditionen. Men i

några uppteckningar läggs orden i stället i munnen på den blivande mågen (Böne, Hudene, Kinnared, Valstad, Vgl) i ett fall är det t.o.m. dennes far som svarar (Mölltorp, Vgl). Det senare kan kanske betraktas som en slags symmetrisk bildning eftersom det var flickans far som kom med inviten. Dessa uppteckningar saknar motivet med kniven i slidan. Där detta förekommer vore ett muntligt svar ju bara en upprepning av det ja-svar som det innebar att sticka kniven i slidan. Att detta måste bero på ett traditionsbortfall antyder kartbilden. Beläggen för kniv-slida-motivet som redan finns i Hildebrands uppteckning från 1830-talet förekommer nämligen i skilda delar av utbredningsområdet. Som en slags motsvarighet kan man betrakta uppgifter om att den villige pojken reste sig upp i kyrkan.

En uppteckning från Härryda, Vgl nämner ett alternativ till kniven och slidan. Det heter att »pojken hade sin silversked tillreds som han satte i hennes bälte». Även om könssymboliken härvid tappas bort så är det säkerligen ingen tillfällighet att det är just en silversked som nämns. Silverskedar hörde redan under medeltiden till de fästningsgåvor som kvinnan fick mottaga av sin tillkommande.²⁸ Ett annat tillvägagångssätt omtalas från Vättnäs, Vgl, där det heter att giftomannen och den blivande mågen »lyfte upp sina hattar och tryckte sina hattar emot varandra». I sex uppteckningar lägges också repliken »Stick inte hit!» i munnen på giftomannen (Urshult, Sm, Botilsäter, Vrml, Björketorp, Essunga, Långjum, Seglora, Vgl). Detta motiv – ursprungligt eller ej – återspeglar faderns suveräna rätt att välja måg.

Avslutningsvis heter det i vissa uppteckningar att lysningen avkunnades redan samma söndag, eller att trolovningen därmed var ingången. Men det finns även uppteckningar, där handlingen ges en annan innebörd. Från Berg, Vgl heter det t.ex. att »sen hade ynglingen rättighet att uppvakta». Ceremonin uppfattas alltså här som en slags förklaring att dottern var »lovlig».

Uppteckningsmaterialet ger genomgående intryck av att vara muntlig tradition. Några folkminnesutgåvor vari berättelsen ingår kan inte ha påverkat densamma.²⁹ Möjligen återgår en eller annan uppgift från Småland på Rosengrens skildring i Ny Smålands beskrifning.³⁰

Meddelarnas egen ställning till berättelsens sanningshalt är skiftande, i den mån vi överhuvudtaget får besked härom. Den kallas för »en skröna» eller »skämt» (Järbo, Dalsl), »ett prat» (Eskra, Od, Vgl), ett »språk» (Hemsjö, Vgl), »ett talesätt snarare än en verklig folksed» (Lerbäck, Närke). En meddelare säger att han inte vet om det kan

ligga någon sanning i traditionen eller om det bara är fantasi (Kulltorp, Vgl).

Ingen meddelare säger sig själv ha varit med om ett frieri av beskrivet slag. Vi äger alltså inget vittnesbörd om detsamma. Flera sagesmän förlägger händelsen till en längesedan förfluten tid: »över hundra år sen» (Vallstad, Vgl) eller »på Karl den tolvtes tid» (By, Värml). Också sådana uppgifter kan innebära att meddelaren inte velat gå i god för traditionens sanningshalt. Andra har lämnat en viss verifikation genom att ange av vem de hört berättelsen. Det kan vara föräldrarna eller far- och morföräldrar födda omkring sekelskiftet 1800 eller i slutet av 1700-talet. Endast i en uppteckning framställs berättelsen som en händelse som inträffat i meddelarens mors tid (Leksberga, Vgl). Men det finns i hela materialet också bara en enda meddelare som uppger att en bestämd person varit med om det. Det är en sagesman från Urshult, född 1857 som säger: »Min farfar berättade, att han sett detta». Naturligtvis kan farfadern lika väl ha berättat att han »hört detta». Om det likväl är en självupplevd händelse bör den ha inträffat omkring sekelskiftet 1800 eller i slutet av 1700-talet. En sådan allmän tidfästning av bruket förekommer även i en uppteckning från Ödskölt, Dalsl. I en uppteckning gjord 1937 i Valinge, i Halland heter det däremot: »Så brukar de i Småland än»!

Finska uppteckningar

Traditionen om frieriet med knivslida är även känd från Finland och har blivit föremål för analys av Matti Sarmela.³¹ Att denne infogat företeelsen i sitt studium av ungdomens sociala kontakter beror på att frieriet här i stor utsträckning skett kollektivt och ingått bland årets festseder. Den har främst varit knuten till hösthelger, ibland till en speciell »slid-söndag».

Mera sällan skedde frieriet i själva kyrkan. Den vanligaste platsen var kyrkbacken, men i individuell form kunde bruket även förekomma i flickans eller pojakens hem eller på ungdomens samlingsplatser. Ytterst sällan var det flickans far som agerade som böneman. Det kunde vara modern, gudmodern eller en annan kvinnlig släkting, men vanligare var det en gammal bönekäring (kaaso). Sarmela säger att »the invitation to propose was given in poetic form, in lines of archaic meter, of which there were a few local redactions». Den från Sverige kända friar-

formlen jämte flickans bekräftelse hörde också till bruket i de svensktalande delarna av Finland.

Liksom i Sverige kunde en friare avvisas genom att man drog undan slidan då han försökte sticka i sin kniv, eller genom att man vände upp och ner på slidan så att kniven ramlade ut. Tecknet på att flickan accepterade friaren kunde vara att hans kniv fick stanna i slidan. Det vanliga var emellertid att friaren senare fick gå till flickans hem för att utröna hur frieriet utfallit. Satt hans kniv då instucken i stugans bakre vägg betydde det att han var välkommen.

Traditionen som även visar lokala variationer har uppenbarligen varit känd i större delen av Finland men är väl belagd i sydöstra Finland, och allra bäst på Karelska näset. Liksom det svenska materialet är det finska av växlande kvalitet. Sarmela skiljer mellan 223 beskrivningar och 70 »mentions». Han räknar med att bruket längst bibehållit sig på Karelska näset, där det skulle ha förekommit ännu under förra hälften av 1800-talet. Sarmela förtecknar även ett antal tryckta belägg. Det äldsta lämnar den franske resenären Giuseppe Acerbi från en resa genom Finland 1799.

Den starka beläggfrekvensen i sydöstra Finland gör det naturligt att söka ett sammanhang med Baltikum. Bruket visar sig även ha förekommit i såväl Livland som i Estland. Här har det uppmärksamrats av J. Quigstad 1938. I Estland har traditionen uppenbarligen haft en omfattande utbredning ty det finns uppgifter såväl från norra Estland och Saaremaa som från söder hela vägen till Satumaa. Inviten att fria gjordes här dels vid gudstjänsten dels vid danser och sammankomster liksom i Finland.³²

Slutsatser

Vilka slutsatser kan vi nu dra av det framlagda materialet som alltså omfattar såväl Norge och Sverige som Finland, Livland och Estland? Även om det finns variationer i upppteckningsmaterialet så är det ofrånkomligt att det rör sig om en och samma företeelse. Lika klart är att vi på nordisk botten inte har några vittnesbörd om frieri av detta slag. Det är genomgående fråga om traditioner. Men är dessa att betrakta som sanning eller sägen?

Om vi till en början ser till *de konkreta artefakterna* så är det välkänt att slidkniv burits av kvinnor i äldre tid. Fale Burman omtalar vid

sekelskiftet 1800 från Revsund i Jämtland att »kvinnsfolken bära kniv i slida i vardagslag».³³ I detta och angränsande landskap har kvinnorna burit kniv ännu i mannaminne³⁴ men bruket har tidigare förekommit även söderut. Från Öland omvittnar Hildebrand på 1830-talet att bruket »bibehållit sig till senare tider». I en uppteckning från Kölingared i Västergötland heter det på tal om frieriet med kniv och slida: »Min mormor hade en sådan kniv, som gått i arv. Den var fint utsirader.»

Nu skulle man kanske kunna tänka sig att just förekomsten av en särskild brudkniv gett upphov till en förklaringssägen av sådant slag som berättelsen om frieriet med den tomma slidan utgör. En kniv tycks dock vara en mycket ovanlig fästegåva – man borde inte ge vassa ting, som symboliserade osämja – varför vi kan bortse från denna möjlighet.

Även om kvinnorna normalt hade en kniv i den slida de bar vid bältet så omtalas från Norge s.k. dubbelslidor av vilka den ena var tom. Av särskilt intresse är emellertid att Sarmela i ett område i mellersta Finland funnit det vara ett bruk att ogifta flickor också i vardagslag bar en tom slida. Det förefaller som om de därigenom direkt kommunicerade sitt ogifta stånd och sin önskan att få friare. Uppenbarligen var det detta bruk som Acerbi fick höras talas om, ty han skriver 1799: »I en socken i Finland råder bruket att de unga kvinnorna vid sina bälten bära en knivslida, som tecken på att de äro ogifta och icke skulle ha något emot att få en man. När en ung man blir förälskad i någon av dessa ungmör, uppvaktar han henne på så sätt att han köper eller låter göra en kniv i alldeles samma form som slidan och sedan söker ett tillfälle att oförmärkt sticka den i slidan utan att flickan märker det. Om flickan, då hon finner kniven i slidan, behåller den, är det ett gynnsamt tecken, i motsatt fall betyder det en vägran.»³⁵

Ser vi på *texterna* så finner vi att friarformeln jämte flickans bekräftelse har en stereotyp form. Den erinrar om de »stickord» som finns i många sägner. Man skulle här kunna tala om en sägnifiering. Slutrim anses först ha blivit allmänna genom balladdiktningens genombrott bland de högre sociala skikten i vårt land på 1100-talet.³⁶ Om vi vågar räkna med en hög ålder för faderns invit »Min dotter vill ha manna» så är dotterns bekräftelse »Fars ord äro sanna» ett senare tillägg. Det förefaller troligt att just den språkliga fixeringen bidragit till att hålla traditionen vid liv. Synbarligen har den även hjälpt till att sprida traditionen. Vi har stött på stickorden sporadiskt i Norge. I Sverige finns ströbelägg från nordöstra Skåne till Dalarna och i Finland från svenskbygderna. Man kan inte heller utesluta att berättelsen här

och var i senare tid fungerat som en skämtsägen eftersom framställningen av faderns agerande i kyrkan med den tomma slidan i dotterns medfölje lätt utmanade löjet.

Att dra några bestämda slutsatser om traditionens sanningshalt enbart på grund av de texter vi har i folklivsarkiven synes knappast vara möjligt. Det blir i stället nödvändigt att gå vidare till *kontexten* och se om traditionen passar i ett geografiskt, historiskt och sakligt sammanhang.

Som vi sett är beläggen för frieriet med slida begränsade till södra Sverige, med undantag för de gammaldanska landskapen. Även traditionskomplexet i övrigt är koncentrerat till detta område i det recenta materialet. Om man bortser från beläggstätheten och enbart ser till själva utbredningsområdet så kan det knappast göras gällande att detta beror på tillfälligheter eftersom uppteckningsmaterialet är ganska omfattande. Kan det då finnas någon förklaring till en sådan utbredning?

En rad etnologiska undersökningar från senare tid visar markanta kulturella skillnader mellan övre och nedre Sverige, vilka är betingade av *den skiftande sociala strukturen*. Medan den nordsvenska samhällsstrukturen präglats av stor egalitet så har den sydsvenska varit starkt skiktad.³⁷ Detta har bl.a. givit utslag inom frieriseden. I områden utan större sociala differenser stiftade ungdomen hjonelag på egen hand. I de delar av landet där de sociala klyftorna var större förekom däremot en regelrätt »match-making». Orvar Löfgren skriver: »Även om föräldrarna inte alltid dirigerade valet av äktenskapspartner, finner vi ofta ett starkare inslag av föräldrakontroll bland sydsvenska bönder än i nattfrieribygdena. Här måste föräldrarnas agerande sättas i relation till de sociala och ekonomiska skillnader som existerade mellan Nord- och Sydsverige. Den nordsvenska bondbyn hade endast ett blygsamt inslag av ekonomisk och social skiktning. I de södra delarna av Sverige var situationen ofta en annan. Här präglades många av 1800-talets byar främst av växande klasskillnader, med en skala från storbönder ner till torpare, backstugsittare och daglönare utan jord. För att en sådan social struktur skulle vidmakthållas krävdes det att barn till besuttna bönder inte 'gifte ner sig'. Det mödosamt hopsamlade kapital i form av jordägor, boskap och andra tillgångar, som utgjorde basen för bondfamiljens position i den lokala hierarkin, fick inte splittras genom ofördelaktiga giften. Det gällde alltså att finna en äktenskapspartner, som motsvarade dotterns hemgift eller sonens framtida gårdsinnehav.»³⁸ I konsekvens härmed finner man att bruket av bönemän

och bönekäringar varit betydligt vanligare i södra än i norra Sverige.³⁹ De här belysta förhållandena gäller främst 1800-talet, men sociala strukturer är ofta sega och mycket talar för att den sociala skiktningen i södra Sverige går tillbaka på äldre feodala inflytanden.

Mot denna bakgrund ter det sig naturligt att traditionerna om faderns frieri med tom slida är lokaliserade till södra Sverige och inte till norra. Det är inte osannolikt att den norska utbredningen kan förklaras på liknande sätt.

Den juridiska ramen passar väl ihop med de norska och svenska traditionerna om att det var fadern som uppträdde som flickans böne-man. För en kvinna krävdes samtycke till att ingå äktenskap från hennes giftoman, dvs. fadern, om han var i livet.⁴⁰ Om friaren som stack sin kniv i slidan inte passade fadern kunde denne som vi sett rycka undan slidan eller vända den upp och ner så att kniven föll ut.

När faderns roll i Finland övertas av en bönekäring så är en naturlig konsekvens härav också att frieriet sker på kyrkbacken eller på en annan plats eftersom kvinnan skulle tiga i församlingen. Den finska seden svarar därför bättre emot den folkliga bönemannsseden än mot giftomansinstitutet.

Karakteristiskt för en juridisk handling är offentlighetsprincipen, som bl.a. kommer till uttryck i kravet på vittnen vid trolovning och giftermål. Enligt uppteckningsmaterialet skedde frieriet i samband med högmässan i sockenkyrkan, där även en rad andra tillkännagivanden skedde, bl.a. lysning till äktenskap. I kyrkan eller på kyrkvallen var det möjligt att förena två syften: dels att finna en äktenskapspartner, dels att få offentlig bekräftelse på frieriet i den händelse detta blev framgångsrikt. Själva utbudandet av flickan har naturligt nog tilldragit sig den största uppmärksamheten. Det var förknippat med spänning. Liksom vi funnit ifrån Norge omtalar en uppteckning från Skalunda i Västergötland, gjord redan 1899, att överenskommelsen likväl var gjord på förhand. Akten i kyrkan var bara en bekräftelse. Det finns även finska uppteckningar som pekar i samma riktning. Sarmela skriver: »Sheat proposal rites also had a symbolic meaning when the engaged couple went to the church on the Sunday following the proposal and the fiancé stuck his knife into the empty sheat on the girl's belt in full sight of the churchgoers as if to announce their engagement publicly.»⁴¹ Ceremonin fyllde alltså här samma funktion som förlovningsannonsen i dagstidningen senare skulle göra. Sägningföreläsningen med friarformeln och flickans bekräftelse har emellertid för-

skjutit poängen just till själva utbudandet av flickan till hugade friare. Det som ur etnologisk och kulturhistorisk synpunkt tilldrar sig huvudintresset i traditionerna om frieriet med slidan är likväl själva *symbolhandlingen*. Som sådan står den inte ensam. Vid trolovningen räckte kontrahenterna varandra händerna till ett tecken på överenskommelsen, något som än idag kan ske också i andra sammanhang, t.ex. efter ett köpeavtal. Vid den kyrkliga vigseln bekräftas det äkta förbundet genom ringen som bruden mottager av brudgummen.

Redan i de första kontakterna mellan en pojke och en flicka förekom emellertid överlämnande av gåvor, varigenom de på ett försynt sätt kunde känna sig för om mottagarens inställning. Detta tysta symbolspråk gjorde många ord överflödiga också i ett så känsligt företag som ett frieri. Från Bohuslän finns flera uppteckningar härom. Från Morlanda heter det: »Förr i tiden hade männen här en sked i västfickan när de skulle ut och fria. Dessa voro mest av silver, någon gång av sämre metall . . . Då de kom för att fria vändes bladet upp. Fick de ja stacks bladet ned i västfickan. Dessa skedar förvarades därefter med omsorg och flera stycken sådana friarskedar finns ännu i Morlanda.»⁴² En sagesman uppger att friarskeden skulle vara en silversked som gått i arv från far till son.⁴³ En annan meddelare omtalar att friaren skulle ha en hornsked i bröstfickan. »Fick han ja, gav man honom en hornsked till maten, han bjöds att äta, fick han nej, gav man honom en träsked.»⁴⁴ I Myckleby bjöds friaren att äta med silversked om frieriet accepterades, annars gav man honom en hornsked.»⁴⁵ Även om det finns lokala variationer är det tydligt att man i bygden kände koden till kommunikationshandlingen eftersom det stumma frieriet också fick ett stunt svar.

I princip skulle man i en friarsituation kunna använda vilket tecken som helst, bara innebörden uppfattades. Från Norge har vi även sett att man undantagsvis kunde använda en pinne i stället för en kniv att sticka i knivslidan och från Finland omtalas att om en pojke saknade en kniv kunde han stoppa ett finger i slidan.⁴⁶ Nu är likväl kniven inte något tillfälligt valt föremål eftersom den av ålder haft ett bestämt symbolvärde. Det är sålunda en utbredd föreställning att om man tappar en kniv vid matbordet så betyder det att en mansperson kommer på besök, medan det kommer en kvinna om man tappar en sked. Detta omen är välkänt i Sverige och Danmark och har också varit allmänt i Nordtyskland, främst Schleswig Holstein och Ostfriesland.⁴⁷ Att den könssymbolik, som varit förknippad med kniven och skeden

går tillbaka till äldre tid och inte enbart varit förbunden med tappade bordsverktyg visar Johan J. Törners samling av vidskepelser från 1700-talet.⁴⁸

Kniven fungerar emellertid inte enbart som manssymbol i samband med och i motsättning till skeden. Kniven synes på nordiskt område redan mycket långt tillbaka ha varit en symbol för manslemmen. Ett belägg härför finns redan i Kormaks saga som väsentligen är byggd på den isländske skalden Kormakr Ögmundssons (935–970) lausavisor.⁴⁹ I danskan har kniven också en sådan betydelse i folkliga uttryckssätt som »hun vil til knivs» dvs. hon vill ha samlag eller att vara »knivfærdig» = giftasmogen.⁵⁰

Av stort intresse i detta sammanhang är benämningen »giftekniv» för kvinnliga äktenskapsförmedlare. Så uppger Nils G. Bruzelius i sin skildring av allmogelivet i Ingelstads härad i Skåne att bönekäringen i åtskilliga trakter kallades »giftekniv».⁵¹ Benämningen är välkänd såväl i danska dialekter som i det äldre litterära språket. Bekanta från Holbergs dramer är sålunda bönekäringarna »Kirsten Giftekniv» och »Maren Giftekniv».⁵² Som en kuriositet kan nämnas att en kvinnlig innehavare av en äktenskapsbyrå i Bergen alltjämt annonserar under signaturen »Kirsten Giftekniv». Att beteckningen kniv i detta sammanhang ursprungligen syftat på membrum virile är uppenbart.⁵³

Både slidan och kniven har alltså brukats som könssymboler och beteckningen »giftekniv» för äktenskapsförmedlerskan binder samman de båda. Frågan är nu om denna beteckning också återgår på den symbolhandling som frieriet med slidan utgjorde. Bönekäringen går ju pojkens ärende varför det är naturligt att det är hon som kallas »giftekniv». Sarmela anför även en uppgift om att bönekäringen höll kniven i handen så att hon kunde räcka den till pojkarna.⁵⁴ Beteckningen »giftekniv» är kanske den sista reminiscensen av ceremonin liksom talesättet att gå med tom slida i Norge. Därigenom skulle tomrummet i de gammaldanska landskapen och i Danmark kunna utfyllas.

Uppenbart är under alla omständigheter att beteckningen »giftekniv» återgår på samma könssymbolik som frieriet med tom slida. Även om formen för frieriet kan synas grov så är den dock ganska oskyldig i jämförelse med de speglade skamstraffen som utnöttes för sexualbrott i äldre tid.⁵⁵ Den medeltida rättssymboliken har ofta en mycket konkret form. Jordöverlåtelsen skedde t.ex. genom skötning dvs. man skar loss en torva och lade i den nye ägarens sköte och markerade därigenom dennes besittningsrätt. I Danmark förekom en sär-

skild term härför nämligen »skøde med kniv og muld». Den anses sammanhånga med att säljaren som tecken på tillskötningen skar av en torva eller ett jordstycke och gav köparen.⁵⁶

Frierisedens sociala och kulturella sammanhang utesluter således inte möjligheten av att ett frieri kunnat tillgå och bekräftas på det sätt som traditionsmaterialiet omvittnar. Härvid reserverar jag mig dock beträffande frieriformlerna som kan ha stereotyperats på samma sätt som sägnernas stickord.

Den fråga som återstår är om det är möjligt att tidfästa sedens ursprung. J. Quigstad har antagit att den går tillbaka till vikingatiden (800–1050) och att den skulle ha spritts till Estland och Karelen med de nordiska vikingarna. Ceremonin skulle ursprungligen ha tagit plats vid tinget dit flickorna begav sig för att söka sig män, en sed som bl.a. är känd från Färöarna.⁵⁷ Sarmela nämner denna tolkning utan kommentar, men tillägger att det knappast är troligt att seden i Finland spritts från Karelen, utan att den kommit direkt västerifrån. Härför talar även likheten med de svenska friarformlerna i västra Finland.⁵⁸

Att knivsymboliken kan föras långt tillbaka i tiden har vi sett ovan. För egen del vill jag dock avstå från att ta ställning till frågorna om sedens ålder så länge paralleller i andra delar av Europa inte har studerats.⁵⁹ Att seden kan gå mycket långt tillbaka finns det dock ytterligare ett skäl som talar för. Det råder nämligen en viss överensstämmelse mellan utbredningen av frieriseden och de ungdomshelger som firats både i Sverige och Finland, och som Kustaa Viikuna ansett vara av förkristet ursprung.⁶⁰ Frierieset med tom slida skulle i så fall vara ett av de få exempel vi äger i Norden på folklig sed med rot i heden tid.⁶¹

Noter

- 1 N.-A. Bringéus, Gammelpigorna på glasberget. I Tradisjon og samfunn. Festskrift til professor Olav Bø på 60-årsdagen 19. mai 1978.
- 2 B. E. Bendixen, Fornlevninger i Hardanger. I Aarsberetning. Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring 1888 s. 83. Jfr H. O. Opedal, Norsk folkminnelags skrifter nr 32 s. 149; Norsk Folkminnesamling: Johannes Urdal I: 35.
- 3 Tidskrift for Sunnmøre historiske lag 1920–22 s. 71.
- 4 Norsk folkeminnelags skrifter nr 49 s. 33.
- 5 Norsk folkeminnelags skrifter nr 32 s. 149.
- 6 Tidskrift for Sunnmøre historiske lag 1920–22 s. 70.
- 7 Norsk folkeminnelags skrifter nr 49 s. 33.
- 8 Norsk folkeminnelags skrifter nr 32 s. 149.
- 9 Jfr t.ex. NFS Ola Sandnes II s. 70; NFS H. Delgobe 2 s. 32; NFS M. Moe 8.

- 10 NFS 6 s. 34.
- 11 NFS H. Delgobe 26 s. 16.
- 12 Ord og sed 1937 s. 58.
- 13 Hardanger. Tidskrift utgitt av Hardangers Historielag 1938 s. 79 f. Med »dubbel-slira» avses en slida med två rum. Dylika två- och trerummiga knivslidor förekom även i Sverige och Finland. G. Lundqvist, Svenska slidknivar (Fataburen 1940) s. 51 ff.
- 14 A.a. 1 (1908) s. 332. Den återgivna traditionen har hämtats från Norsk folke-mindelags skrifter nr 49 s. 33.
- 15 Återgiven av K. Vistedt i Tidskrift for norsk bondekultur 1906 s. 194 ff.
- 16 Uppteckning från Lista herad, Vest-Agder 1947.
- 17 Tidskrift for norsk bondekultur 1906 s. 194 ff.; J. Qvigstad, Brudesliren. Norsk Folkekultur 1919 s. 71 f. Jfr även Tidskrift for Sunnmøre historiske lag 1920–22 s. 70 f.
- 18 Se ovan not 14 samt senare upplagor av Vår gamle bondekultur.
- 19 Saga og sed 1937 s. 56 f.
- 20 Folksägner samlade av B. E. Hildebrand (Kungl. Vitterhets- historie- och antikvi-tetsakademiens arkiv, Stockholm) s. 97. En avskrift av Hildebrands samling finns i Folkliivsarkivet, Lund, A 929.
- 21 A.a. s. 38. Jfr J. Quigstad, Nordische Parallelen zu einem veralteten estnischen und finnischen Werbungsbrauch. Opetatud Eesti Seltsi Toimetused XXX (Tartu 1938) s. 566 f.
- 22 J. Rosengren, Ny Smålands beskrivning. Kinnevalds härad (1920) s. 90.
- 23 En sammanställning av det svenska materialet har överlämnats till Folkliivs-arkivet, Lund.
- 24 J. Granlund, Tröjemåla söndag och andra ungdomshelger (Fataburen 1943) s. 114 f. Jfr även dens., Bärsöndagarna på Kinnekulle. Fataburen 1948.
- 25 Skåne-lagen utg. af C. J. Schlyter (1859) s. 36, 44. Jfr även Ordbok över svenska språket utg. av Svenska akademien 16 (1942) sp. 199.
- 26 J. E. Rietz, Svenskt dialekt-lexikon (1867) s. 428; Gotländsk ordbok på grundval av C. och P. A. Säves samlingar 1 (1918–1940) s. 592; P. N. Peterson, Ordbok över Valldamålet (1946) sp. 745; H. Vendell, Ordbok över de östsvenska dialek-terna 1 (Hfs 1904) s. 594; V. E. V. Wessman, samling av ord ur östsvenska folk-mål (Hfs 1925–26) s. 509.
- 27 N. Lind, Om allmogemålet i Södra Möre härad af Kalmar län (1867) s. 107.
- 28 L. Carlsson, »Jag giver dig min dotter» 1 (1965) s. 65.
- 29 F. J. E. Eneström, Finvedsbornas seder och lif (1910) s. 92 f.; Sägner och minnen från Wedbo härad. Färgelanda. Tidskrift för Dalslands Folkhögskoleförening 1925, häfte 2 s. 41; V. Pettersson, Sägner och minnen från Södertörnsbygden (1934) s. 202; H. Olsson, Folkliv och folkdikt i Vättle härad under 1800-talet (1945) s. 20; R. Nilsson – C.-M. Bergstrand, Folketro och folksed på Värmlandsnäs 2 (1955) s. 16.
- 30 Belägget i Etnologiska undersökningen 8055 från Urshult påminner om Rosen-grens uppteckning genom att ceremonin liknas vid en kyrktagning.
- 31 Den följande framställningen bygger på M. Sarmela, Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Culture Area with special Reference to Social Intercourse of the Youth (Helsinki 1969) s. 64–70. Exemplifikation av den finska seden lämnas även i J. Qvigstad, a.a. s. 72.
- 32 J. Qvigstad, a.a. 1938.
- 33 Fale Burmans anteckningar om Jämtland i urval (1930) s. 98. Om slidkniven i Finland se J. och M. Kemppinen, Puukot, Hfs 1976.

- 34 G. Lundqvist, a.a. s. 57.
- 35 M. Sarmela a.a. s. 64. G. Acerbi, Resa i Finland 1799 (Hfs 1953) s. 112.
- 36 A. B. Rooth, Folklig diktning (1965) s. 28 f.
- 37 N.-A. Bringéus, Folklig kultur och social struktur. Rig 1978.
- 38 O. Löfgren, Från nattfrieri till tonårskultur (Fataburen 1969) s. 35 f.
- 39 M. Andersson, Böndernas bönemän s. 53. Se även G. Kjellman, Bröllopsgåvan (under tryckning).
- 40 L. Carlsson a.a. s. 98 f.
- 41 M. Sarmela a.a. s. 65.
- 42 VFF 1317: 2, Institutet för folklöre, Göteborg.
- 43 VFF 1620: 32, Institutet för folklöre, Göteborg.
- 44 VFF 1620: 28, Institutet för folklöre, Göteborg.
- 45 VFF 1712: 10, Institutet för folklöre, Göteborg. Rörande engelska och tyska paralleller till bruket att fria med sked i Bohuslän se Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens 5 (Berlin/Leipzig 1932/1933) sp. 1319.
- 46 M. Sarmela a.a. s. 67.
- 47 N.-A. Bringéus, Mat och måltid i skånska bondehem (Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1971) s. 63; I. Piø, Den lille overtro (Khvn 1973) s. 78; G. Grober-Glück, Motive und Motivationen in Redensarten und Meinungen. Atlas der deutschen Volkskunde. Neue Folge Beiheft 3. (Marburg 1974) s. 293, 299, 301.
- 48 K. R. V. Wikman, Johan J. Törners samling af widskeppelser (1946) nr 304.
- 49 J. Fritzner, Ordbog over det gamle norske sprog 2 (Kristiania 1891) s. 309.
- 50 O. Kalkar, Ordbog til det ældre danske sprog 2 (Khvn 1886-1892) s. 557 f.
- 51 A.a. (1876) s. 86 f. På denna källa bygger sannolikt T. Norlind (Gamla bröllops-seder hos svenska allmogen, 1919 s. 24) då han uppger att bönekvinnan i Skåne fick heta *giftekniven*. Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund har ytterligare ett belägg från Häslöv i Skytts härad inkommet 1909. Jfr även M. Andersson, Böndernas bönemän (Fataburen 1969) s. 57.
- 52 Ordbog over det danske sprog 6 (Khvn 1924) sp. 943 f. Jfr H. F. Feilberg, Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål 1 (Khvn 1886-1893) s. 432.
- 53 Jfr Hj. Falk, Sprogets visne blomster (Kria 1895) s. 60; Dens., Kulturminde i ord (Kria 1900) s. 20.
- 54 M. Sarmela a.a. s. 67.
- 55 N.-A. Bringéus, Människan som kulturvarelse (1977) s. 124.
- 56 O. Kalkar a.a. s. 557.
- 57 Som källa åberopas en färöisk folksägen (jfr J. Jakobsen, Færøske folkesagn og æventyr, Tórshavn 1961-64, s. 98). Belägget diskuteras – utan omnämnande av att redan Qvigstad i sina uppsatser hänvisat till detsamma – på nytt av J. P. Joensen, Ólavur Larvasson og sjóvargentan (Mondul nr 3, 1975) s. 7 f.
- 58 M. Sarmela, a.a. s. 69 f.
- 59 Jfr Sarmelas hänvisningar a.a. s. 277.
- 60 Diskussionsinlägg i Norden och kontinenten. Föredrag och diskussioner vid Trettonde nordiska folklivs- och folkminnesforsarmötet i Lund 1957 (1958) s. 114 ff. Jfr även K. Vilkkuna, Kihlakunta ja häävuoode (Keuran 1964) s. 186 ff.
- 61 För andra exempel härpå se C.-M. Edsman, Folklig sed med rot i heden tid. Arv 1946.

Hans Regnéll

Några synpunkter på Ferdinand de Saussures teori om språktecknet

Ferdinand de Saussures teori om språktecknet har kommit att spela en mycket viktig roll i nutida språkfilosofi och lingvistik. En modern språkfilosofisk översikt som Peter Kemps »Sprogets dimensioner» (1972) innehåller en utförlig redogörelse för de Saussures huvudteser om språket och språktecknet, och en framstående språkman som Bertil Malmberg vittnar i förordet till sin bok »Teckenlära» (1973) om vilken stor betydelse kontakten med de Saussures »Cours de linguistique générale» (1916 o. ff) haft för honom. Malmbergs teckenlära är också i hög grad präglad av intryck han mottagit från de Saussure och från efterföljare till denne som Louis Hjelmslev. I uppsatsen »Det språkliga teckenbegreppet och dess historiska bakgrund» (Vetenskapssocieteten i Lund årsbok 1978, ss. 16–42) behandlar han de Saussures teori om språktecknet i ett intressant idéhistoriskt perspektiv.

I sin uppsats förklarar Bertil Malmberg, att en del filosofer och psykologer förbisett en viktig lärdom som de Saussure givit oss, nämligen att man inte får tolka språket som en »nomenklatur». Om man gör detta, resonerar man efter »skapelseberättelsens enkla modell – – – det var Adam, som fick till uppgift att benämna alla av Gud skapade djur – – – Begreppen, klasserna, »tingen» var Guds verk eller för senare tänkare en skapelse av naturen, förnuftet eller något annat – benämningarna var människans. – – – Detta är alltså den ena – för det naiva tänkandet naturliga – modellen för tolkning av relationen ord–sak.» (s. 19)

Som exempel på »filosofer» som sysslat med språkteori men förblivit på skapelseberättelsens ståndpunkt nämner Bertil Malmberg Torgny T. Segerstedt och mig själv. Detta gav mig naturligt nog anledning till självvrannsakan och en impuls till bot och bättring. Jag fick lust

att mera ingående än tidigare undersöka de språkteoretiska grundtankarna i »Cours» och därefter ställa frågan, om de Saussure eller Bibeln hade rätt.

Om jag får lov att ännu något litet fortsätta dessa egocentriska och kanske för andra helt ointressanta betraktelser, så vill jag gärna tillägga, att jag sedan gammalt haft svårt med att riktigt förstå mig på de Saussures lära om språktecknet. Och detta trots att det fanns uppenbara och djupgående överensstämmelser mellan å ena sidan hans språkfilosofi och å andra sidan vissa språkfilosofiska åsikter hos filosofen Ernst Cassirer, som genom sina skrifter i många stycken varit min läromästare. Jag kan inte finna något enda omnämnande av de Saussure i Cassirers bok om språket (»Philosophie der symbolischen Formen. Erster Teil: Die Sprache», 1923), och överhuvudtaget kan jag inte erinra mig något som tyder på att Cassirer tagit notis om de Saussure och »Cours». Hans språkvetenskapliga beläsenhet var annars imponerande. Man finner emellertid hos Cassirer talrika hänvisningar till de Saussures föregångare Wilhelm von Humboldt och William D. Whitney.

Cassirer betraktade förvisso inte språket som en nomenklatur. I sin kritik av ett sådant betraktelsesätt var han kanske ännu mera radikal än de Saussure. Men samtidigt fanns det stora skillnader mellan dessa två språkteoretiker i uppfattningen om vad språktecken är och hur de fungerar och om vad betydelse är. Några av dessa skillnader är kanske mer eller mindre skenbara och kan bero på olika terminologi. Andra är, tror jag, av klart saklig natur och torde hänga samman med vissa viktiga skillnader i fråga om filosofiska och psykologiska åsikter. Jag är benägen att ge Cassirer rätt på de punkter där han skiljer sig från de Saussure. Det följande är ett försök att kritiskt ganska de Saussures teckenlära utifrån denna allmänna position. Men långt ifrån allt som jag har att säga är direkt inspirerat av Cassirer, och somligt kanske kan sägas vara en personlig tolkning av Cassirers texter, som inte alltid är lätta att förstå.

För att inte i onödan avslöja min bristande beläsenhet i litteraturen om de Saussure och hans teorier avstår jag från att göra några hänvisningar till den litteratur som här finns. Bertil Malmberg har nämnt en del av de viktigaste arbetena på området i sina ovan nämnda skrifter. Jag är övertygad om att de som känner denna litteratur ingående kan ha mycket av värde att lägga till min framställning. Jag kan bara hoppas, att det jag kommer att säga inte blivit sagt alltför många

gångar tidigare. För att göra det bekvämt både för mina läsare och mig själv citerar jag de Saussure från den svenska översättningen av »Cours», »Kurs i allmän lingvistik» (1970).

Givetvis är jag väl medveten om att »Cours» är en rekonstruktion, baserad på studenters anteckningar och vissa utkast av de Saussure själv. Detta försvårar ju tolkningen, och därtill kommer, att materialet härrör från tre olika föreläsningsserier, 1906–1907, 1908–1909 och 1910–1911. Det låter sig emellertid sägas, att det är »Cours» i föreliggande skick som så starkt påverkat senare forskare. Frågan om »Cours» alltigenom speglar de Saussures egen uppfattning är ju i sig själv högst intressant men ändå med tanke på den efterföljande diskussionen mindre betydelsefull. För enkelhetens skull kommer jag att uttrycka mig, som om åsikterna i »Cours» är de Saussures.

Det har inte från början stått klart för mig, hur jag bäst skulle angripa ämnet. Efterhand har jag emellertid tyckt mig se, att den naturliga utgångspunkten för hela resonemanget måste vara de Saussures berömda distinktion mellan *språk* och *tal*. Man måste klart inse, att språktecknet i de Saussures mening först och främst är en del av språket, även om det manifesteras i talet. Vad språket beträffar, gäller det att inte förbise de Saussures lära om dess materiella grund i hjärnstrukturer och hjärnmekanismer hos medlemmarna av en språkgemenskap.

Hur de Saussure egentligen tänkte sig språkets ontologiska status torde vara oklart. Då han i en text som jag strax skall citera talar om språket som en realitet, hänvisar han till dess grund i hjärnan. Men han kan knappast allvarligt mena, att språket = hjärnstrukturer, även om det kan låta så. En smula tillspetsat formulerat skulle detta göra språkmannen till hjärnanatom. Samtidigt kan man nog förutsätta, att de Saussure stod främmande för idéer om språket som en form av »den objektiva anden» för att använda Hegels term.

De som känner de Saussures filosofiska bakgrund bättre än vad jag gör kanske har ett bättre svar på frågan, hur han tänkte sig språkets ontologiska status, än jag kan ge. Hegels uppfattning skulle knappast ha passat honom. Men han uttrycker sig *som om* språket i vanlig språkvetenskaplig mening vore ett *bestående* system. Detta innebär i klartext utsagt, att språket betraktas som en fiktion.¹ I verkligheten finns bara å ena sidan hjärnstrukturer och å andra sidan snabbt passerande talakter. Detta skulle kanske de Saussure ha medgivit, om han blivit pressad i frågan. En fotnot på s. 28 i hans bok ger faktiskt uttryck åt

Några synpunkter på F. de Saussures teori om språktecknet

ett slags fikcionalistisk filosofi. Han talar där om »den nya skolans» kritik av komparatisternas terminologi. »Sedan dess», heter det, »vågar man inte säga: »språket gör det eller det» eller tala om »språkets liv», etc., eftersom språket inte är ett väsen och endast existerar hos talande människor. För den skull får man inte gå för långt och det räcker att vara överens. Det finns *vissa bilder, som man inte kan undvara.*» (Min kursivering)

Ibland verkar det emellertid som om ett sådant sofistikerat betraktelsesätt får vika för ett enklare och handfastare, som ter sig som en motsägelsefull kompromiss mellan psykologism och materialism. Man kan t.ex. läsa följande text, hämtad från s. 39:

Språket är inte mindre än talet ett konkret objekt — — De språkliga tecknen, fastän väsentligen psykologiska, är inga abstraktioner; de associationer som den kollektiva överenskommelsen fastställt, som tillsammans utgör språket, är realiteter som har sitt säte i hjärnan.

Några sidor längre fram (s. 43) läser man:

Språket finns hos kollektivet i form av en mängd avtryck som är lagrade i varje hjärna, ungefär på samma sätt som ett lexikon av vilket alla identiska exemplar vore fördelade mellan individerna. — — Det är följaktligen någonting som finns hos var och en av oss, fastän gemensamt för alla och utom räckhåll för innehavarens vilja.

Medan språket är något kollektivt och bestående — om än föränderligt — så är talet något individuellt och kortvarigt. Det är »individuella kombinationer» som beror på talarens vilja. (s. 44)

Svårigheterna i denna teori om språket är lätta att ange. För en kritisk betraktelse kan inte språktecknen på en gång vara något psykologiskt och »avtryck som är lagrade i varje hjärna».

Om jag skulle djärvas skriva om texten i Cours för att få fram en rimlig och begriplig åsikt, någorlunda i linje med vad de Saussure kan ha åsyftat, skulle resultatet bli ungefär följande:

Ett språk är baserat på ett system av dispositioner hos de enskilda inom en språkgemenskap. Dessa dispositioner har sin grund i en likartad programmering av de enskildas hjärnor. Talet är bl.a. en aktualisering av sådana dispositioner. Det finns således dispositioner att associera en ljudföreställning (*image acoustique*) av viss art med föreställningen om föremål av en viss art. Vi har alltså vissa systematiska dispositioner och programmeringar i människornas hjärnor. Inom ett språkkollektiv har dessa dispositioner samordnats så att talet hos olika

individer följer vissa allmänna regler. Dessa regler skapar en ram inom vilken enskilda yttranden kan formas fritt.

De hjärnstrukturer som ligger till grund för språket producerar olika slags ljudföreställningar. Denna realitet ligger bakom talet om en och samma ljudföreställning, som reproduceras vid många olika tillfällen – liksom vi talar om att ett och samma musikstycke spelas flera gånger. Likheten mellan olika uppföranden behöver inte vara total. Samma stycke kan spelas på olika instrument. På liknande sätt kan det förhålla sig med olika fall av samma språkljud. Mot denna allmänna ljudföreställning svarar varandra liknande artikulationer och ljud, frambringade av talorganen.

Gäller det nu t.ex. ljudföreställningen »häst», är vi disponerade att förbinda denna ljudföreställning med en hästföreställning. Nu uttrycker sig de Saussure inte alldeles så. Han talar istället om »begreppet» (concept) häst. Med »begrepp» syftar de Saussure på en mental enhet och inte på en rent logisk entitet. Nära till hands ligger att tolka »begrepp» som liktydigt med »allmänföreställning» enligt samma modell som »ljudföreställning» nyss. Men detta är möjligen inte helt riktigt. Det bör ha funnits en anledning till att de Saussure i ena fallet talar om »föreställning» (image) och i andra fallet om »begrepp». Han förklarar själv, att begreppet i allmänhet är »mer abstrakt» än ljudföreställningen (s. 94). Vad exakt innebär detta? Betyder »abstrakt» helt enkelt »allmän»? Formuleringen »mera abstrakt» kan tyda på det. Omöjligt är kanske inte, att de Saussure tänkt på *föreställningar* om begrepp i vanlig logisk mening, dvs. enkla eller sammansatta bestämningar, t.ex. föreställningen om rött i form av en åskådlig bild av rött. Begreppet häst skulle då inte vara = en hästföreställning utan en föreställning om de egenskaper som alla hästar har. Men det är givetvis inte säkert, att de Saussure haft en klar och entydig uppfattning i denna fråga.

Hur som helst tänker sig de Saussure förbindelserna mellan ljudföreställningar och bestämda »begrepp» på något sätt kodifierade i hjärnan (ss 35 ff.). Genom individernas samarbete inom en grupp har i hjärnan skapats mekanismer som hos varje individ utlöser idéassociationer av samma slag, då de talar med varandra och uttalar samma ord. Till denna hjärnmekanism måste höra något slags lagrad information, där *par* av ljudföreställningar och begrepp registrerats. Hjärnan innehåller i viss mening dels en grammatik eller syntax och dels ett lexikon. Därvid bör man – i viss motsättning till allmänt språkbruk –

inte betrakta uppslagsordet som »tecken». Som tecken bör man betrakta det nyss nämnda *paret* i dess helhet. De två konstituenterna i paret hör nämligen samman i en organisk enhet. Begreppet har inte funnits och finns inte oberoende av ljudföreställningen och inte heller denna oberoende av begreppet (ss 94 f.).

Nu är det, som vi sett, inte korrekt att tala om föreställningar och begrepp på det hjärnfysiologiska planet. Det måste här handla om ett slags fysiologisk representation av ljudföreställningar och begrepp. Det är ju först i talet som föreställningar i egentlig mening kommer med i spelet. De utlöses av de fysiologiska mekanismer som hela tiden ligger i beredskap. Där medvetandeföreteelser förekommer – i talakten – är de ju inte förbundna med varandra i en *bestående* förening. Den passerar snabbt. En bestående förening av ljudföreställning och begrepp existerar således egentligen inte i verkligheten. Där en förening förekommer är den inte bestående, och där en bestående förening finns är det inte fråga om föreställningar och begrepp.

Detta behöver i och för sig inte alls betyda, att de Saussures teckenbegrepp ur vetenskaplig synpunkt är förkastligt. I själva verket tycks det fungera väl ur lingvistisk synpunkt. Däremot kan man naturligtvis ställa frågan, om beskrivningen av de hjärnfysiologiska mekanismerna är adekvat. Duger den enkla lexikonmodellen?

Om språkmekanismen i hjärnan vågar jag inte uttala mig, även om jag starkt misstänker, att lexikonmodellen är alldeles för enkel. Det som närmast är åtkomligt för studium är ju det psykologiska skeendet under talakten. Ett adekvanskrav som man borde ha rätt att ställa på teckenbegreppet är att det skall vara baserat på en tillfredsställande psykologisk teori om vad som händer i talakten, inklusive talförståendet. Vi skall senare diskutera, om de Saussures teckenlära uppfyller detta adekvanskrav.

Man kan gissa, att lexikonmodellen inspirerat de Saussure vid valet av de termer som anger språktecknets två moment, »signifiant» och »signifié», alltså »det betecknande» och »det betecknade». »Signifié» skall också vara = »betydelse» och »begrepp». Denna terminologi ger upphov till vissa frågor, som skall diskuteras i det följande.

I talet talar man ju också om föremål i omgivningen och naturligtvis inte bara om mentala företeelser, om föreställningar, »begrepp» osv. Det är vanligtvis dessa föremål som benämnes, betecknas eller beskrives. Med hänsyn till detta, kan det te sig förvånande, att »det betecknade» (*le signifié*) enligt de Saussure är »begrepp», dvs. mentala

företeelser. En förklaring är kanske, att »det betecknade» i teckenmodellen inte har att göra med talet utan med språket. Språket *handlar* i och för sig inte om någonting. Det är ett redskap för talet. Till ett allmänt uttryck som »häst» är verkligen begreppet häst knutet som termens konnotation i den mening som detta uttryck har i den anglosaxiska språkfilosofiska traditionen. Begreppet eller konnotationen utgör samtidigt en allmän regel för termens användning, då den i talet skall denotera eller beteckna ett bestämt föremål, i detta fall en bestämd häst.

Vilka termer som lämpligen skall användas i dessa olika sammanhang kan naturligtvis diskuteras. Termen »signifié» i de Saussures bemärkelse är kanske inte så lämplig. Det kan noteras, att Hjeltslev övergick till termen »innehåll» i dess motsättning till »uttryck». Dessa senare termer används för övrigt i den svenska översättningen av »Cours».

Ofta motiveras de Saussures teckenteori med argument, hämtade från en kunskapsfilosofi, som går ut på att allting som vi upplever egentligen är våra egna föreställningar, vårt medvetandehåll. Tingen i vanlig mening betraktas då inte som medvetandehåll. En första förutsättning för de Saussures teckenteori synes vara, att man dragit en gräns mellan medvetandehåll och ting och betraktar medvetandehållen som det som betecknas. Här finns en filosofisk tradition som går tillbaka till Aristoteles. Hos honom var denna uppfattning knuten till en representationsteori enligt vilken våra upplevelser speglade verkligheten. Men just detta antagande bestrides av den filosofiska tradition som de Saussure representerar. Medvetandehåll och dess struktur är inte bestämda av en på förhand given verklighet utan uppkommer genom språket, varvid olika språk ger olika medvetandehåll.

En tänkare som Ernst Cassirer gör också gällande, att vår kunskap inte är en passiv spegling av en på förhand given verklighet.² Samtidigt skulle han bestrida, att tingen i vanlig mening faller utanför det vi upplever och att det vi upplever alltid är våra egna medvetandehåll. Cassirer är motståndare till den kunskapsfilosofiska »subjektivismen». Detta deklarerade han bl.a. i uppsatsen »Was ist Subjektivismus?» (Theoria, vol. V, 1939, del II, ss 111–140).

I en kort uppsats kan jag kanske inte på ett verkligt övertygande sätt visa, vari svagheterna och motsägelserna i subjektivismen består, också enligt min mening. Om Cassirer har rätt, framgår det, enligt vad

jag förstår, att det som torde vara det väsentliga i de Saussures åsikt egentligen inte drabbas av kritiken. Den subjektivistiska terminologin och den subjektivistiska metafysiken hos de Saussure och vissa av hans efterföljare är egentligen en onödig filosofisk belastning, som kan försvåra accepterandet av det viktiga i budskapet. Men låt mig i alla fall säga något om subjektivismen, även om det skulle bli otillräckligt för full förståelse.

Varje föreställning är inte bara en del av medvetandeströmmen utan också en föreställning *om något*, som inte självt behöver vara en del av denna ström. Jag har t.ex. föreställningar om föremål, som inte ständigt observeras av mig. Dessa föremål är inte »ting i sig», någonting utanför all mänsklig erfarenhet. De är ting för oss, präglade av villkoren för vår uppfattning och formerna för vårt tänkande. Somliga av dessa föremål, t.ex. föremål i drömmen eller i fantasin, kan inte sättas in i det regelbundna sammanhang som kallas verklighet. De har en mycket relativ tillvaro. De existerar bara under mycket speciella villkor, som gäller för en enda drömmare osv. De ges därmed en reducerad ontologisk status som blotta innehåll för den eller den personens medvetande, som något subjektivt. – Det överkliga är alltid överkligt i motsättning till något verkligt, det subjektiva subjektivt i förhållande till något objektivt. Sådana distinktioner har bara en funktion *inom* vår erfarenhet. En hopplös begreppsförvirring uppstår, om man börjar laborera med tanken, att alla föremål som vi upplever egentligen är blotta medvetenhetsinnehåll, blotta föreställningar. Vårt tal handlar förvisso inte om några för vår kunskap i princip oåtkomliga ting i sig, men det handlar mestadels inte heller om blotta medvetenhetsinnehåll. Det handlar för övrigt inte heller som regel om den längst avancerade naturvetenskapens värld utan om vardagserfarenhetens värld. Primitiva stammars tal torde ofta handla om en mytisk-magisk värld, barns tal om barns världar osv. Vi talar om tingen omkring oss sådana *de ter sig* för oss på olika plan av mänsklig kunskap.

Invänder man, att vi måste tala om det som är *givet* för oss i förnimmelsen och att detta givna måste vara våra egna intryck, inte de föremål som förorsakar intrycken, så torde detta vara ett dåligt filosofiskt argument, låt vara att kanske diverse filosofiska auktoriteter kan åberopas som stöd. Naturligtvis är de givna intrycken nödvändiga för att vi skall få kunskap, men dessa intryck är bara en första början av perceptionsprocessen. Slutprodukten i denna process är normalt föremål i rummet utanför min kropp, föremål som är insatta i ett

verklighetssammanhang. Begrepp som verklig och objektiv har bara mening här. Vårt eget nervsystem och dess intryck och vårt eget jag är bara små delar av den värld vi percipierar och vars verklighet vi ju förutsätter, då vi talar om intryck på våra sinnen, signalernas transport genom nervsystemet till hjärnan osv. Denna förutsättning kan vi inte plötsligt eliminera. Då blir återigen allt förvirring. Men kanske behöver det upprepas, att denna värld är en värld för oss eller världar för oss, inte en värld i sig. En annan sak är att vetenskapen hela tiden arbetar på att reducera olika erfarenhetsvärldar till en enda, för alla gemensam värld.

Men låt mig nu återvända till diskussionen om de Saussures teckenmodell. Till grund för denna torde ligga ett slags konventionalistisk kunskapsfilosofi. En sådan filosofi förefaller att passa bra med de erfarenheter man gjort vid studiet av diverse för oss exotiska språk, som av mycket att döma förutsätter andra grundbegrepp och andra begreppsdistinktioner än vi är vana vid. Dessa språk tycks alltså bygga på en delvis annan logik och ontologi än våra västerländska språk gör.

Resultatet av sådana överväganden kan bli en teori enligt vilken världen av ljudföreställningar och världen av »begrepp» är kontinua utan bestämda gränser mellan enheter. Genom att talet utvecklas inom en språkgemenskap uppstår språkvanor genom vilka fasta gränser dras i båda kontinua. På detta sätt blir bestämda ljudföreställningar och »begrepp» ömsesidigt beroende av varandra. Som illustration till förhållandet kan man, som de Saussure, tänka sig ett pappersark, där ena sidan representerar ljudföreställningar och andra sidan »begrepp». Klipper man nu remsor av pappret, kan man få enheter, där en viss ljudföreställning på ena sidan av arket svarar mot ett visst »begrepp» på den andra sidan. Det är klart att pappret kan skäras på olika sätt. Ingen uppdelning är i och för sig självklar. Det finns ingen naturgiven norm eller förebild. Valet är från början fritt, men språket fastställer ett bestämt beslut. Uppdelningen av ljudkontinuet är på samma sätt en fråga om ursprungligt godtycke, och detsamma gäller tillordningen mellan ljudföreställning och »begrepp». – Jag tror, att vad jag sagt någorlunda korrekt återger de synpunkter de Saussure utvecklar framför allt i kapitel IV om »Språkligt värde», ss 143 ff., i någon utsträckning sammanställt med vad han skriver på andra ställen i boken.

Längre fram i min uppsats har jag några synpunkter på detta konventionalistiska synsätt, men låt mig nu gå ett steg vidare och ta upp de Saussures strukturalistiska åsikter till diskussion. Jag tror, att det i

detta sammanhang skall visa sig, att den enkla teckenmodellen hos de Saussure är otillräcklig.

Liknelsen med pappersarket visar redan, att snitten göres inom en helhet. Ett visst snitt måste få konsekvenser för omgivningen. Ett flertal snitt skapar ett system av skillnader. Har vi t.ex. på begreppssidan ett färgspektrum återgivet, skapar snitten ett system av skilda färgnyanser och ett system av skillnader mellan dessa.³ Här gör de Saussure den mycket viktiga anmärkningen, att en viss nyans inte bara är denna åskådligt givna kvalitet utan i hög grad också *är* en enhet kännetecknad av sin speciella plats i systemet och av sina speciella relationer till övriga enheter. Han gör vidare gällande, att det åskådligt givna inte är det väsentliga och ofta lämnas helt och hållet ur räkningen, då man talar om »en och samma» företeelse – låt vara i olika manifestationer. Det väsentliga är relationerna, det som de Saussure kallar »form» i motsättning till »substans». Ordalagen hos de Saussure är inte alldeles de samma som i mitt referat. Jag har delvis använt egna termer som »given kvalitet», »det åskådligt givna» osv., men jag tror, att jag ändå riktigt återgivit det väsentliga i de Saussures tankegång. Jag skall i alla fall återge några korta textpartier i direkt citat:

Vare sig man tar innehåll eller uttryck har språket varken idéer eller ljud, som fanns före språkssystemet utan bara konceptuella skillnader och ljudskillnader, som uppstått ur systemet. Idén eller ljudsubstansen, som ett tecken innehåller, har mindre betydelse än vad som finns runtomkring i de andra tecknen. — — — Ett lingvistiskt system är en serie ljudskillnader kombinerade med en serie begreppsskillnader; att ett antal akustiska tecken paras ihop med lika många snitt från begreppsmassan skapar ett värdesystem och detta system utgör den verkliga förbindelsen mellan ljudelementen och de psykologiska delarna inom varje tecken. (s. 152)

Vi talar t.ex. om identiteten hos två expresståg Genève–Paris 20.45, som går med 24 timmars mellanrum. Vi tycker, att det är samma tåg, fastän troligen allting – lokomotiv, vagnar, personal – är olika. — — — Vad som utgör expresståget är — — — dess avgångstid, dess väg och allt som skiljer det från andra tåg. (s. 139)

De strukturalistiska iakttagelser de Saussure gjort införlivar han med pappersliknelsen. Förutom förhållandet mellan uttryck och innehåll på ömse sidor av arket finns relationer mellan olika uttryck och relationer mellan olika innehåll. På innehållssidan har det enskilda »begreppet» sitt »värde» (valeur) genom formen, genom förhållandena till andra

»begrepp». Sin teckenmodell brukar de Saussure illustrera med en bild av en horisontellt tudelad oval, där den ena halvan representerar innehållet och den andra uttrycket. Relationen mellan de två momenten markeras genom vertikalt ställda pilar på ömse sidor av ovalen. För att illustrera värdeförhållandena räcker denna figur inte längre. Vi måste nu teckna en följd av ovaler, förbundna av horisontala pilar i båda riktningarna. Men denna utvidgade modell kan ändå inte göra full rättvisa åt den faktiska situation som föreligger. Själv förklarar de Saussure uttryckligen, att »ur konceptuell synpunkt» värdet utan tvivel är »ett element i betydelsen» (s. 145). Om betydelsen = med innehållet, vilket torde vara uppenbart, borde alltså värdet ingå i den hälft av varje oval som representerar innehållet och detta i all synnerhet, om värdet betraktas som den väsentliga delen av betydelsen. Distinktionen mellan betydelse och värde är, säger de Saussure, subtil och svår att få grepp om. Då han vill förklara den närmare, verkar det som om han bortser från tesen, att värdet *ingår* i betydelsen eller innehållet. För att återgå till pappersliknelsen har vi dels relationen mellan innehåll och uttryck på så att säga samma ställe på pappret fast på motsatta sidor. Dels har vi värderelationerna mellan olika ställen på samma sida av arket. Dessa olika slag av relationer, de vertikala och de horisontella, är klart skilda, menar uppenbarligen de Saussure. Vidare förklarar han, att det som har ett bestämt värde kan bytas ut mot något *annat* med *samma* värde. Ett värde är bestämt genom sitt förhållande till *andra* värden. En femkrona kan t.ex. bytas ut mot en viss kvantitet bröd, men den måste också kunna jämföras med t.ex. en enkrona eller en dollar (s. 147). Skillnaden mellan betydelse och värde exemplifieras också med att engelska »sheep» och franska »mouton» kan ha samma betydelse men inte kan ha samma värde. Engelskan har nämligen vid sidan av »sheep» ordet »mutton». Detta innebär en skillnad i värde mellan »sheep» och »mouton» (s. 147). Men måste man inte säga, att »sheep» och »mouton» *allmänt sett* därmed också har olika betydelse, även om de i talet vid många tillfällen användes för att syfta på samma sak? Jag menar, att de Saussures uppenbara försök att isolera betydelse och värde från varandra både är misslyckade och missriktade. Strider inte dessa försök mot hans innersta strukturalistiska övertygelse? – På sätt och vis bättre är senare författares teckenmodell, då man inom varje hälft av teckenovalen skiljer mellan substans och form. En figur av detta slag finner man t.ex. på s. 55 i Bertil Malmbergs »Teckenlära». Här är å andra sidan formen på ett vilseledande

sätt »inneslängd» i den enskilda ovalen. Dessutom är, som vi strax skall se, substansdelen hos innehållet som regel obefintlig vid upplevelsen av ett tecken och dess betydelse. Tecknet fungerar normalt genom att till dess »substans» knytes formen hos det föremål som betecknas. För att kunna upplevas fordrar visserligen formen alltid en substans, men det betecknade tingets form kan så att säga låna tecknets substans. Tecknet ställföreträder på detta sätt saken.

Man kan säga, menar jag, att de Saussures och hans efterföljares teckenmodeller dåligt svarar mot psykologiska realiteter, vilket ju tidigare antytts. Då jag i en talsituation uppfattar t.ex. ordet »röd» är jag enligt de Saussure programmerad så, att jag associerar till »begreppet» röd. Han torde då ha tänkt sig, att jag får en föreställningsbild som åskådligt framställer ett fall av rött. Detta åskådligt givna fall manifesterar tecknets innehåll. På detta sätt kan det naturligtvis gå till, men det åskådliga röda ter sig då närmast som en illustration till ett rent tänkande av begreppet röd med hjälp av ordet »röd». Det väsentliga – och tillräckliga – i ordets »röds» betydelse är *förhållandet* till andra färger i färgsystemet, dess »värde» och kanske i viss mån dess förhållande till arter av föremål som är röda. Vad som sker, då ordet »röd» får mening, är att ett sådant förhållande blir mer eller mindre medvetet och knytes till ljudföreställningen »röd» *istället för* till ett givet, åskådligt fall av rött.

Som »betydelse» bör man därför inte beteckna en till ljudföreställningen associerad föreställningsbild av rött. Betydelsen hos ett tecken är snarare lika med vad de Saussure kallar »värde». Överhuvudtaget är det i allmänhet inte fråga om att ljudföreställningen först percipieras som sådan och sedan associeras med en rödföreställning. Ljudföreställningen *percipieras symboliskt* genom att främst förbindas med *värdet* av det röda men samtidigt, fast mindre markerat, med sitt » eget » värde i systemet av ljud.

Det är ju klart, att den röda färgen på papprets innehållssida – för att återgå till denna jämförelse – har ett värde i de Saussures mening. Skulle jag nu ha rätt i att värde = betydelse, innebär ju detta, att inte bara tecken har betydelse. Varje given företeelse har betydelse genom sin ställning i kontexter av olika slag, genom sina relationer till andra enheter i denna kontext. Men vad menas då med »given företeelse»? Det som avses är onekligen svårt att få grepp om. Vi kan t.ex. utgå från ett rött »sinnesdatum» i synfältet och sedan rikta uppmärksamheten på dess relationer åt olika håll. Men redan detta sinnesdatum är

»format» genom att kontrastera mot omgivningen i synfältet. I själva verket kan vi nog aldrig peka på något konkret utan något slags form. Det kan här bara vara fråga om något *relativt* oformat, som formas ytterligare genom att sättas in i ett vidare sammanhang.

Hur som helst har nu en brygga slagits till Ernst Cassirers teori om betydelse (Sinn). På samma gång etableras förbindelse mellan två olika kategorier av »tecken», som, om jag förstår Saussureskolan rätt, av denna inte anses ha något väsentligt gemensamt. Jag syftar på å ena sidan språktecken och å andra sidan s.k naturliga tecken, dvs symtom av olika slag, spår, förebud osv. Vidare upptäcker man också ett viktigt samband mellan å ena sidan språktecken och å andra sidan bilder. Det väsentligt gemensamma är i alla tre fallen den särskilda inriktningen på betydelsen i vidaste mening och i de två senare fallen – språktecken och bild – på ett speciellt slag av betydelse.

Då t.ex. rök säges vara ett tecken på eld, innebär detta tydligen, att röken uppleves som insatt i sitt sammanhang och *präglad* av sammanhanget med en annan företeelse som för oss spelar en större roll än röken själv. Tänker man efter, visar det sig, att i själva verket vårt upplevande av världen är ett ständigt tolkande av naturliga tecken i denna mening. Jag ser »egentligen» bara de delar av boken framför mig som inte är dolda, men i en annan mening av »ser» ser jag boken i dess helhet. Man kan säga, att jag ser hela boken »i» de synliga delarna. Dessa delar kan sägas vara naturliga tecken för helheten. Och då är det inte så, att jag *först* uppfattar dessa delar och *sedan* kommer att tänka på de andra, dolda delarna. Det är psykologiskt sett inte fråga om en idé-association. Snarare är det så, att de synliga delarna *med en enda gång* ter sig insatta i helheten. Inte så att de i allmänhet är åskådligt givna, så som t.ex. bokens framsida. Vi är medvetna om dem genom tankar eller intentioner – för att använda Edmund Husserls term – vi är medvetna om dem genom den betydelse som är knuten till det åskådligt givna.

På liknande sätt förhåller det sig med t.ex. en röd fläck på en vit duk. Till betydelsen hör inte bara den prägel som fläcken har genom det upplevda förhållandet till den vita omgivningen utan också den prägel den får genom de upplevda förhållandena till olika begrepp eller »universalia». Fläcken kan knappast upplevas utan att omedelbart te sig som ett fall av rött, ett fall av fläck, osv. Därmed är naturligtvis inte sagt, att universalia är ett slags ting i en platonsk idévärld. Vi har kanske bara att göra med mängder av mer eller mindre liknande indi-

vider, men dessa mängder är i så fall inte åskådligt givna kollektiv utan »intenderade». De är i en viss mening »representerade» av de givna fallen. Intentionerna på mängden, klassen eller arten kan sägas utgöra en del av det åskådligt givnas betydelse.

Detta förutsätter givetvis inte, att uppdelningen i olika mängder, klasser eller arter är given från början, oberoende av språket, men sedan dessa indelningar väl gjorts, ger de sin prägel åt de enskilda upplevda fallen.

Det jag här har försökt framställa så enkelt som möjligt är närmast inspirerat av Ernst Cassirers filosofi men återfinns i olika varianter också hos åtskilliga andra filosofer och psykologer. Cassirer talar om en ursprunglig tecken- eller symbolfunktion som präglar medvetandet som sådant. Det är helt enkelt så, att varje åskådligt given enhet i världen av upplevda företeelser uppträder med olika betydelse (Sinn) på det sätt som redan exemplifierats. Varje enhet representerar en vidare kontext i ett system med mer eller mindre bestämd struktur. Det är t.ex. fråga om tids- eller rumsstrukturer, strukturer av egenskaper hos ting eller matematiska och naturvetenskapliga strukturer.⁴ Det enskilda åskådliga ter sig »bestämt» genom ett »vetande» om kontexten. Mer eller mindre originellt för Cassirer är hans resonemang om att tids-, rums-, kausalitets- och övriga strukturer ter sig på ett karakteristiskt sätt olika inom vissa huvudtyper av upplevelsevärldar. Ett i viss mening »samma» linjemönster kan t.ex. i ett sammanhang te sig som ett estetiskt ornament, i ett annat som mytisk-magisk figur och i ett tredje sammanhang som en sinuskurva.⁵

Språkets förmåga att representera har enligt Cassirer sin grund i detta för allt medvetande karakteristiska drag, att varje enskilt åskådligt genom sin prägel pekar utöver sig självt mot en kontext. Det är alltså samma allmänna medvetandefunktion som gör sig gällande hos de naturliga tecknen och språktecknen.⁶

Såvitt jag vet, har Cassirer inte någonstans i sina arbeten utvecklat någon *särskild* teori om språktecknens förmåga att representera objekt med vilka de helt saknar samband i verkligheten. Det bara förutsättes, att det inte finns ett realt samband mellan t.ex. ett namn och dess bärare. Liksom Ferdinand de Saussure betonar Cassirer, att tecken ingalunda tjänar till att passivt spegla en på förhand given upplevelsevärld av ting och arter. Tecken bidrar i högsta grad till denna upplevelsevärlds artikulering och strukturering. De gör det möjligt att fasthålla bestämda betydelser och ordna dessa i mer eller mindre rationella

system. Språktecknets styrka är att det så lätt produceras och reproduceras av den talande. Dessutom är dess relativa tillbakadragenhet en stor fördel. Det åskådligt givna träder tillbaka i uppmärksamheten och ställer betydelsen och relationsstrukturen så att säga i relief. Det blir lättare att identifiera sådant som har samma struktur men kanske skiljer sig mycket ifråga om det åskådligt givna hos olika fall. Det vetenskapliga språktecknet t.ex. en matematisk formel, har i särskilt hög grad denna förmåga. Tecknet frigör vidare i viss mening människan från beroendet av den aktuella situationen.⁷

Det naturliga tecknet ger inte på samma sätt en sådan frihet och en sådan förmåga att tänka. Men vari består i övrigt skillnaden mellan språktecknet och det naturliga tecknet? Implicit i Cassirers språkteori ligger, såvitt jag förstår, en lära om *dubbel betydelse* hos språkuttryck. Då ett språkuttryck uppfattas, pekar det givna mot ett sammanhang i vilket det *faktiskt* ingår som så eller så beskaffat ljud eller så eller så beskaffad figur. Det percipieras och klassificeras som vilken given företeelse som helst. Men dessutom pekar det givna tecknet mot ett vidare sammanhang i vilket det faktiskt *inte* självt ingår men i vilket kanske något annat, det betecknade, ingår. Om detta andra hade varit närvarande och upplevt »direkt», skulle det åskådligt givna ha tett sig med samma betydelse som språktecknet. Talar jag t.ex. om Stockholms slott, har detta uttryck för mig samma betydelse som jag skulle ha upplevt vid anblicken av Stockholms slott. Det är på detta sätt språkuttrycket »Stockholms slott» i viss mening kan ställföreträda det faktiska slottet. Men då måste ju en viktig reservation göras. Då jag ser slottet, ter det sig ju insatt på sin givna plats i närrummet. Då jag t.ex. i Lund talar om Stockholms slott, tänker jag mig det insatt i ett fjärrrum bortom det givna närrummet, där bara dess benämning finns, inte slottet självt. Benämningen är med andra ord ingen illusion som bedrar mig – men det vore fel att säga, att den för den skull inte har någon illusionsverkan, eller kanske snarare del i den illusionsverkan som en text kan ha. Var och en känner ju till, hur man t.ex. i en fängslande roman kan ge sig hän åt den illusion som texten skapar. Visst *vet man*, att det man läser om inte är närvarande i verkligheten omkring en och kanske inte existerar eller existerat någonstans, men man hänger sig ändå motståndslöst åt »innehållet». Psykologiskt sett är förhållandet detsamma som, då man betraktar »sig själv» i spegeln eller »känner igen» en bekant på ett fotografi. Illusionen verkar, och får verka, även om den från början är genomskådad.

I min doktorsavhandling »Symbolization and fictional reference» (1949) föreslog jag termen »fictional reference» för att beteckna detta speciella förhållande. Mot den fiktiva referensen ställde jag den »illusoriska» som föreligger vid en verklig förväxling, då jag t.ex. möter A men är säker på att det är fråga om inte A utan B. Illusorisk referens utgör ett fall av överklig referens. Gentemot denna står sedan verklig referens. Den fiktiva referensen är en kombination av verklig referens och överklig referens.

Då ett språkligt tecken är givet, ter det sig alltså med två olika slags betydelse, verklig och överklig. Genom den överkliga betydelsen syftar tecknet på ett annat föremål.⁸

Däremot förstår man inte, hur språktecknet fungerar psykologiskt, om man tror, att det är ett slags molekyl av en ljudföreställning och en till denna associerad begrepps-föreställning. För att denna senare, t.ex. en föreställningsbild av Stockholms slott, skall kunna göra åsyftad nytta måste den själv ha fiktiv referens, liksom vilken bild som helst. Den måste upplevas som insatt i den kontext som Stockholms slott i verkligheten har.⁹

Naturligtvis är detta inte formulerat på ett invändningsfritt sätt. Man har inte kännedom om hela denna kontext. Beroende på hur mycket man vet, ter sig språkuttrycket »Stockholms slott» med en fattigare eller rikare betydelse.

Vidare måste man ju beakta, att inte varje särskilt ord i språket har betydelse i angiven mening. Bl.a. har de s.k. synsemantiska orden som »och», »eller», »inte» osv. ingen »egen» betydelse. De har olika funktion vid uppbyggandet av större språkliga enheter.

Slutligen har många ord andra uppgifter än att framställa eller representera. Om man ändå talar om betydelse hos sådana uttryck, torde betydelse i detta sammanhang = användning eller avsedd användning. Somliga anser, att betydelse alltid skall definieras som användning, men den frågan skall inte diskuteras nu.

Språktecknets dubbla betydelse antydes av den nyss omtalade teckenmodell där både uttryckets och innehållets form markeras. Tolkar man här, som sig bör, form som betydelse, står uttryckets form för den verkliga betydelsen och innehållets form för den överkliga betydelsen. – Det behöver väl inte påpekas, att uttrycken »verklig betydelse» och »överklig betydelse» i detta sammanhang inte alls har att göra med situationer, då man tolkat tecken fel. Inte heller är det fråga om fall, då ett tecken har en ytlig och en djupare betydelse. I sådana

fall är det ju genomgående fråga om den fiktiva referensen.

Innehålllets form är således = den fiktiva referensen eller betydelsen. Begreppet innehållssubstans är, som vi sett, som regel tomt vid teckenupplevelse. Den innehållssubstans som uppträder vid vanlig perception ersättes vid symbolisk perception av uttryckets innehållssubstans. Detta utomordentligt viktiga förhållande måste givetvis en adekvat teckenmodell markera. Men, som redan antytts, är en enkel adekvat teckenmodell otänkbar. Betydelseupplevelsen är ett alldeles för komplicerat fenomen för att kunna åskådliggöras med en eller flera enkla geometriska figurer. Och jag misstänker, att ingen aldrig så komplicerad bild kan göra rättvisa åt betydelseupplevelsen, där hela vår förutvarande erfarenhet utgör bakgrund för tolkningen. Därmed är visserligen inte sagt, att inte vissa schemata av den typ det här gäller kan fullgöra en pedagogisk uppgift, även om de skulle te sig verklighetsfrämmande ur psykologisk synpunkt.

Låt mig så på nytt ta upp frågan om språket som nomenklatur. Som redan antytts, visar studiet av olika språk, att skilda språkgemenskaper tagit fasta på olika möjligheter att indela erfarenheten. Såvida sådana skillnader inte låter sig reduceras till relativt oväsentliga ytfenomen, tycks de utesluta, att alla språk speglar en på förhand given indelning. Likaledes utesluter de, att språket är präglad av en och samma mänskonnatur, som överallt yttrar sig på samma sätt. Slutligen gäller allmänt, att åsikter om tankens oberoende av språket är oriktiga.

Så långt tycks de Saussures språkfilosofi ha goda skäl att åberopa sig på. Men det förefaller som om han själv och hans efterföljare ofta är beredda att gå betydligt längre. Exemplet från Bibelns skapelseberättelse som Bertil Malmberg framför, antyder, att uppdelningar i olika djurarter skulle vara möjligt först i och med att människor skaffat sig ett språk. Men visar inte redan många djurs beteende, att de känner igen bestämda arter och skiljer mellan dem? Överhuvudtaget förefaller deras beteende att förutsätta en strukturering av erfarenheten som är åtminstone analog till människans. Och vi tar gärna för givet – om också en smula förhastad ibland – att förmågan till språklig kommunikation i egentlig mening är exklusivt utmärkande för människan. Är detta riktigt, tycks konsekvensen bli, att erfarenhet *kan* struktureras utan hjälp av språktecken. Men därmed är inte sagt, att det slag av strukturering som utmärker mänsklig kunskap är tänkbar utan språk.

Den strukturering de Saussure talar om gäller medvetandets ström.

Han beskriver våra »tankar» som ursprungligen »en amorf och obestämd massa» (s. 143). »För sig själv är tanken som ett dimmoln, där ingenting är avgränsat. Det finns inga på förhand existerande begrepp och ingenting är distinkt förrän språket uppträder» (s. 143).

Det är viktigt observera, att denna beskrivning gäller medvetandefenomen, begreppsföreställningar och inte begrepp i logisk mening. Den gäller t.ex. heller inte den biologiska eller fysiska verkligheten. I *dessa* kan det finnas bestämda naturliga gränser mellan arter, vilket ju också ofta är fallet. På samma sätt finns det ju ofta skarpa gränser mellan enskilda ting i den fysiska världen. Men för att medvetandet skall kunna få grepp om bestående ting och olika arter av dessa ting fordras perceptionsmekanismer som artikulerar det givna och skapar enhet i mångfalden av upplevelser. Det är väl här de Saussure tilldelar teckenproduktionen en mycket viktig och oundgänglig roll. Vad han säger är ganska kortfattat och vagt. Filosofen Ernst Cassirers motsvarande resonemang är lång mera ingående och upplysande.¹⁰ Hur som helst ter sig de Saussures åsikt plausibel, om man reserverar sig på det sätt som jag redan gjort. *Något slags* strukturering av erfarenheten bör vara möjlig oberoende av språket. Men det torde vara helt riktigt, att tänkandet i mänsklig mening förutsätter språk i allmänhet och därtill alltid är mer eller mindre bestämt av ett speciellt språk.

Detta betraktelsesätt torde i och för sig vara förenligt med åsikter om att det »finns» en bestämd ordning bland tingen och att det »finns» bestämda system av logiska begrepp och tal, oberoende både av vårt tänkande och vårt språk. En sådan ordning kan ju »finnas» i någon mening utan att för den skull ha stått modell för språket. De olika språken skulle vart och ett vara en självständig andlig produkt och inte en avbild av den naturliga ordningen. Det kunde vara en uppgift för vetenskapen att senare upptäcka denna naturliga ordning samtidigt som den skapar ett nytt, vetenskapligt språk med ambitionen att vara universellt och rationellt.

De som anslutit sig till de Saussures åsikt om det arbiträra tecknet torde i allmänhet vara motståndare till all slags platonism eller realism och till olika läror om »naturliga system». Man gör då gällande, att alla uppdelningar av verkligheten i bestämda kategorier och grupper är godtyckliga och i och för sig kan göras lika bra på det ena sättet som det andra. Nu är det visserligen sant, att t.ex. djur eller växter kan grupperas på olika sätt och att man i och för sig fritt kan välja det ena

eller det andra sättet. Men för vissa grupperingar finns det en objektiv grund i naturen i form av grupper med varandra mer eller mindre besläktade individer. Det periodiska systemet av grundämnen är ett annat exempel på en indelning som kan sägas vara baserad på naturens eget mönster.

Själv är de Saussure givetvis medveten om att det begreppssystem som ett visst språk manifesterar kan ändras, och ändras av rationella skäl. Hans egna språkfilosofiska innovationer är exempel på detta. Han förklarar t.ex. följande efter att ha infört distinktionen mellan språk och tal: »Man måste lägga märke till att jag definierat sakförhållanden och inte ord. De gjorda distinktionerna råkar följaktligen inte i fara på grund av att vissa tvetydiga termer inte motsvarar varandra från ett språk till ett annat. – – – Inget ord svarar exakt mot något av de begrepp, som ovan preciserats – – – det är en dålig metod att utgå från ord för att definiera sakförhållanden.» (s. 38; de S. har diskuterat ordpar som »Sprache–Rede» och »lingua–sermo».) Begreppen kanske inte lever sitt eget liv, skilt från språket, men detta kan ändras, antingen på uttryckssidan eller på innehållssidan eller på båda. Sådana ändringar kan föra med sig ändringar i hela systemet. (Jfr ss 111 ff.)

Undersöker man t.ex. den biologiska taxonomins historia, finner man att utgångspunkten varit den indelning som ett givet vardagsspråk ger uttryck för. Aristoteles, som förtjänar att kallas den biologiska systematikens grundare, utgick medvetet från en sådan indelning, som han ansåg vara i huvudsak sund.¹¹

På detta sätt torde vetenskapen ganska genomgående ha arbetat. Man har sällan knutit benämningar till så att säga nakna begrepp. Begreppen var från början klädda i ord men betraktades ofta som förklädda och fick byta stass. På samma gång sorterades individer och arter in i nya fack, och den nya ordning man fick kunde onekligen många gånger representera ett vetenskapligt framsteg och inte bara en nyck av den eller den forskaren. De verkliga framstegen tenderar vidare att ena alla folk kring ett och samma vetenskapliga språk.

Då Adam av Vår Herre fick i uppdrag att ge namn åt alla djur, var saken kanske inte så enkel som skapelseberättelsen låter påskina. Kanske fick han den gången också veta, att han måste arbeta i sitt anletes svett – som zoologisk systematiker. Eller kanske var skildringen av den språkliga endräkten före förbistringen en sinnebild av ett framtida idealtillstånd. Det »objektiva» och »naturliga» systemet var inte givet

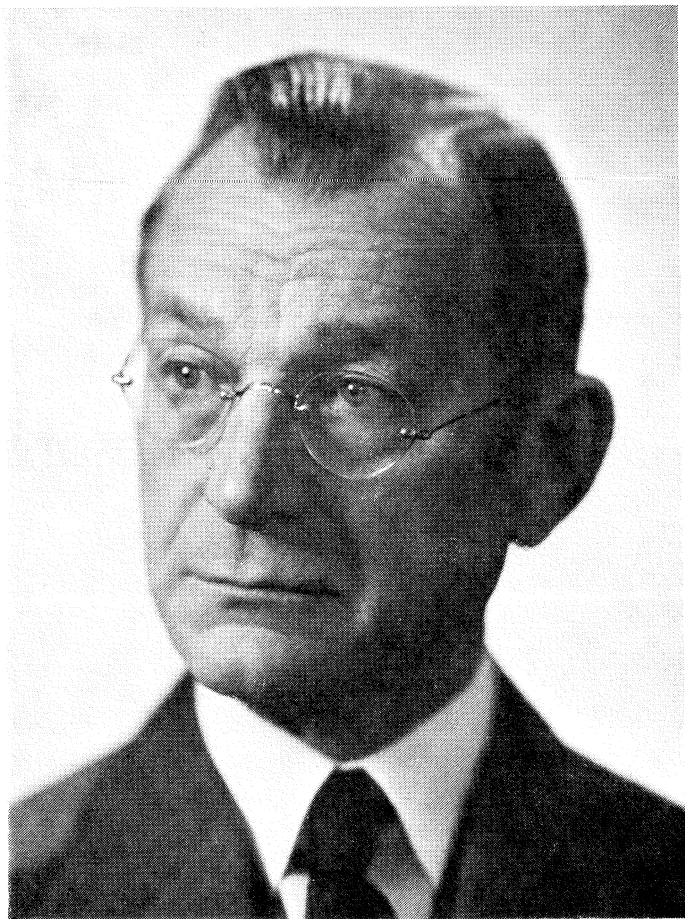
Några synpunkter på F. de Saussures teori om språktecknet

som ett färdigt facit från början. Det var kanske givet som en uppgift att förverkliga efterhand.

Noter

- 1 Uttrycket »fiktion» får inte missförstås. Det behöver inte vara fråga om något uppdyktat eller något som saknar grund i erfarenheten. Vidare har »fiktion» i detta sammanhang ingen som helst nedsättande innebörd. Det är fråga om ett tänkt universale, av vilket bara individuella manifestationer förekommer i verkligheten.
- 2 Se kritiken av den kunskapsfilosofiska avbildsteorin i E. Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen*, I, ss 5 f.
- 3 Jag har konkretiserat och något tillrättat de Saussures liknelse, där det inte talas speciellt om färger och färgspektrum.
- 4 Se Cassirer, *Ph.d.s.F.*, I, ss 26 ff.
- 5 Se Cassirer, *Zur Logik des Symbolbegriffs i Theoria IV*, 1938: II, ss 154 f.
- 6 Se Cassirer, *Ph.d.s.F.*, I, ss 32 ff, spec. s. 41.
- 7 Se *ibid.*, ss 42 ff. Om Cassirers antropologi se vidare, Cassirer, *An essay on man*, 1944.
- 8 Se H. Regnéll, *Symbolization and fictional reference*, ss 57 f, ss 82 ff, ss 93 ff.
- 9 Se *ibid.*, s. 82.
- 10 Se Cassirer, *Ph.d.s.F.*, I, ss 42 ff, III, ss 18 ff. I anslutning till Humboldt betonar Cassirer, att språket medverkar till att forma inte bara begreppsvärlden utan också iakttagelsevärldens struktur. Jfr spec. III, s. 19.
- 11 Se Aristoteles, *De partibus animalium*, 643 b. Aristoteles talar här visserligen inte uttryckligen om språkbruket utan om naturliga grupper, som instinkten lett människan till. Men dessa grupper är ju uttryckta i det naturliga språket.

Minnesord

7.11.1883–22.12.1977

Johs. Pedersen

Av Gösta Vitestam

När min generation hebreiskstuderande skulle tillägna sig det hebreiska språkets elementa stod endast knapphändiga grammatiska hjälpmedel till förfogande. Om någon visade särskilt intresse för språket och önskade tränga något djupare in i dess hemligheter fick han alltid rådet att gå till »Johannes Pedersen». Denna fylliga och detaljerade kartläggning av hebreiska språket var för oss på den tiden som en grammatisk uppslagsbok till vilken vi kunde gå när vi ville ha något grammatiskt fenomen allsidigt belyst. Sedan dess har flera stora hebreiska grammatikor sett dagens ljus, mer eller mindre anpassade till språkvetenskapens växlande teorier om grammatisk beskrivning. I konkurrensen med dessa har gamle »Johannes Pedersen» stått sig förvånansvärt väl. Kanske är detta i och för sig inte överraskande. Den var framsynt för sin tid och dess grammatiska beskrivning røjde i många stycken ett modernt synsätt på språkets funktion. Detta märkte dock inte en nybörjare så mycket av.

Inte heller reflekterade vi som studenter i Lund över personligheten bakom »Johannes Pedersen». Den hade redan då för oss blivit något av en institution. Men det fanns förvisso en personlighet och »Hebræisk Grammatik» är endast en detalj i denna personlighets rika och långa forskningsverksamhet.

Johannes Peder Ejler Pedersen var född den 7 november 1883 i Illebølle vid Rudkøbing på ön Langeland, där fadern vid den tiden var lärare. Fadern blev senare förstelärare i Skårup och där växte Johannes upp som den femte i en syskonskara på åtta. I denna miljö fick han också inifrån uppleva en naturlig folklig bygemenskap som säkerligen inte blev utan betydelse för den blivande forskarpersonligheten: »Livets rytme var bestemt ved Naturens Gang. Mennesker, Dyr og Jorden hørte sammen og var afhængige af hinanden. Kirken dannede det naturlige

Midtpunkt i Samfundet som det Sted hvor Livet og det daglige Arbejde fik en dybere Mening og hvor Lovene for Menneskets Adfærd indskærpedes.»

1902 blev Pedersen student vid Sorø Akademi och började därefter sina studier vid Köpenhamns universitet. Samtidigt med studier vid teologiska fakulteten studerade han semitiska språk för den internationellt verksamme Frants Buhl, som då tillträtt en professur vid Köpenhamns universitet i semitisk-østerländsk filologi. I intresse- och forskningsinriktning hade han mycket gemensamt med denne sin lärare. Liksom Buhl ägnade Pedersen sitt forskningsintresse dels åt den gammaltestamentliga teologien och dels åt den semitiska språkvetenskapen. Det förefaller som om det var just kombinationen av dessa två forskningskomponenter i förening med hans strängt vetenskapligt kritiska metod som för honom öppnade vägen till en ny och djupare förståelse av de semitiska folkens språkliga, religiösa, kulturella och sociala beteende.

Teologisk ämbetsexamen avlade Pedersen 1908. Då hade han två år dessförinnan erhållit universitetets guldmedalj för en uppsats betitlad »Hvorvidt har de nyere Undersøgelser over de israelitiske Stammers Indvandring i Kanaan bidraget til at kaste Lys over denne Periode af Israels Historie?» Åren 1909 till 1912 vistades Pedersen utomlands och studerade semitistik för sin tids stora, numera legendariska orientalister, Heinrich Zimmern och August Fischer i Leipzig, Snouck Hurgronje i Leiden och Ignaz Goldziher i Budapest. Under utlandsvistelsen stod han dock i nära kontakt med forskarkollegerna i Köpenhamn. Sålunda svarade han t.ex. för Ruts och Esters böcker i Buhls samlade översättning av Gamla Testamentet till »et rent och klart Nutidssprog» 1910. Nu tillkom också »Bibelbog for Skole og Hjem». Denna utgav han tillsammans med sin gode vän Edvard Lehmann, som senare skulle knytas till vårt universitet. Lehmann kallades nämligen 1913 från en professur i Berlin, som han tillträtt 1910, till Lunds universitet och var till sin pensionering 1927 den förste innehavaren av den nyinrättade professuren i teologisk encyklopedi och teologiska prenotationer. I hans »Textbuch zur Religionsgeschichte» blev den islamiska delen föremål för en bearbetning av Pedersen 1912.

En dansk Doktorsdisputats har alltid ansetts som en stor akademisk begivenhet och doktorsavhandlingen är ofta ett avancerat vetenskapligt specimen. Efter sina omfattande studieresor och efter den handledning han fått av sin tids yppersta lärde var Pedersen klar att lägga fram sin djuplodande avhandling »Den semitiske Ed og beslægtede Begreber

samt Edens Stilling i Islam». Ett par år senare utkom den i en utvidgad tysk upplaga »Der Eid bei den Semiten». Det var en mogen vetenskapsman som 1912 blev Dr. phil. vid Köpenhamns universitet. Hans djupa och grundliga kunskaper på både det gammaltestamentliga och allmänsemitiska fältet gav utdelning. Tack vare denna bredd kunde han framgångsrikt belysa semiternas subtila och icke tidigare behandlade paktbegrepp. En edsförsäkran, manifesterad i yttre formaliteter, handslag, beröring, byte av kläder, kyssande, utväxlande av gåvor, ätande och andra ömsesidiga gemenskapsakter är för semiterna inte en stelnad etikett utan ett uttryck för en inre levande relation i deras livsuppfattning. Djupast och betydelsefullast upplevdes naturligtvis det förbund som patriarkerna slöt med sin Gud. I sin avhandling visade Pedersen prov på den metod som han senare ytterligare skulle fullända. Han utsatte sitt omfattande språkliga material för en genomträngande och skarpsinnig filologisk analys samtidigt som han inifrån försökte leta sig fram längs de semitiska tankegångarna. Företeelserna måste enligt Pedersen få framträda i sitt eget ljus, lösgjorda från europeisk-rationalistisk tydning. Den semitiska livsstilen måste förstås semitiskt. Med sin metod lyckades det Pedersen att visa inte bara paktbegreppets centrala karaktär utan också att detta begrepp kunde vara en inkörsport till en djupare förståelse av helheten i det semitiska livsmönstret. Synsättet i avhandlingen att varje fenomen måste ses på grundval av sina egna förutsättningar och i sitt eget inre sammanhang följde han sedan konsekvent. Detta synsätt skulle bli vägledande för honom även i hans senare stora religionshistoriska arbeten.

De i doktorsavhandlingen undersökta begreppen, ed, pakt, förbannelse, etc. och inte minst sanningsbegreppet, förde honom till en djupare undersökning av själva grundbegreppen i semiternas livsuppfattning. 1920 kom första delen, dvs. I och II, av hans stora epokgörande arbete »Israel». Den har rubriken »Sjæleliv og Samfundsliv». I enlighet med den metod han visat upp i doktorsavhandlingen söker han här tränga fram till en psykologisk förståelse av de sociala lagar som speglar den israeliska livsuppfattningen. Genom att själv inifrån se och känna företeelserna beskriver han hur den gamle israeliten känner och handlar. Arbetet var den första sammanhängande skildringen av det israeliska folkets andliga liv från dess första primitiva början. Delvis är verket en uppgörelse med den tidigare folklivsforskningens kategoriseringar, begrepp som animism och totemism. Själv säger Pedersen på ett ställe: »Forskningens Opgave maa være att forståa Israels Liv som et virkeligt

Folkeliv, en Kultur, der er voxet ud til en Helhed ligesom andre Folks. Problemer som rejser sig ved andre Folks Kulturer, bør ikke paatvinges det, men omvendt vil mange Problemer der rejser sig for den der søger at forstaa Israeliterne, finde deres Løsning naar man har lært lidt at kende til andre Folkesamfunds Karakter». Pedersens »Israel» som snart översattes till engelska, väckte berättigad uppmärksamhet i vida kretsar och förde in nya idéer i den gammaltestamentliga forskningen.

Djärva och originella idéer uppfordrar alltid till debatt. Den metod som Pedersen följde, att i långa stycken bygga upp diskussionen kring begrepp som »själ», »ande», »hjärta», »namn» och »helighet» och deras krafter, ansågs av många som något för enkel. Allmän samstämmighet tycktes dock råda om att Pedersens djupsinniga analys var ett välgörande komplement till tidens litterärkritiska diskussioner. Hans arbete utgjorde otvivelaktigt stimulans till en djupare förståelse av Israels religion.

1916 hade Pedersen fått en docentur vid teologiska fakulteten. Här fick han ett forum där han muntligen kunde föra ut och utveckla sitt nya religionshistoriska synsätt. Han gick också under denna tid med liv och lust in för sin lärargärning och möttes med entusiasm av Köpenhamns studenter. Första världskriget kastade nu sin skugga även över det internationella vetenskapliga umgänget. Under denna tid publicerade Pedersen en mängd mindre arbeten och tidskriftsartiklar och var medarbetare i det i Leipzig stort upplagda lexikon som skulle kartlägga hela den klassiska arabiska ords-katten, ett företag som emellertid först i våra dagar har börjat realiseras. Senare kompletterade han också boken om Israel med att ytterligare belysa den israeliska rätten utifrån nyfunna assyriska och hettitiska lagar.

Men första världskriget tog slut och gränserna öppnades åter. 1920 kunde Pedersen äntligen företa sin sedan länge planerade orientvistelse tack vare ett större stipendium från Carlsbergfonden. Med sina allsidiga teoretiska kunskaper i semiternas religiösa, kulturella, språkliga, sociala, etc. förhållanden var han sällsynt väl förberedd för fältstudier. Under sju månader studerade han islamisk teologi i Kairo. Han tog kontakt med olika religiösa kretsar. Den islamiska mystiken fångade särskilt hans intresse. Nu fick han tillfälle att närmare studera dervishernas seanser och danser. Men naturligtvis var det *al-Azhar*, den islamiska vetenskapens högborg, som lockade honom. Vid *al-Azhar*-universitetet konfronterades han med gräddan av den islamiska världens lärdom. Västvärldens då främste utforskare av semiternas religiösa tankeliv satt

vid dessa lärdes fötter och följde under långa tider regelbundet deras undervisning. Pedersen skulle här förvisso ha varit berättigad att använda ett uttryck som en gammal arabisk traditionist självmedvetet använde när han tog undervisning från en berömd traditionist: »En sådan som jag tog från en sådan som han.» Sina orientaliska fältstudier komplementerade Pedersen därefter med en tids vistelse i Syrien och Palestinaområdet.

Det var en fullödigt skolad orientalist och vetenskapsman som vid hemkomsten till Danmark 1922 utnämndes till professor i semitisk-østerländsk filologi vid Köpenhamns universitet och därvid efterträdde sin lärare Frants Buhl. Professuren innehade Pedersen till sin pensilönering 1950.

Johs. Pedersen fortsatte oförtrutet sin vetenskapliga verksamhet och nu liksom tidigare rörde han sig på skilda områden inom semitistikens och Gamla Testamentets värld. På det gammaltestamentliga området kan nämnas det på franska utgivna arbetet om Predikaren, »Scepticisme Israélite». Kanske märker man allra tydligast på det kultur- och religionshistoriska området spåren efter orentvistelsen. 1923 utkom »Muhammedansk Mystik, en Samling Texter, oversat og forklaret», 1924 »Islam, dens Tilblivelse og Udvikling» i »Illustreret Religionshistorie» och 1928 det uppmärksammade arbetet »Islams Kultur». Han arbetade också med as-Sulamī's *Ṭabaqāt aṣ-ṣūfiyya* och färdigställde en högklassig textedition. Till följd av mellankommande omständigheter kunde denna för sufisk mystik viktiga text först 1960 utkomma från trycket i Leiden.

Den länge emotsedda andra delen, III–IV, av Pedersens »Israel» utkom 1934. Den har rubriken »Hellighed og Guddommelighed». I semiternas religiösa tankevärld är helighetsbegreppet en viktig punkt. Pedersens strävan är här som alltid att utifrån israeliternas egna upplevelser och förutsättningar i olika kultiska yttringar försöka fånga en andlig helhetsbild och att förstå deras tänkande utifrån dess eget väsen. Inom den gammaltestamentliga forskningen härskade från tiden kring sekelskiftet olika s.k. »skolor». Dessa skilde sig huvudsakligen från varandra därigenom att de tillämpade olika litterär- och traditionskritiska metoder. Det går knappast att inordna Pedersen i någon »skola». Israels litterära aktivitet ingår enligt honom organiskt i summan av folkets andliga och kulturella liv som i sin tur är ett flöde ur detta folks inboende krafter.

Böckerna om Israel är kanske att betrakta som Pedersens viktigaste

vetenskapliga testamente. Redan till omfånget är de betydande, nästan tusen sidor. De är en fullödlig och konsekvent produkt av hans metod att med nykter objektiv vetenskaplig kritik förena en genom inlevelse förvärvad psykologisk förståelse. En strävan efter att i de olika uttrycksformerna finna syntesen är utmärkande för hela hans forskargärning.

Han syn på de religiösa, kulturella och litterära uttrycksformerna speglas också i hans syn på språket. Redan i första delen av »Israel», under kapitlet »Sjælen» har Pedersen en lång och inträngande analys av språkets väsen och ordens begreppsliga funktion. Hans utgångspunkt är följande: »Sagen lever i Ordet. Hebraisk har hovedsagelig to Slags Ord, Nominer og Verber. Nominerne betegner Sjælene, Tingene, Ideerne, det som er og virker. Verbene betegner Handlingen, Virksomheden, Bevægelsen der udgaar fra Sjælene og virker paa dem.» Vidare heter det på ett annat ställe: »Vi ser i Sproget hvorledes den israelitiske Tanke er behersket af to Ting: Stræben mot Helhed og Bevægelse.»

Det synsätt som Pedersen förvärvat på det religiösa och kulturella området tillämpade han alltså också som filolog. Han sökte inifrån språket självt fastställa ordens valör och begreppens innehåll. Även de semitiska språken är en dimension av semiternas livsuppfattning. Genom en psykologisk förståelse ställs de språkliga företeelserna i ett riktigt perspektiv. Vissa svårbemästrade fenomen i de semitiska språkens grammatik kunde han utifrån sitt betraktelsesätt se i en ny situation, t.ex. tempus och pluralis. Speciellt syntaxen fick i hans grammatik en ny utformning. Som semitisk lingvist är Pedersen fortfarande intressant och aktuell. »Hebræisk Grammatik» utkom i sin första upplaga 1926, men har ständigt utökats till fjärde upplagan 1968.

En fullständig uppräknig och genomgång av Pedersens vetenskapliga produktion låter sig inte göras inom ramen för en minnesteckning. Ambitionen med denna summariska översikt har endast varit att snabbteckna konturerna av semitisten och forskarpersonligheten Johs. Pedersen. Med »Hebræisk Grammatik» har min rundvandring i hans vetenskapliga örtagård nått utgångsläget.

Hedersbetygelserna för Johs. Pedersen uteblev inte. 1924 inträdde han som medlem i Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab och 1963 efterträdde han Niels Bohr som dess president. Inte bara därför att de bodde grannar stod Bohr och Pedersen varandra nära. En djup vänskap rådde mellan dansk vetenskaps vid den tiden två främsta företrädare, den ene på det naturvetenskapliga, den andra på det humanistiska området. Pedersen var ledamot av ett oräkneligt antal utländska

lärda samfund världen över. I vår vetenskapssocietet invaldes han 1927. Då hade han redan fyra år tidigare promoverats till lundensisk hedersdoktor. Denna värdighet fick han inneha i nästan 55 år och upplevde således den sällsynta hedern att utnämnas till lundensisk jubelhedersdoktor. Hederdoktoratet i Lund följdes snart av andra. 1955 hedrades han med Storkorset av Dannebrog.

Efter hand engagerades Pedersen alltmer i administrativa plikter. För administrativ verksamhet tycks han ha haft både intresse och fallenhet. Ett stort antal fonder tog honom i anspråk. I direktionen för Carlsberg-fonden hade han inträtt redan 1926. Från 1933 var han dess Formand, en post som han innehade i 22 år. Ett stort arbete nedlade han också i Universitetskommissionen av 1935.

Johs. Pedersen var en helgjuten personlighet. Under hela sitt liv var han fast förankrad i dansk kultur. Kanske just därför var det för honom en självklarhet att andra folks kulturyttringar kunde förstås endast utifrån deras egna förutsättningar och livsuppfattningar. Som människa var han öppen och tillmötesgående. Som lärare krävde han en viss koncentration från sina åhörare. De inspirerades till fortsatta självständiga studier. Det har antytts att hans undervisning lämpade sig bäst för »viderkomne». Språket i hans vetenskapliga böcker och skrifter är klart och träffsäkert och utan onödiga retoriska utsvävningar. I sina recensioner, vilka under årens lopp blev många, kryddar han det ofta med en liten nypa stilla ironi. Hans stil är säregen och suggestiv, i sin konstnärliga enkelhet ibland nästan skönlitterär. Den tycks på något sätt anpassa sig till innehållet. Kanske hänger detta samman med hans starka inlevelse i sina forskningsobjekt.

I mer än ett halvsekel tillhörde Johs. Pedersen Danmarks kultur- och forskarelit. Den 22 december 1977 gick han ur tiden i en ålder av 94 år. Då hade de flesta av hans gamla vänner och kolleger redan gått bort.

19.12 1900–11.3 1978

Julius Mägiste

Av Pentti Soutkari

Den 11 mars 1978 avled i Lund professor Julius Mägiste, ledamot i Vetenskapssocieteten sedan 1953. Hans forskningsområde, finsk-ugriska språk, har inte hört till de mest centrala vid Lunds universitet, men genom hans namn, verksamhet och publikationer är Lund känt för fennougrister runt om i världen.

Julius Mägiste föddes den 19 december 1900 i Estland, i Kudina kommun, som ligger ca tre mil från den gamla universitetsstaden Tartu. Hans far var en välbeställd lantbrukare, som kunde låta sina barn gå den lärda vägen. Julius avslutade gymnasiet i Tartu våren 1919 och inskrev sig i september samma år vid den filosofiska fakulteten vid Tartu universitet. Han studerade till en början klassiska språk, latin och grekiska, men vid sidan av dem även östersjöfinska språk, vilka sedermera utgjorde hans huvudämne. Av hans akademiska lärare kan nämnas den kända slavisten Max Vasmer, som höll föreläsningar i allmän språkvetenskap, samt framför allt Lauri Kettunen, den finske professorn i östersjöfinska språk, som hade särskilt stora förtjänster som fältforskare och som på många sätt blev en förebild för den unge Julius Mägiste. Även Mägistes forskarbana började i kontakt med det levande språket: redan som student hade han under sommaren 1920 gjort dialektanteckningar på sin hemort Kudina och under åren 1922–23 samlade han material hos finstalande ingermanländare i ett antal byar i nordöstra Estland. Som resultat av de sistnämnda resorna utkom 1925 Mägistes första monografi *Rosona (Eesti Ingeri) murde pääjooned* (med tyskt referat: *Die hauptzüge der mundart von Rosona*), som ännu i dag är en värdefull källa i forskningen över de komplicerade språk- och dialektförhållandena i Ingermanland, dvs. i området mellan Estland och Leningrad.

Efter magisterexamen år 1923 fortsatte Mägiste sina studier med stor energi: redan nästa år avlade han det muntliga provet för doktors-examen. Under åren 1924–25 besökte han Finland, där han studerade finska – och lärde sig språket utmärkt –, åhörde föreläsningar vid Helsingfors universitet och samlade material i finska dialektarkiv till sin doktorsavhandling. Avhandlingen *oi-, ei-deminutiivid läänemeresoome keelis* (med referat: *Die oi-, ei-deminutiva der ostseefinnischen sprachen*), som var en ny landvinning inom östersjöfinsk språkforskning, blev färdig 1928, men under dessa år hade Mägiste även åstadkommit mycket annat: ett tjugotal vetenskapliga artiklar, recensioner, artiklar i tidningar, skönlitterära översättningar från finska till estniska samt manuskript till en stor finsk–estnisk ordbok, som utkom 1931. Dessutom hade han redan från hösten 1925 fått undervisningsuppdrag vid universitetet. När professor Kettunen återvände till Finland, blev Mägiste efter honom först (1929) extraordinarie och sedan (1932) ordinarie professor i östersjöfinska språk.

Julius Mägiste hörde till den första generation, som fick påbörja sina universitetsstudier i ett självständigt Estland och som också fick påtaga sig ansvaret för den kulturella och vetenskapliga utvecklingen i sitt eget land. Detta gjorde man med stor glädje och entusiasm. 1930-talet var för den unge professorn en arbetsfylld tid både som lärare och som forskare. Även utlandsresor hörde till saken: i Finland var Mägiste en ofta sedd gäst, Ungern besökte han först sommaren 1931, sedan under läsåret 1937–38, då han föreläste som gästprofessor vid universitetet i Budapest.

Under sin professortid i Tartu forskade Mägiste främst inom ljud- och formläran av estniskan och andra östersjöfinska språken samt etymologiska problem. Även om låneförhållanden – och inte bara ordlån utan även andra låneelement, t.ex. lånesuffix – skrev han många viktiga artiklar. Fältarbete – efter tio års paus – stod också på hans program: från 1932 besökte han under sex–sju somrar de s.k. setukeserna i sydöstra Estland med avsikt att grundligt analysera deras dialekt. Han gjorde anteckningar för ljud- och formläran och samlade ett stort lexikaliskt material (ca 20 000 ordsedlar, som kopierades redan 1940, och kopiorna är bevarade i dialektarkiv i Tallinn). Alla original-anteckningar över setu-dialekten försvann senare under flykten genom Tyskland – utom de texter som Mägiste hade skrivit ner under sin sista resa till setukeserna i augusti 1939, när dystra moln redan började skymma solen i Europa. Dessa texter publicerade Mägiste nästan fyrtio

år senare (1977) under titeln *Setukaistekstejä*.

Även under krigets onormala och svåra förhållanden fick Mägiste tillfällen att göra språkvetenskapliga observationer och uppteckningar, till och med över sådana finsk-ugriska språk, som han inte tidigare varit i kontakt med. Åren 1941–43 fanns nämligen i Estland krigsfångar, som tyskarna hade tagit i den röda armén; bland dem fanns unga män av olika finsk-ugriska folk i Sovjetunionen. Mest sysslade Mägiste med mordvinskan och tjeremissiskan, vilka han redan kände till mycket väl teoretiskt. Under arbetet med mordviner och tjeremisser lärde han sig deras språk så bra, att han kunde samtala med sina informanter på deras modersmål. (Ända till sina sista år läste Mägiste – troligen som enda person i Sverige – mordvinsk och tjeremissisk litteratur och gjorde samtidigt tusentals lexikaliska och andra språkliga excerpt.) I augusti 1943 lyckades Mägiste delta i en månadslång expedition till voterna i västra Ingermanland och genomföra en veckas resa till liverna på Lettlands kust mittemot Ösel. Resultat av dessa resor publicerade han senare i textsamlingarna *Woten erzählen. Wotische Sprachproben* (1959) och *Liiviläisiä tekstejä* [Liviska texter] (1964), vilka är särskilt värdefulla, eftersom votiskan nu är praktiskt taget utdöd och liviskan talas i dag av bara ca 150 personer.

Det estniska folket hade genomgått ytterst svåra tider sedan 1940, och hösten 1944 tycktes katastrofen nära. Tiotusentals ester lämnade då sitt land ur vägen för den röda armén som närmade sig. Det gjorde också Julius Mägiste. Han kom med sin familj till Sverige i december 1945 efter mer än ett år på olika flyktingsläger i norra Tyskland.

När Julius Mägiste år 1946 bosatte sig i Lund, hade han redan en lång och förtjänstfull akademisk bana bakom sig. Här började han som arkivarbetare – välmeriterad måste man säga. Han fick dock en förstående chef, professor K. G. Ljunggren, som gav sin underordnade fria händer för egen forskning. Något specialbibliotek för en fennougrist fanns inte i Lund, men biblioteken i Skandinavien hade en hel del gammal estnisk litteratur i sina samlingar. Mägiste läste genom och excerptade bl.a. alla tillgängliga estniska tryck från 1500-talet till 1739 och skrev på grundval av detta material flera uppsatser, t.ex. *Äldre ryska lånord i estniskan, särskilt i det gamla estniska skriftspråket* i Lunds universitets årsskrift 1962. Sverige bjöd överraskande möjligheter även för en fältforskare på finsk-ugriskt område: här kunde man då finna talare av nästan alla östersjöfinska språk. Ett tjugotal liviska flyktingar bodde på olika håll i Sverige och blev Mägistes informanter. Om som-

rarna 1947–50 vandrade Mägiste i Värmlands finnskogar och lyckades träffa där omkring fyrtio personer som bättre eller sämre talade sin savolaxiska munart och gav honom material för flera värdefulla publikationer. Här bör nämnas framför allt monumentalverket *Värmlandsfinska ortnamn I–III* (1966–70), som i alfabetisk ordning presenterar flera tusen säkert eller möjligen finska ortnamn samt av finskan influerade svenska namn, alla upptecknade med noggrann fonetisk transkription och etymologiska kommentarer. Verket har ett bestående värde för onomastiken både i Sverige och i Finland.

Redan 1947 fick Mägiste möjligheten att börja undervisa vid Lunds universitet med kurser i finska och ungerska. År 1950 utnämndes han till docent i finsk-ugriska språk och fyra år senare blev finsk-ugriska språk ett examensämne vid universitetet – med anknytning till Mägistes person, såsom det framgår i dåtida studieplanen: »Enligt nådigt brev den 15 januari 1954 skall ämnet finsk-ugriska språk vara examensämne inom den filosofiska fakulteten vid universitetet i Lund, så länge docenten därstädes Julius Mägiste är villig och oförhindrad att förrätta examination i ämnet.» Samtidigt grundades »Seminariet för finsk-ugriska språk», som under ledning av Mägiste snart växte upp till en riktig institution med stort och värdefullt bibliotek. Mägistes insats som lärare, institutionschef och internationellt känd forskare hade avgörande betydelse för ämnets framtid: han skapade förutsättningarna för, att det inrättades ett ordinarie universitetslektorat i ämnet 1967 och att institutionen fick även administrativt självständig ställning 1977. Man kan säga, att Julius Mägiste stod som en borgensman för ämnet och institutionen även efter 1967, då han gick till pension från sin personliga docenttjänst.

Julius Mägiste var ytterst flitig och produktiv forskare: bibliografin över hans tryckta skrifter omfattar över 450 titlar.¹ »Jag har försökt skriva varje dag, det är det enda arbete jag kan», sade han en gång till mig. Sysslolöshet låg inte för honom, och att ta semester i vanlig mening var väl inte vanligt för honom. Under sin semester kunde han koppla av exempelvis med ett litterärt arbete, såsom i Båstad sommaren 1959, då han översatte en krönika från 1200-talet, *Heinrici Chronicon Livoniae*, från latin till estniska; den 319-sidiga översättningen med kommentar, *Henriku Liivimaa kroonika*, kom ut 1962.

Övergång till pension dämpade inte alls Mägistes arbetstakt. Tvärtom – han började förverkliga den största och mest krävande planen i sitt liv: en etymologisk ordbok över sitt modersmål. Uppgiften var inga-

lunda främmande för honom, ty han hade alltid varit intresserad av etymologiska problem. Hans första etymologiska uppsats kom ut redan 1923 och därefter följde ca 80 artiklar om ordens härkomst; några av dem bildar sammanhängande serier, såsom de under Lunda-tiden utkomna *Ostseefinnische und wolgafinnische etymologische Betrachtungen* [I]–II (1953, 1962) och *Zu einigen fraglichen alten ostseefinnischen Lehnwörtern aus dem Russischen* [I]–V (1954–61). Även om Mägiste var ytterst förtrogen med metoder, litteratur och källmaterial i finsk-ugrisk etymologisk forskning, tog det ett årtionde, innan han i januari 1977 kunde sätta punkten på slutet av sista ordartikeln: *Etymologisches Wörterbuch der estnischen Sprache* var skriven. Mägiste visste nog bättre än någon annan, att manuskriptet på 4 000 sidor inte ännu var tryckfärdigt. Men det är bara redigeringsarbetet som återstår. Forskaren har redan gjort sitt.

Julius Mägiste kan räknas till de stora namnen inom den finsk-ugriska språkvetenskapen, både som forskare och som insamlare av språk- och dialektmaterial. Hans avhandlingar och uppsatser visar suverän behärskning av den diakroniska fennougistikens problemställningar och grundar sig alltid på rikligt och väl dokumenterat material hämtat från informanter, arkiv och litteratur. Språkliga teorier som bygger enbart på egna spekulationer var främmande för honom – om inte rent av värdelösa.

Vi som hade den lyckan att personligen känna Julius Mägiste kommer aldrig att glömma honom. Han var en lärd och skarpsinnig vetenskapsman men även en älskvärd och varmhjärtad människa – *vir doctissimus atque humanissimus*.

Not

- 1 Bibliografin har publicerats av undertecknad i en festskrift tillägnad Julius Mägiste på hans 60-årsdag (*Vironseppo*. Juhlakirja Julius Mägistén 60-vuotispäiväksi 19.12. 1960. Helsinki 1960) s. 275–293 (samma i *Virittäjä* 65 [1961] s. 115–133) och i *Finsk-ugriska småskrifter utgivna av Seminariet för finsk-ugriska språk vid Lunds universitet* 3 (1975) s. 30–36.

19.10.1898–30.9.1978

Eiliv Skard

Av Stig Y. Rudberg

Professor Eiliv Skard, Oslo, som avled den 30 september 1978, endast några veckor före sin 80-årsdag, var ledamot av Vetenskaps societeten sedan 1951. Han var son till den kände skolmannen Matias Skard och tillhörde en berömd syskonkrets, vars mest kända medlemmar f.ö. var teologen och biskopen Bjarne och litteraturhistorikern Sigmund, gift med den kända psykologen Åse Gruda Skard.

Sedan 1929 var Skard knuten till universitetet i Oslo. Då hans lärare, svensken Gunnar Rudberg, flyttade till grekprofessuren i Uppsala, utnämndes S. till hans efterträdare på lärostolen för klassisk filologi, en tjänst som han tillträdde den 1/7 1934. Vid den tyska ockupationen deltog han som frivillig i striderna i Gudbrandsdalen och blev sedermera arresterad och hölls fängslad från hösten 1943 fram till befrielsen i maj 1945.

Fr.o.m. 1/1 1948 övergick S. till en nyinrättad professur i »antikk åndshistorie». Under två perioder var han sin fakultets dekanus, en befattning som han skötte så utmärkt, att hans kolleger vid hans avgång uttalade en önskan att ha fått se honom som *decanus facultatis perpetuus*.

Skards vetenskapliga författarskap måste betecknas som synnerligen omfattande, inte bara med tanke på att han enligt norsk tradition producerat sig inom både grekisk och latinsk filologi i vidsträcktaste mening. Inom latinet låg hans huvudintresse hos historieskrivaren Sallustius. Redan förstlingsarbetet från 1924 – Romersk politik i kriget mot Jugurtha – behandlar problem i samband med Sallustius' historiesyn, och han ägnade sedan en rad avhandlingar och artiklar åt Sallustius' författarskap, hans språk och stil, hans litterära bakgrund och ideologiska ställning. Särskilt bör nämnas att de båda vad äktheten beträffar starkt omstridda »Epistulae ad Caesarem» efter Skards undersökningar nu allmänt framstår som autentiska.

Skards viktigaste bidrag till antik idéhistoria är hans arbeten om två senklassiska författare, den kristne nyplatonikern Nemesios och biskopen Asterios från Amaeseia, båda från omkring 400. Om den förre skrev han en serie artiklar i den norska klassiska tidskriften *Symbolae Osloenses* och den sammanfattande artikeln i det stora uppslagsverket Pauly-Wissowas *Real-Encyklopädie* (Suppl. VII, 1941). Under Asterios' namn har en samling predikningar bevarats. Genom en skarp-sinnig och minutiös analys av dessa lyckades Skard bevisa att ung. en tredjedel inte författats av honom utan av en namne, den något äldre Asterios Sophistes.

Skards litterära kvarlåtenskap omfattar ett betydande antal nummer och består inte bara av vetenskapliga arbeten utan också av översättningar till landsmål (av Platon, Sallustius, Marcus Aurelius, Plutarchos, Lukianos) och av läroböcker såsom »Filosofien i oldtiden» (1951), som blev mycket uppskattad och utkom i sin fjärde utvidgade upplaga 1966, kommenterade klassikerutgåvor och en »Verdenshistorie» (tillsammans med John Midgaard). Bland populärvetenskapliga skrifter må särskilt nämnas »Fra Solon til Demosthenes», en av fin inlevelse präglad framställning av fem »attiska profiler». Den utkom i bokform 1945 efter att tidigare ha publicerats som artiklar i tidskriften »Samtiden» under krigsåren 1941–42 med så tydlig anspelning på aktuella förhållanden, att de otvivelaktigt bidrog till hans långa fängelsevistelse under de senare krigsåren.

Här bör också med respekt nämnas Skards mer än fyrtioåriga energiska och trofasta verksamhet som redaktör för den nyss nämnda tidskriften *Symbolae Osloenses*, grundad av Gunnar Rudberg. Fr.o.m. 1935 års volym fram till sin död utförde han här i det tysta ett ytterst värdefullt arbete och beredde bl.a. rum för en rad svenska bidrag till den internationellt aktade tidskriften.

Liksom sin lärare Gunnar Rudberg strävade Skard efter att finna en syntes mellan det antika och det kristna arvet inom den västerländska kulturen, och benämningen »kristen humanist» torde i ovanligt hög grad passa in på honom. När den s.k. Oxford-grupprörelsen i mitten av 1930-talet nådde de nordiska länderna, anslöt han sig helhjärtat till denna och förblev även trogen dess fortsättning, »Moralisk upprustning» (MRA). Efter kriget deltog han i dess aktioner i Tyskland (hösten 1948) och Indien (våren 1953). Han var övertygad om att tidens starkaste motsättningar var av ideologisk art och att det var kristendomen och endast den som kunde ge svaret på tidens brännande

frågor. Säkert var det under hans senare år en stor besvikelse för honom, att MRA inte fick den betydelse och den internationella genomslagskraft som han hoppats på. Men han förblev livet igenom sina ideal trogen, och han bör ihågkommas som en framstående klassisk filolog, en inspirerande lärare och en kristen gentleman.

13.12.1893–25.10.1978

Ernst Löfstedt

Av Torsten Dahlberg

Ernst Martin Löfstedt avled i Uppsala den 25 oktober 1978 vid 84 års ålder. Han var svensk lektor i Kiel 1925–26, docent vid Lunds universitet 1928–38 och kallades 1951 till professuren i tyska språket vid Uppsala universitet. Här verkade han fram till emeriteringen 1960. Som frisolog torde han i germanistikens historia ej ha någon överman.

Löfstedt var lärjunge till Ernst Albin Kock, men uppslaget till gradualavhandlingen »Die nordfriesische Mundart des Dorfes Ockholm und der Halligen I», 1928 (med fortsättningen »Nordfriesische Dialektstudien», 1931) fick han av allt att döma inte av sin lärare utan i den krets av Lundanordister, särskilt landsmålsforskare, där han kände sig väl hemmastadd; bindningarna mellan t.ex. danskan och nordfrisiskan vid Schleswigs västkust är ju välkända för språkmännen. Det är i detta sammanhang signifikativt att det stora material, omkring 5 000 ord, som låg till grund för undersökningen, nedteknades enligt det svenska landsmålsalfabetet, ett i och för sig förträffligt instrument, som dock erbjöd betydande svårigheter särskilt för kontinentalgermanska forskare. I senare arbeten övergick Löfstedt till ett internationellt transkriptionssystem. Doktorsavhandlingen blev en fullträff. Enligt samstämmiga vittnesbörd präglades den av stringent metod, djupgående språkhistorisk lärdom, inträngande analys och kombinationsförmåga, egenskaper som i samma grad kom att prägla den fortsatta produktionen. Den kompetens Löfstedt förvärvat inom nordistiken innebar självfallet ett värdefullt plus i förhållande till de tidigare verksamma tyska frisologerna.

I gradualavhandlingen överväger det ljudhistoriska med skickligt konstruerade förstadier och övergångar; Löfstedt var under hela sin forskartid en nästan virtuos junggrammatiker. Eftersom äldre nordfri-

siska källor helt saknas, erbjöd utvecklingsbilden svåra men lockande problem. I senare arbeten utsträckte Löfstedt sina undersökningar i rummet och det vidare perspektivet visade sig fruktbärande. Jag nämner här endast arbetena »Zwei Beiträge zur friesischen Sprachgeschichte», 1932 och »Beiträge zur nordfriesischen Mundartenforschung», 1933, där siktet är inställt såväl på fastlandsdialekterna och ö-dialekterna som på östfrisiskan, allt med komparativa analyser av stort värde. Det kan här nämnas att de isolerade ö-dialekterna, tvärtemot den inte ovanliga tesen att sådana områden är särskilt resistent, visade sig ha en betydligt mera uppluckrad dialekt än byarna på fastlandet, vilket Löfstedt f.ö. kunde fastställa redan i gradualavhandlingen. Paralleller till detta egenartade förhållande erbjuder frisiska öar på nederländskt område.

Dialektforskning rymmer ju en mängd enskildheter, däribland etymologiska undersökningar och ordhistoria i allmänhet. En nederländsk specialist (G. G. Kloeke, 1933) gjorde i en anmälan av ovannämnda »Nordfriesische Dialektstudien» gällande att de etymologiska problemen tycktes utgöra Löfstedts »Lieblingsgebiet». Mycket kom med i omfattande fotnoter och det skulle säkert vara värdefullt, om någon kunde sammanställa en fullständig förteckning av alla Löfstedts etymologier. Mera sammanhängande ordhistoriska undersökningar finner man i »Nordfriesische Beiträge I-II», 1946 f., där författaren i stor utsträckning utgår från F. Holthausens inte alltid gripbara tolkningsförsök. Av särskild språkhistorisk betydelse är de ansträngningar han gör för att utreda, vilka ord som måste anses vara äkta arvegods resp. lågtyska, danska eller nederländska låneord (i vissa fall lånöversättningar). I del III av samma arbete, 1947, analyseras företeelser i föhringskan, särskilt de ibland ganska komplicerade analogiska utjämningarna i de starka verbens böjningssystem. I denna avhandling visar sig Löfstedt också vara väl förtrogen med äldre frisiska rättskällor. I detta sammanhang kan även hänvisas till smärre bidrag av liknande art, t.ex. uppsatsen »Altfriesisches» i Niederdeutsche Mitteilungen 1949 (i samma tidskrift hade han f.ö. dessförinnan behandlat vissa dunkla ord i föhringskamringskan).

De djuplodande arbetena »Nordfriesische Beiträge I-III» hade troligen, trots tryckläggningen lång tid därefter, till ej obetydlig del koncipierats redan under Lundatiden. Efter utgången av de tillåtna sju magra docentstipendieåren måste Löfstedt efter avverkande av s.k. provårskurs vid Katedralskolan i Lund (vi kom att samtidigt dela dess

mödor) i enlighet med tidens sed lämna universitetsmiljön och obemärkt draga sig tillbaka till något av de då ytterst få tillgängliga landsortslektoraten. Det blev Skövde (1937–46). På grund av bristfälliga biblioteksförhållanden måste möjligheterna till mera avancerat vetenskapligt arbete ha varit minimala. Under denna tid publicerade Löfstedt endast några smärre bidrag.

Läget förändrades avgjort till det bättre, då Löfstedt förflyttades från Skövde till Försvarets läroverk i Uppsala, där en lärare på grund av undervisningens uppläggning fick disponera ungefär halva läsåret efter eget skön. Löfstedt blev åter docent och kunde meddela viss universitetsundervisning. Han stannade vid detta läroverk till 1951, då han alltså kallades till professuren i Uppsala.

Professorsutnämningen blev självfallet av värde för den fortsatta forskningen, men arbetsron måste ha störts av de nya signaler, som lät sig avhöras under senare delen av 50-talet. Institutioner skulle byggas upp från grunden, studentantalet steg raskt och bryåkratiseringens tumskruv började dragas åt. Löfstedt emeriterades redan nio år efter sin utnämning. Han efterlämnade då en väl fungerande institution. Framför allt hade kring honom samlats ett antal framstående lärjungar, av vilka en – Lars Hermodsson, dock väsentligen elev till John Holmberg – blev hans efterträdare och två fick professurer i frisologi i utlandet. Löfstedt hade inspirerat en rad doktorsavhandlingar inom sitt specialområde.

Man kan säga att Löfstedt därigenom i handling jävade ett egenartat påstående av en sakkunnig vid Göteborgskonkurrensen 1934/35. Denne skrev i sitt utlåtande att Löfstedt främst på grund av ensidigheten i produktionen knappast vore i stånd att i högre grad »fängsla akademisk ungdom», varför han syntes »mera skickad för arbete inom ett vetenskapligt institut för dialektforskning än för en akademisk lärargärning». Löfstedt kunde i en besvärsskrift ställa frågan, om specialisering på en central sektor som dialektforskning skulle vara mindre meriterande än specialisering inom t.ex. området »Bedeutungswandel», den sakkunniges bidrag till germanistiken.

Efter 1960 kunde Löfstedt odelat ägna sig åt att komplettera, avslipa och ge ut material från professorsåren och även ägna sig åt nya forskningar. Jag har bevarat ett vykort med några lakoniska ord från 1961: »Det är skönt att vara pensionerad. V–n Ernst L–dt.» Då förstod jag att något var på gång. Tre tungt vägande skrifter följde också i rask takt: »Zum bestimmten Artikel in den inselnordfriesischen Mundarten von Föhr und Amrum», 1964, och »Beiträge zu einer nordfriesischen Gram-

matik I (Das Substantiv und das Adjektiv, das Zahlwort und der bestimmte Artikel)», 1968, resp. »II (Das Pronomen, das Adverb, Präpositionen, Konjunktionen und das Verbum)», 1971, med vidgade aspekter och nya grepp. De tidigare ljud- och ordhistoriska forskningarna kompletterades således med morfologi, men också med syntax. – Jämsides med dessa bidrag utbyggdes ordforskningen ytterligare. Här må nämnas de omfattande utredningarna om den nordsjögermanska och nordsjögermanska-nordiska lexikografin i Niederdeutsche Mitteilungen 1963/65, 1967 och 1969. Beträffande ordskatten påvisar Löfstedt övertygande en närmare släktskap mellan engelskan och frisiskan än tidigare forskning (jfr t.ex. C. Walter 1911) velat göra gällande.

På 1930-talet hade Löfstedt producerat sig också inom lågtyskan, säkerligen främst av specimineringskäl, dels i dialektundersökningen »Ostfälische Studien I. Die Mundart von Lesse», 1933, dels i den solida men ej särskilt originella textutgåvan »Ein mittelniederdeutsches Gebetbuch», 1935. På förvånansvärt kort tid kunde Löfstedt orientera sig i den lågtyska dialektforskningen med tillhörande litteratur och under tillämpning av sin förnämliga metod åstadkomma ett utmärkt arbete i det lilla formatet. På tal om koncentrerade dialektmonografier av detta slag skriver Löfstedt i förordet att F. Holthausens »Die Soester Mundart», utgiven redan 1886, ännu vore oöverträffad. Är denna bedömning riktig, har Holthausen i Löfstedt fått en god medtävlare.

Någon fortsättning på denna del I följde aldrig. Löfstedt hade bl.a. tänkt att utreda orsakerna till vissa uppspaltningar m.m. av de medel-lågtyska *e*-ljuden (Lesse skulle därvid tjäna som utgångspunkt för en brett upplagd dialektundersökning), men för en gångs skull måste han – liksom senare den som skriver dessa rader – kapitulera inför de till synes oöverstigliga svårigheterna.

De nu nämnda båda skrifterna är, jämte ett par recensioner, de enda utflykter Löfstedt gjort utanför sitt frisiska specialområde.

Man kan naturligtvis kalla Löfstedts forskningsinriktning för ensidig och därvid framhålla att han inriktat sitt skarpsinne och sin tankekraft på ett litet område med delvis utdöende dialekter i tyska språkets utkant. Man menar kanske, i princip inte utan fog, att en universitetslärares produktion i ej oväsentlig grad bör falla inom ämnets centrala delar. En sådan kategorisk bedömning anser jag emellertid för Löfstedts del tarva en precisering. Han har med sällspord skicklighet och på ett utomordentligt allsidigt sätt undersökt sitt frisiska fält; här bör också erinras om att på den tiden som otvetydigt främsta befordringsgrund

vid tillsättande av professurer gällde »graden av vetenskaplig skicklighet». Att området är »litet» eller befinner sig i en utkant kan i och för sig inte anses vara diskriminerande. Frisiskan är nämligen historiskt sett inte ett isolerat, obetydligt dialektområde vilket som helst. Det har, som redan antytts, nära bindning till anglosaxiskan och innehåller en myckenhet nordiskt resp. lågtyskt (och även nederländskt) gods – och de nu nämnda stora språkområdena kan i ett vidare perspektiv under inga förhållanden kopplas bort från frisiskan. I själva verket är frisiskan en av de intressantaste stödjepunkterna för nordsjögermanskan, ett begrepp som under senare år tilldragit sig ett alltmera ökat intresse. Tidigare var frisiskan i detta sammanhang den svagaste länken. Med skicklig hand har Löfstedt smitt denna stark, en bedrift som ur allmän germanistisk synpunkt gör hans livsverk så betydelsefullt.

Löfstedt gick helt upp i sitt arbete och engagerade sig inte onödigtvis i aktiviteter av skilda slag. Han var – det kan jag av egen erfarenhet vitsorda – en god och mänsklig undervisare, en vän av fasta kunskaper, ordning och reda, egenskaper som av senare decenniernas progressiva reformatorer eller kanske rättare deformatorer betraktas som mindre viktiga eller rentav odemokratiska. Sina lärjungars tillgivenhet vann Löfstedt i hög grad. Till sitt väsen osjälvisk visade han sig i alla väder vara en pålitlig människa. På den som inte närmare kände honom, kunde han kanske ibland verka något reserverad. Men i goda vänners lag kom hans öppenhet och fina humor till sin rätt. Jag tänker då närmast på Erik Rooths minnesvärda postseminarier. Självfallet inlemmades Löfstedt snart som något slags hedersledamot i denna krets, vilken f.ö. så småningom kom att förse samtliga universitet med professorer i tyska språket. När det på dåtida studenters vis gällde att lösa världsgåtorna eller särskilt besvärliga vetenskapliga problem, var Löfstedt här en intresserad diskussionspartner. För oss som är kvar vilar över denna tid ett förklarat skimmer.

Ernst Löfstedts sista levnadsår förmörkades av svår sjukdom. Hans hustru Sigrid rycktes från honom, medan han tynade bort på ett långvårdssjukhus. Här stannade han, alltmera bräcklig, år efter år, fram till sin död. Efterhand tonar väl vårt minne av Ernst Löfstedt i denna miljö bort och vännerna kan åter framför sig se honom sådan han var i sin krafts dagar, vital och oförtröttlig.

6.9.1893–30.10.1978

Herman Richter

Av Krister Gierow

F.d. förste bibliotekarien och docenten Herman Richters långa levnad förflöt helt i våra nejder, de första 20 åren i födelsestaden Malmö, där han 1913 blev student, återstoden i Lund, där han bedrev sina akademiska studier och i nära 40 år var i universitetets tjänst. Här i Lund avled han den sistlidne oktober vid 85 års ålder.

Vilken levnadsbana som kan ha föresvävat Richter, när han påbörjade sina akademiska studier och valde ämnena för den fil. kand.-examen han avlade 1918, är svårt att säga. Hans examen var föga »matnyttig». Att han valt pedagogik som huvudämne kan, liksom att han efter denna examen tidvis tjänstgjorde vid olika skolor, tas till intäkt för att han inriktade sig på lärarbanan, och hans lic.-examen i pedagogik, avlagd redan 1920, kan väl sägas peka i samma riktning, i den mån han inte siktade mot disputation och universitetstjänst i detta ämne. De båda andra ämnena i kand.-examen, praktisk och teoretisk filosofi, innebar ju att tjänst vid läroverk knappast kunde vara målet. I stället sökte och vann Richter anställning vid universitetsbiblioteket, där han förordnades till e.o. amanuens 1919.

Det var långt fram i tiden vanligt för att inte säga regel att nyrekryteringen vid biblioteket skedde genom anställning av personer som ännu inte hade den formella kompetens, licentiatexamen eller kandidatexamen i två fakulteter, som krävdes för ordinarie amanuens- och högre befattning. Bibliotekstjänstgöringen påbörjades på så sätt tidigt och man gick ofta den långa vägen för att nå fast tjänst med kvalificerade arbetsuppgifter. Systemet, som knappast haft någon motsvarighet vid de andra större vetenskapliga biblioteken i landet, innebar, det måste sägas, ett utnyttjande av arbetskraft med god teoretisk utbildning på villkor som i våra dagar skulle vara oacceptabla och otänkbara. Det hade emellertid den odiskutabla fördelen att biblioteksyrket lärdes från grunden. Richter hade ju, när han påbörjade sin tjänstgöring, lik-

som många äldre och senare yngre kolleger, ännu inte föreskriven kompetens. Den skaffade han sig emellertid inom kort genom sin licentiatexamen och redan vid slutet av år 1920 förordnades han till ordinarie amanuens och blev påföljande år innehavare av ett av de då nyinrättade s.k. fast arvodena, en såtillvida oegentlig beteckning som förordnandena meddelades för ett år i taget. Det vittnar om Richters studiebegåvning och arbetsförmåga att han sålunda vid sidan av skol- och bibliotekstjänstgöring kunde avlägga sin lic.-examen på vad som väl kan betecknas som nästan rekordtid. Även i fortsättningen gav han prov på dessa egenskaper. 1923 kompletterade han sin kandidatexamen med ämnena geografi och religionshistoria, 1927 tog han högsta betyget i licentiatexamen i geografi.

Det var sistnämnda ämne Richter kom att ägna sig åt i fortsättningen som forskare. Hans första publicerade undersökning gällde den holländske kartografen, boktryckaren och förläggaren Willem Blaeu och dennes förhållande till Tycho Brahe, närmast följde bl.a. ett par uppsatser behandlande äldre Skånekartor. 1929 kom så det första större arbetet, doktorsavhandlingen Skånes karta från mitten av 1500-talet till omkring 1700. Ett bidrag till en historisk-kartografisk undersökning. Den renderade sin författare icke blott filosofie doktorsgraden utan även docentur i geografi.

Månaden efter disputationen utnämndes Richter till andre bibliotekarie, men det föreföll som om han vid denna tidpunkt var på glid från biblioteksbanan. Som docent fick han höstterminen 1929 förordnande att meddela undervisning i kartografi, kartteknik och fältmätning och detta fortsatte t.o.m. vårterminen 1936. Under denna tid upphöll han också som vikarie under kortare perioder professuren i geografi. Efter utgången av det nämnda lärarförordnandet återgick Richter emellertid till sin bibliotekariebefattning.

Beträffande Richters insatser under hans långa verksamhet i universitetsbibliotekets tjänst föreligger två utlåtanden av tidigare bibliotekschefer, vilka båda ger synnerligen goda karakteristiker av honom som biblioteksman. År 1938 skrev dåvarande överbibliotekarien P. Wilner om honom, att han som föreståndare för handskriftsavdelningen i andre bibliotekaries tjänstegrad »med berömvärd energi och framstående skicklighet ... tagit hand om alla till handskriftsavdelningen hörande uppgifter, snabbt och omsorgsfullt genomfört alla honom anförtrodda uppdrag, nitiskt och insiktsfullt arbetat för att på bästa möjliga sätt göra samlingarna tillgängliga för forskningen» och »på ett

verkligt mönstergillt sätt handhaft förvaltningen av handskriftsavdelningen». Det må tilläggas att till denna avdelning också hörde kart- och planschavdelningarna, den förstnämnda betecknad som en av landets största, och att dessa enligt utlåtandet tack vare Richter satts i ett välordnat skick. Richters duglighet bedömdes göra sig gällande »i krävande uppgifter av det slag som fordrar grundligt inarbetande och intensiv uthållighet». År 1954 vitsordade överbibliotekarie G. Carlquist, att Richter under sin då mer än 30-åriga verksamhet inom biblioteket förvärvat grundlig förtrogenhet med de flesta av bibliotekets huvudavdelningar och mångsidig erfarenhet av en biblioteksmans uppgifter samt att »hans arbete har präglats av vederhäftighet, grundlighet och noggrann omtanke, av klokhet, gott omdöme och aldrig slappnande arbetsintensitet, av intresse för praktiska frågor och administrativ skicklighet».

Utgången av det tillsättningsärende – det gällde en nyinrättad tjänst som förste bibliotekarie – som det första här återopade utlåtandet avsåg, blev en besvikelse för Richter, som erhållit överbibliotekariens förord, och ledde till ett mindre gott förhållande till några av de närmaste kollegerna och en viss isolering, som han dock ingalunda ensam var orsak till. Den tillbakadragenhet som hörde till hans väsen bidrog väl också härtill. Tyvärr kom dessa förhållanden att förbli bestående även sedan Richter redan något år senare fått sin välförtjänta befordran till en vakant tjänst som förste bibliotekarie. Först efter hand inträdde en förändring härvidlag. Det är för mig angeläget att med tacksamhet framhålla, att, när jag efter att under ett par år ha innehaft tjänst på annat håll återvände till universitetsbiblioteket, jag från Richters sida under hans återstående tjänstetid genomgående fick röna prov på lojalitet och vänskap. Under de sista tio åren vid universitetsbiblioteket fungerade Richter på ett föredömligt sätt som chef för svenska tryckavdelningen. Han fick därvid bl.a. genomföra omringningen av hela den svenska samlingen i samband med den stora om- och tillbyggnaden vid 50-talets mitt, vilken han genomförde med den omsorgsfulla planläggning och det sinne för det ändamålsenliga, som kännetecknade hela hans verksamhet vid biblioteket. Pensioneringen 1958 innebar att biblioteket förlorade en trotjänare som under en mansålder gjort en mycket betydelsefull och hängiven insats.

Det är ju inte ovanligt att biblioteksmän, som vid sidan av tjänsten bedrivit och bedriver forskningsarbete – de tycks vad tiden lider dessvärre bli allt fåtaligare – kan betecknas som vetenskapliga mångsyss-

lare. Atskilliga har på så sätt mer eller mindre välförtjänt fått rykte om sig att besitta vidsträckt lärdom. Det kan väl också sägas att bibliotekstjänsten ger incitament till en differentierad vetenskaplig verksamhet: biblioteksmannen konfronteras i sitt dagliga arbete ofta med frågor av olika slag, som kan locka till närmare penetrering, och sysslar med material som kan läggas till grund för egen forskning. Mångsidighet av antytt slag kan givetvis sägas vara av stort värde i biblioteksarbetet. Självfallet innebär den emellertid samtidigt en splittring och ofta att bredden ernås på bekostnad av fördjupningen. Med den bakgrund Richter hade i sina osedvanligt omfattande examensstudier hade det legat nära till hands att hans till såväl omfång som kvalitet mycket betydande författarskap skulle spänna över vida fält. Så blev emellertid inte fallet. Richters vetenskapliga produktion vittnar om de egenskaper, som också kom till synes i hans tjänsteutövning: förutom en mindre vanlig arbetsförmåga koncentration och ihärdighet. Resultatet blev ett stort antal mindre undersökningar men också några större arbeteten och därutöver verksamhet som utgivare. Praktiskt taget genomgående höll Richter sig därvid inom geografins, enkannerligen kartografins område. Även de inte särskilt talrika populärvetenskapliga skrifterna föll med några få undantag inom dessa gränser.

Den lärdomshistoriska accenten är utmärkande för nästan hela Richters vetenskapliga författarskap. Det gäller några av de först publicerade uppsatserna och i hög grad också doktorsavhandlingen Skånes karta från mitten av 1500-talet till omkring 1700, vars resultat av en sakkunnig granskare betecknats som »en viktig länk i förståelsen av både den allmänt-europeiska och svensk-danska kartläggningen». Det gäller även efterskriften respektive företalet, båda fylliga och intressanta, till ålderstyrmannen Johan Månssons Een Siöbok från 1644, av Richter utgiven 1925, och Andreas Bureus Orbis arctoi nova et accurata delineatio från 1626, utgiven 1936. I den förstnämnda redogöres ingående för seglingsbeskrivningarnas och sjökortens äldre historia, i det sistnämnda behandlas kartografins utveckling i Norden och Andreas och dennes berömde kusin Johannes Bureus insatser. I det fortsatta författarskapet blev den lärdomshistoriska inriktningen ännu mera dominerande. Efter mångårig forskning kunde Richter 1959, året efter pensioneringen, utge sitt om osedvanlig kringsyn vittnande verk Geografiens historia i Sverige intill år 1800, den första volymen i den av Lärdomshistoriska samfundet i Uppsala utgivna serien Naturvetenskapernas historia i Sverige intill år 1800, ingående i Lychnos-bibliotek.

Det har framhållits, och väl med rätta, att Richters med boktitlar och andra fakta späckade framställning knappast lämpar sig för sträckläsning, men också att detta arbete är av grundläggande betydelse för geografihistorisk forskning i vidsträckt bemärkelse – geografins fält var i äldre tid betydligt mera vidsträckt än i nutiden. Efter pensioneringen blev ju möjligheterna att ägna sig åt forskningsarbete ökade och Richter tillvaratog dem i högsta grad. Nästan dagligen besökte han universitetsbiblioteket och satt vid sitt forskarbord så länge hälsan det medgav. Resultaten blev också betydande.

År 1962 gjorde universitetsbiblioteket i Uppsala ett sensationellt förvärv: ett variantexemplar av Olaus Magnus berömda *Carta marina*, tryckt i Venedig 1539, av vilken tidigare endast ett enda exemplar varit känt, påträffat 1886 i Hof- und Staatsbibliothek München. Olaus Magnus karta var självfallet tidigare ofta behandlad i litteraturen, men Uppsala-förvärvet gav den förnyad och speciell aktualitet, särskilt i vårt land. Att det blev lundabibliotekarien Richter som kom att publicera nya forskningsrön om densamma vittnar oförtydligt om dennes utomordentligt höga anseende som auktoritet på kartografins område. Det skedde 1967 genom en i Lychnos-bibliotek ingående volym med titeln *Olaus Magnus Carta marina 1539*. Richter behandlar här Johannes och Olaus Magnus ungdomsår i Sverige, deras kyrkliga tjänster och resor i utlandet, även Olaus Nordlandsresa 1518–19, samt dennes geografiska, etnografiska och kulturhistoriska studier. Han redogör för brödernas uppehåll i Danzig och de resor de företog därifrån och för tillkomsten av *Carta marina* och dess tryckning, sätter in den i dess karthistoriska sammanhang och påvisar dess inflytande på utformningen av senare kartor, varvid han bl.a. kommer in på de med Vinlandsresorna och Vinlandskartan sammanhängande problemen. Det har om detta Richters arbete från sakkunnigt håll vitsordats att det med sober vetenskaplig stil utöver undersökningen av själva *Carta marina* också behandlar allmänna kartografiska problem och därjämte en rad andra ämnen av kulturhistoriskt intresse. En del av de topografiska identifikationerna har ifrågasatts av en recensent, fullständig enighet lär väl aldrig ernås i sådana sammanhang. Att arbetet är av hög vetenskaplig klass och att det utgör ett mycket väsentligt bidrag till den äldre kartografins historia, därom har fullständig samstämmighet rått.

Efter utgivandet av *Carta marina*-volymen tog Richter sig an ännu en stor forskningsuppgift, denna gång på det ekonomisk-geografiska

området, en undersökning av handeln i Sydvästskåne under medeltiden, främst i de då blomstrande städerna Skanör och Falsterbo. Med den hängivenhet och uthållighet som kännetecknade allt vad han företog sig fullföljde han detta arbete även sedan den tilltagande åldern och avtagande hälsan försvårade det. Ännu kort tid före sin död höll han på med slutredigeringen och renskrivningen av denna undersökning. Förhoppningsvis kommer den att kunna publiceras. Den kommer då att stå som en värdig avslutning på en lång och betydelsefull vetenskaplig insats, därom kan intet tvivel råda.

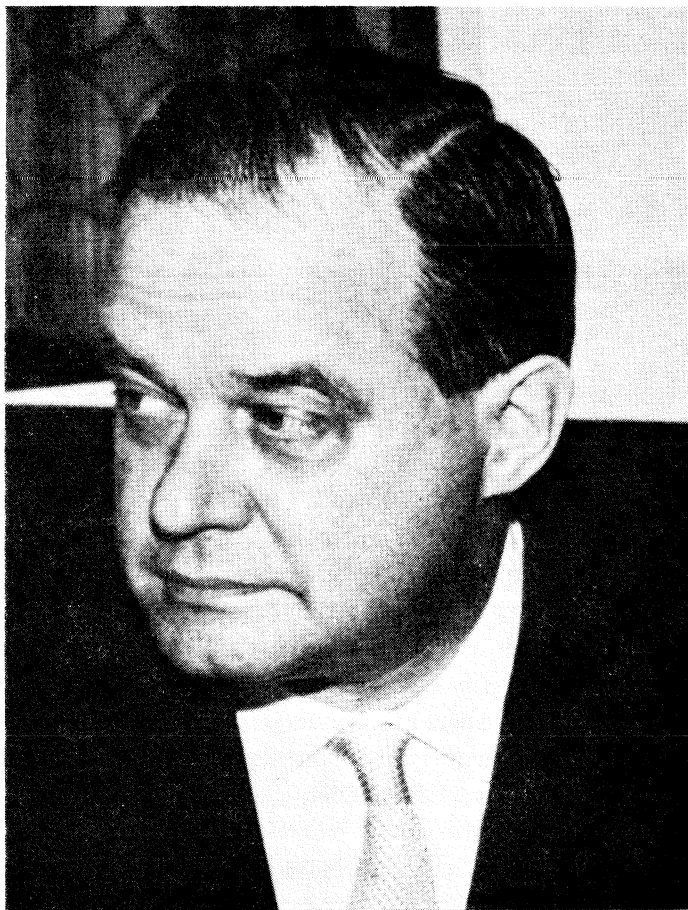
Per Olov Barck

Av Staffan Björck

Per Olov Barck var rikt rustad, med ett ljust och snabbt intellekt och briljanta utförsgåvor både i tal och skrift. På de tidiga porträtten är han en oemotståndligt skön ung man, och charmen i hans umgängeskonst kan många vittna om. Den lättsamma för att inte säga lättsinniga memoarboken *Mina oroliga år* (1973) är också mycket öppenhyärtig om hans egen glädje åt människor, kvinnor mest.

POB:s mångsidiga talanger tillvaratogs tidigt, redan inom Nylands nation, där det camaraderie utvecklades inom studentpolitiken som senare skulle överflyttas till allvarsammare vädjobanor. Det var inte många sidor av det finlandssvenska kulturlivet som han lämnade oprövade: POB hann med att vara förlagstjänsteman, kulturjournalist vid olika tidningar, flitigast i Hufvudstadsbladet, där han i flera år förestod kulturredaktionen, och verksam på ledande poster inom radion, innan han 1964 övertog litteraturprofessuren vid Åbo Akademi. Hågen att pröva nytt drev honom ständigt vidare genom alla dessa oroliga år. Det ska också noteras, att hans duglighet och representativa gåvor gjorde honom till en förgrundsfigur i diverse korporationer, såsom Finlands svenska författarförening och Svenska Litteratursällskapet i Finland. På båda hållen var han mångårig ordförande. Lättheten att knyta förbindelser gjorde honom också till en självfallen emissarie i olika nordiska eller internationella sammanhang. – Vetenskapssocieteten i Lund tillhörde han sedan 1966.

Rikt rustad, som sagt, men också hårt prövad. Kriget förryckte hans naturliga bildningsgång, men det gällde ju flertalet av hans samtida. Däremot skonades dessa i allmänhet av polion, som drabbade POB i krigets spår 1945. Andra typer av grav ohälsa ansatte honom senare. Han måste i förtid bryta upp från sin professur och var de sista åren rullstolsbunden, om också alltjämt i litterär verksamhet. Svåra personliga sorger fick han också utstå, som då sonen Stefan tvinade bort i

12.5.1912–4.11.1978

muskeldystrofi och dog 17-årig. Den gripande berättelsen om sonens långa, av kärlekens ljus övervakade färd genom dödsskuggans dal finns i POB:s sista bok, *Reflexer* (1977).

Levernets plågor och intressenas splittring – framför allt rivaliteten mellan det kritiska och det vetenskapliga uppdraget – gör sig otvivelaktigt gällande också i böckerna. När man sitter med dem framför sig, slår det en att det är motsatta risker som hotar: i somliga verk är godset för lätt och flyktigt för att riktigt göra intryck, i andra för tungt.

Det senare gäller den mer än 400 sidor starka doktorsavhandlingen om Arvid Mörne och sekelskiftets Finland (1953), där dokumenteringen är så massiv att den inte tillåter förf. att följa skalden längre än till och med den tredje samlingen, *Ny Tid* (1903). Avhandlingens styrka ligger mindre i den estetiska analysen av Mörnes konstnärskap än i den sorgfälliga kartläggningen av den biografiska och litterära miljö ur vilken han stiger fram, och i friläggandet av tre väsentliga tankesår genom hans tidiga författarskap, det patriotiska, det svenska och – ur framtidens synpunkt viktigast – det sociala: Mörnes upprörda medkänsla med den stora del av befolkningen som ännu levde i materiell och andlig misär. Hans *Ruins* monografi (1946) är för all framtid utgångspunkten för varje nytt närmande till Mörnes person och verk. Men den unges problematik belyses mycket klagande i POB:s undersökning. Om senare faser av diktarens insats föreligger sedan dess nya stora studier (av Johan Wrede, Tom Hedlund m.fl.). Det kan inte sägas annat än att forskningen håller de finlandssvenska klassikerna i ära.

Sitt nästa större verk ägnade POB en författare av följande generation, den som trädde fram mellan storstrejken (varmed i Finland menas en viktig politisk demonstration i oktober 1905) och världskriget. Runar Schildt är släktledets främsta namn och Hjalmar Söderberg dess läromästare framför andra. I denna grupp som vi skulle kalla flänördiktarna men som i Finland heter dagdrivarna, stannar POB för Ture Janson. Denne började som journalist nära Mörne långt ute på vänsterkanten men skrev så småningom också på längre sikt: dikter, romaner och pjäser. En rastlös oro drev honom till ständiga uppbrott, från äktenskap och vänskaper, bort från sin ideella hemvist och från fosterlandet. Det finns i detta mönster något som POB kunde känna igen från sitt eget experimenterande, vilket dock hela tiden är oskyldigare: det händer aldrig att han ifrågasätter den rationella liberalism

som redan på 30-talet gjorde honom oemottaglig för lockelsen från flyglarna.

Mot slutet av 20-talet gav Ture Janson efter för den romantiska dragningen över till Sverige. Men den förlamande känsla av att vara utanförstående som han tolkat t.ex. i romanen *De ensamma svenskar*na, 1916, följde honom hit och försvagade väl också hans moraliska motståndskraft. Såsom *Blåman* var Ture Janson en utmärkt kåsör i *Aftonbladet*, men POB visar att mannen bakom signaturen också medarbetade på ledarsidan och där tillhörde dem som rättfärdigade den nationalsocialistiska politiken i alla väder, långt utöver vad som kunde vara försvarligt ens för en finländsk patriot. Efter kriget blev hans tillvaro alltmer isolerad och prekär. Det är skönt att veta att till det sista skedet av hans liv, som ändades 1954, hör några samlingar av kulturhistoriska kåserier, där hans stilkonst kommer till full rätt.

POB har väl inte samma handlag med atmosfärmåleriet som Ture Janson själv, men den intima bild han ger av dagdrivar-miljön och de därur framgångna verken fångslar och övertygar. För Sverigeårens del tillkommer sedan regelrätt biografisk forskning. Ture Jansons olyckliga kurva tecknas med både omsorg och ömhet; utan att smussla undan de dystra dragen får POB kvaliteterna att framstå oförkränkta. Det är möjligt att detta arbete är hans främsta i bokform.

Närmast i rang kommer debutboken *Dikt och förkunnelse* med det tidiga tryckåret 1936. Den har sin tyngdpunkt i några förvånansvärt mogna, med lugn saklighet och kraft genomarbetade essayer företädesvis om rikssvensk litteratur. Hjalmar Söderberg-studien drar dock in även föremålets finländska arvtagare och ställer bredvid Martin Birck hans själsfrände hos Runar Schildt, Johan Casimir i Häxskogen. Här som i de följande uppsatserna om 1910-talets Siwertz och om Pär Lagerkvist på väg mot Akropolis är det livsåskådningen det går löst på. Det gäller hur de humana värdena hävdar sig mot ett amoraliskt estetiserande, mot okvalificerad handlingsromantik eller skoningslös likriktning och mekanisering.

Samlingen innehåller ytterligare några artiklar av mer aktuell syftning, där POB i det internt finländska sammanhanget manifesterar den liberala politiska övertygelse, som skulle göra honom kritisk mot alliansen med Tyskland under kriget. I memoarboken berättar han spännande om sitt samröre med den västmaktsvänliga fredsoptionen och de konflikter med rättvisan som han iråkade, då han var med om att framställa en illegal publikation.

De sidor av dikten som vetter mot idéerna, det är de som framför allt upptar POB som kritiker. Detta framgår också av *Ansikten och möten* (1972), som är en ojämn volym, hopklippt ur flera decenniers produktion. Somliga ställningstaganden som kan ha varit betydelsefulla då de gjordes, har nu enbart historiskt intresse, om ens det. Det är genrens villkor. Men det finns dock en rad inslag som behåller den ursprungliga färgen. Sålunda innehåller denna samling den finaste karakteristik som existerar av Emil Zilliacus' lyriska insats bakom den klassiska monumentaliteten. POB visar hur personliga förluster kom nya källsprång med vekare, innerligare melodier att bryta fram ur diktarens väsen. En liknande dignitet finns också i porträtten av Gripenberg och Örnulf Tigerstedt. Samma humanism som gör POB obehagligt avvisande mot den reaktionära arrogansen hos dessa båda, gör det möjligt för honom att fördomsfritt urskilja de konstnärliga och mänskliga värdena som finns i deras diktning. Viktiga bidrag till kunskapen om Topelius, Tavaststjerna och Strindberg skall också antecknas liksom till den litterära speglingen av striden mellan svenskt och finskt i Finland. I *Hans Ruins* anda följer POB hur de båda nationaliteterna fått sina emblematiske gestalter i furan och enriset.

Den sista under POB:s livstid publicerade undersökningen från hans hand har på nytt beröring med Sverige och rentav med Lund. Den gäller relationen mellan Fredrik Böök och hans några år äldre kollega i Helsingfors Gunnar Castrén. Ett tag såg det förresten ut som om de skulle fått med varandra att göra på ännu mycket närmre håll: Böök erbjöds i början av 1918 att bli den förste professorn i litteraturhistoria vid den nygrundade Åbo Akademi. Till Castréns stora belåtenhet tackade han ja för att dock senare dra sig tillbaka, varefter Olaf Homén trädde till. Om denna episod och mycket annat kan man läsa i fjolårets volym av Litteratursällskapets studier (HLS 53), där POB går igenom de brev, recensioner och andra dokument som vänskapen avsatt. Någon djupare intimitet mellan de båda kunde det väl inte bli fråga om, därtill var skillnaden i temperament för djupgående mellan den aristokratiskt reserverade och dämpade finländaren och hans lättantändliga, livligt engagerade rikssvenska partner. Dessutom medförde Bööks politiska förvillelser ett långvarigt avbrott i de vänskapliga kontakterna som dock återupptogs efter kriget. Grundvalen för alliansen, som ingicks redan 1910, är väl det ömsesidiga välförstådda intresset av att ha en förstående och inflytelserik förespråkare på andra sidan Bottenhavet. Do, ut des. Jag skriver om dig, om du skriver om

mig. Svenska Dagbladet, Hufvudstadsbladet, Ord och Bild och Nya Argus var pålitliga länkar i denna apparat: bägge författarna kunde efter lägenhet rycka ut i vilket som helst av dessa organ.

Av det mäktiga litteraturhistoriska etablissemanget i pressen återstår numera bara spillror; POB var en av de sista som upprätthöll det. Som antytts var det till avsevärt gagn för skribenterna själva. Men långt viktigare är att det svarade för en löpande humanistisk information och åsiktsbildning, vars betydelse fullt framstår först då den är förlorad. Här gjorde Per Olov Barck en livslång insats som inga klippböcker i efterhand kan göra rättvisa.

Dag Strömbäck

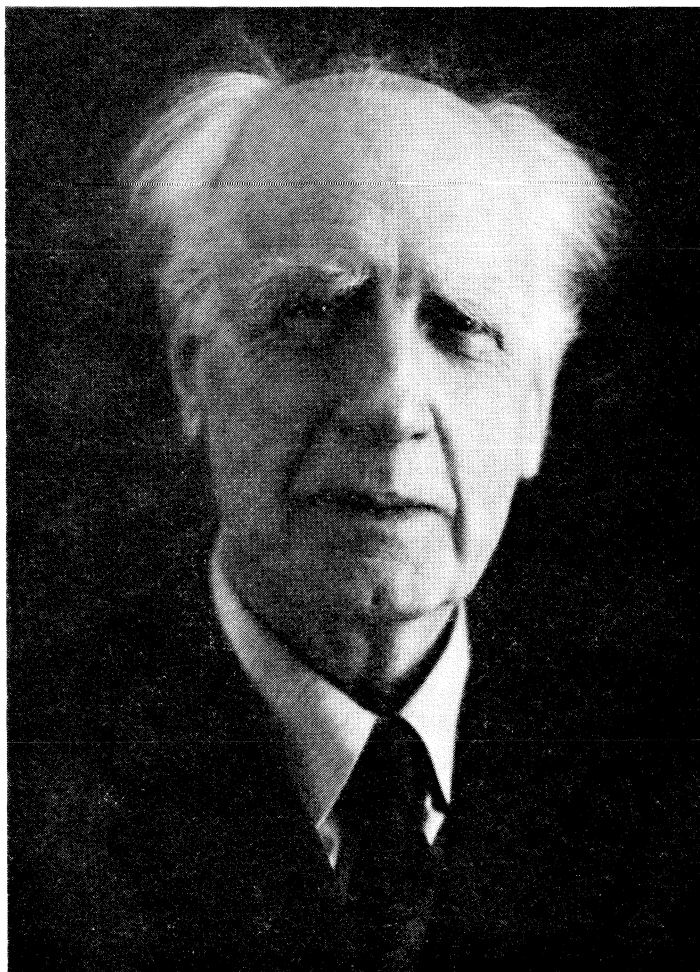
Av Sigfrid Svensson

En månad före Dag Strömbäcks bortgång den 1 december 1978 kunde vi i Sveriges Radios "Värt att veta" lyssna till hans föredrag »Uppsala – skälmarnas stad?». Det låter äreröricht, men det var inte fråga om något befordringsärende. Rubriken hade det betryggande tillägget »En sagas sällsamma vandring». Trots att föredragshållaren nyss genomgått en svår sjukdom var framställningen som vanligt klar och auktoritativ. Det behövdes, ty både sagan och dess historia har en högst invecklad händelsekedja, som Strömbäck med stor lärdom tidigare utrett i uppsatsen »En orientalisk saga i fornnordisk dräkt» (1945).¹

Sagan om »Köpmannen i skälmarnas stad» är tidigast känd från den orientaliska sagosamlingen »Sju vise mästare», som anses gå tillbaka på en arabisk originaltext från 700-talet. Sagan ingår också i »Tusen och en natt». En rik köpman kommer till en främmande stad och antastas i olika omgångar av tre skälmar med påföljd att han ställes inför tillsynes omöjliga uppgifter. Men han får råd hur list skall mötas med list och klarar sig med framgång.

I den stora isländska manuskriptsamlingen Flatöboken finns en berättelse om Hroi den enfaldige, en rik köpman som under Erik Segersälls tid kom till Uppsala. Där utsättes han för skojerier av liknande slag som den orientaliska sagan berättar om och kan också reda upp besvärigheterna på motsvarande sätt. Att detta måste vara en berättelse av främmande härkomst hade tidigare observerats, men det var först Strömbäck som tog upp frågan om hur sagan kommit till Island.

Den finns nämligen också i en medeltida engelsk version, som går tillbaka på en fransk text från 1300-talet. Kom sagan till Island via Västeuropa? Eller direkt från Orienten? Den geografiska belägenheten kan ju synas utan vidare besvara frågan, men Strömbäck visar, att så

13.8.1900–1.12.1978

lätt är det inte. Den isländska sagan har en vida större enkelhet och primitivitet än de kontinentala versionerna. Strömbäcks slutsats blir dock, att sagan nått Island via Frankrike. Han vågar därtill en gissning, att överbringaren kan vara Jón Halldórsson, biskop i Skálhult på Island 1322–39. Denne hade i sin ungdom studerat i Paris och var känd för att till sina åhörare uppbyggelse berätta sagor han lärt sig i utlandet.

Men Strömbäcks avsikt var inte blott att visa hur främmande berättarstoff kan ha nått Island. Ännu viktigare var för honom att ge bidrag till karakteristiken av den isländska berättarkonsten. Att visa islänningarnas överlägsna konst att sammansmälta internationellt berättargods med sin historiska sagoskatt. Att kläda in det främmande i nordisk miljö och i historiskt sammanhang. Detta och mycket annat i den isländska fornkulturens utveckling tog han upp på nytt i sina Olaus Petri-föreläsningar i Uppsala 1960 om Islands kristnande. Utvidgade trycktes dessa 1975 i boken »The conversion of Iceland», som blev en värdig avskedshälsning till det land och folk han uppskattade så högt.

Strömbäcks främsta tidiga bidrag till förståelsen av den isländska forndiktningen är hans uppsats »Författarskap och tradition i den isländska ättesagan» (1943). Är den franska riddarromanen ättesagens förebild? Så har dansken Paul Rubow menat. Strömbäcks svar är ett tveklöst nej. Ättesagan kan inte ses isolerad från äldre litteraturgrener på Island, inte skild från fornalderssagan och kungasagan. Här fanns tidigt, framhåller Strömbäck, en episk skildringskonst, en lust att dikta och fabulera. Islänningarna hade en förmåga att raffinerat sammanföra episoder från både verklighetens och fantasiens värld till en välordnad helhet.

Men Strömbäck tar aldrig till några generella tolkningar. Hans uppfattning är högst nyanserad: förhållandet mellan sagodiktarens och traditionens roll växlar starkt mellan olika sagor. I Nials saga har huvudhändelserna hört till den historiska muntliga traditionen, som kompletterats genom skriftliga källor. På denna grundval har Nials sagas författare med stor konstnärlig talang – jag citerar Strömbäck – »byggt upp en märklig historisk roman, som med all rätt fått sin plats i världslitteraturen». Som en saga av motsatt slag nämner Strömbäck Heiðarviga saga. Den har ett starkt inslag av muntlig tradition, den är primitiv och tafatt och att kalla den en roman vore, menar han, en orättvisa både mot romanen och sagan.

De isländska ättesagorna har också – främst av Knut Liestøl – sammanställts med norska lokala ätteberättelser. Sådana är av stort intresse

för att förstå traditionsbildningens förutsättningar menar Strömbäck men fortsätter: Att jämföra en bygdesägen med någon av de stora isländska ättesagorna, det är att jämföra en sparv och en örn.

»Köpmannen i skälmarnas stad» förde Strömbäck till studiet av orientaliska sagor och därmed också till ett ställningstagande till brödernas Grimms förklaringar av folksagans ålder och härkomst. Det ledde till ett bidrag till folkloristikens vetenskapshistoria. Uppsatsen »Bröderna Grimm och folkminnesforskningens vetenskapliga grundläggning» (1945) bygger på omsorgsfulla och ingående studier. Strömbäck visar hur brödernas uppfattning med tiden modifierades och breddades. Han menar det vara en felaktig förenkling att såsom skett säga, att de uppfattade folksagorna som de sista resterna av en förlorad indoeuropeisk mytologi. Deras hypoteser präglades i själva verket av måttfullhet och en omsorgsfull avvägning. Sålunda pekar Strömbäck på hur Wilhelm Grimm 1856 inte står främmande för den av de engelska antropologerna senare framförda meningen, att ett primitivt tänkande kan i skilda delar av världen ge ett likartat resultat.

Som ordboksredaktör i SAOB fr.o.m. hösten 1929 var Strömbäck under en stor del av 1930-talet bosatt i Lund. Han hade dessförinnan under ht 1926 verkat som lärare i Reykjavik. 1935 disputerade han i Uppsala och blev samma år docent i isländsk filologi vid Lunds universitet. Under två år 1937–39 tjänstgjorde han som professor vid universitetet i Chicago och blev 1940 chef för Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. I juli 1947 utnämndes han till att samtidigt från den 1 juli året därpå vara professor i nordisk och jämförande folklivsforskning, särskilt folkloristisk vid Uppsala universitet, en befattning som han lämnade 1967.

Ären i Lund hade Strömbäck i kärt minne. Han var ofta på besök här och gjorde då gärna en vandring genom stadens gamla kvarter. Säkert var det också med glädje han accepterade Vetenskaps societetens inbjudan att i november 1948 föreläsa vid högtidssammanträdet. Han talade då om Isländska danslekar, som samma år varit ämnet för hans installationsföreläsning och senare även för ett föredrag på isländska vid universitetet i Reykjavik.

Han karakteriserade vid dessa tillfällen Island som ett receptaculum, en tillflyktsort, där »ålderdomliga element bevarats till långt upp i nyare tid». Därmed gav han också ett nyckelord till väsentliga delar av sin forskning. Island fanns inte bara starkt i hans hjärta utan var också ständigt närvarande i hans verksamhet som forskare. Om diktningen har

ovan talats, föredraget i Lund gällde folkseden: Islands vikivakalekar. Dessa hade beskrivits utförligt tidigare, men Strömbäck satte dem nu in i sitt europeiska sammanhang. Maskeradupptåg med djurutklädsel, bl.a. till hjort och häst, är beskrivna redan på 500-talet och anges då som hedniska bruk. Strömbäck avstår i regel från direkt polemik. Annars kunde han här ha sagt, att den av flera svenska forskare accepterade tanken att vår julbock, en del av en djurmaskerad, skulle ha sitt upphov i kyrkliga mysteriespel, är omöjlig. Strömbäck avslutar istället med att konstatera: »Island erbjuder här – liksom på många andra områden av folkloristiken – det intressantaste och ålderdomligaste materialet.»

En museikollega till mig fällde en gång ett yttrande, som i vår lilla etnologiska krets blev bevingat: »I andra ämnen räcker det med att man är flitig och/eller begåvad, i etnologi skall man därtill vara född någonstans.» Dag Strömbäck var född 1900 i Järbo i Gästrikland men hade växt upp i Hälsingland, i prästgården i Alfta. Om sockenkyrkan här berättas, att dess plats bestämts genom att en häst släppts lös och fick springa vart den ville. Där den stannade byggdes kyrkan. Det är betecknande, att en av Strömbäcks tidigare uppsatser har rubriken »En kyrkbyggnadssägen från Hälsingland och en notis i Islands landnámabók» (1931). Hälsingland och Island – det var två fasta punkter i hans forskning.

Sägen från Alfta avviker från den vanliga formen genom att en *häst* tages i bruk. Detta var dock ingen tillfällig lokal utformning utan varianten finns också på annat håll. Det bör ha varit en igenkännandets stora glädje, när Strömbäck återfann den i Landnámaboken, där det berättas, att en nybyggare överlämnade åt sin märr att utse rätta boplaten för honom. Och denna sägen från hembygden behöll sitt intresse för Strömbäck livet ut. Han tog upp den vid Nordiska folklivs- och folkminnesforskarmötet i Lund 1957. Och den går igen i en av Strömbäcks sist publicerade uppsatser, hans bidrag i andra delen av Atlas över svensk folkkultur (1976) om »Hur kyrkan fick sin plats bestämd».

Till samma traditionskrets hör uppgiften om hur landnamsmännen kastade en av sina medtagna högsätesstolpar i havet och bosatte sig där denna flöt i land, en garanti för att det nya området skulle ge välstånd och lycka. I uppsatsen »Att helga land» (1928) har Strömbäck behandlat det rituella besittningstagandet på Island av ny boplat. Han sammanställer detta med skandinaviska och kontinentala uppgifter om att man liksom på Island genom eld velat betvinga de övernaturliga makter

som troddes härska över den mark man tog i besittning. Strömbäck granskar i samband därmed olika i landskapslagarna omtalade rättsbruk beträffande äganderättens markering medelst olika besittningssymboler.

Sin intima kännedom om det isländska språket och den isländska fornlitteraturen skaffade sig Strömbäck främst under sitt mångåriga förarbete för doktorsavhandlingen »Sejd. Textstudier i nordisk religionshistoria» (1935). Genom källmaterialets art är dock det religionshistoriska inslaget begränsat. Islands sagolitteratur ligger på sådant tidsavstånd från landets kristnande, att spåren av den hedniska gudaläran är fåtaliga. Strömbäck framhåller att ättesagornas roll som religionshistoriska urkunder överskattats, men att de däremot erbjuder ett rikt material om folktro och folkseder som faller inom folkloristikens och etnologins områden: ödestro, varsel, gengångartro, trolldom, rättssedvänjor etc.

Sålunda möter här människors förvandling till rovdjur som verklig tro och ej blott som ett diktmotiv. I en recension (1942) med en kompletterande framställning av den sentida varulvstrons fornnordiska bakgrund hänvisar Strömbäck till sin avhandling och de exempel han där framdragit på de isländska sagornas vittnesbörd om en rikt utbildad förvandlingstro. Han pekar på släktskapen med den lapska och sibiriska schamanismen och menar, att influensernas väg gått härifrån till nordiskt område och inte tvärtom, som man tidigare varit böjd att tro.

Kanske var det redan sysslandet med sejden och dess förutsägelser som väckte Strömbäcks intresse för den medeltida visionsdiktningen. 1946 höll han i Vitterhetsakademin sin inträdesföreläsning »Om Draumkvædet och dess källor». Samma år utkom också Knut Liestøls bok i detta ämne. De båda författarna har varit oberoende av varandra. Jämför man deras slutresultat framstår tydligt det nya i Strömbäcks forskning. Liestøl ansåg, att den norska dikten var beroende av utländsk visionsdiktning och att den därigenom inte kunde ha tillkommit efter 1300. Strömbäck ser på ett nytt sätt. Drömkvädet är en folklig produkt från senmedeltiden, utformad i nära anslutning till den folkliga visdiktningen. Denna hans åsikt har också blivit av betydelse för den senare diskussionen (se Olav Bø i Norveg 1975).

Drömkvädet berättar om den hemska dödsbron, Gjallarbron, så svår att passera med oskyddade fötter. Säkerligen har Strömbäck härifrån fått impulsen till förklaringen av uttrycket »att binda helskor» i Gisle Surssons saga (1952). Detta har tidigare av flera forskare tolkats så, att det gällde att binda samman likets skor eller ben för att hindra den

döde att gå igen. Men Strömbäck har varit väl förtrogen med att islänningarna ända fram i nutiden fastgjorde sina skor genom att linda dem, »binda dem» över vristen och upp mot benet. Han menar med rätta, att det här gällde att påsätta skorna och att avsikten inte var någon annan än att underlätta dödsvandringen till Hel och hänvisar såväl till sentida folktro som forntida gravfynd. Som spår av föreställningarna om dödsbron nämner han den isländska leken »gå Hel-bron». I den hoppar man på ett ben på en rad med lämpligt avstånd utlagda kullerstenar eller stenblock, en lek ej utan sina risker.

Även i andra fall har Strömbäck kunnat ge en realistisk belysning åt äldre litteraturuppgifter genom jämförelser med sentida folksed. Det är inte en nedpålning av lik för att förhindra gengång, som omtalas från Grönland i Erik den rödes saga. Det är istället en ödesmarksbegravning av ett slag som ännu i sen tid praktiserats i Norden när ingen präst kunde nå fram för den omedelbara jordfästningen. Genom en stör ned till kistan fick man ett hål, där skovlarna av mull sedan kunde hållas. Strömbäck hade anledning att påpeka detta i en recension (1942) av Folke Ströms doktorsavhandling om de germanska dödsstraffen.

I uppsatsen »Kungshatt. Sagen och dikt omkring ett Ortsnamn» (1935) är det genom en jämförande granskning av sentida folkdiktning Strömbäck kan avfärda traditionerna kring klippan i Mälaren som sena och osannolika. De har uppstått ur lösa spekulationer kring ortnamnet utan någon som helst historisk grund. Strömbäck anför liknande sägner från Danmark och Tyskland och visar på hur de senare inspirerat den tyske skalden Theodor Körner till en dikt, som i sin tur varit förebild för K. A. Nikanders »Kungshatt». Det var först genom denna dikt berättelsen om den från klippan på sin häst hoppande sveakungen blev allmänt bekant.

Medvetet har denna minnesteckning gjorts ensidig. Mycket som vore att säga om Dag Strömbäcks rika livsgärning i övrigt och om honom som människa har här utelämnats. Som en av hans närmaste kolleger har jag istället velat koncentrera min framställning kring hans insatser som folklivsforskare och då främst som folklorist. Att Strömbäck dock inte stod främmande för folklivets mera materiella sidor har redan framgått av ett par av mina referat. Här kommer på nytt Hälsingland in i bilden och vad han där upplevt av folkligt levnadssätt. Tidigt publicerade han i Svenska Turistföreningens årsskrift en beskrivning av en fotvandring i hembygden »På strövtåg i sydvästra Hälsinglands finnsko-

gar» (1923). Det är en skildring av landskap och natur men med öppen blick för människorna, deras bostäder och redskap. Strömbäcks erfarenheter från hembygden har förvisso också ofta aktualiserats under hans verksamhet som ordboksredaktör och arkivchef. Ett litet exempel: När han omtolkar ordet »klave» i uttrycket »krona och klave» har han visserligen haft en litterär ledtråd, men säkert var det också självsyn som gjorde, att han bakom de gamla myntens halvrunda sköld såg bilden av forna tiders koklave (1936). Så har för denna forskarinsats varit av betydelse vad Verner von Heidenstam sagt i sina kända rader:

»Vem ärver ej av sin hembygd drag!
Och den, som lyss som liten slarv
till skogens då får annat arv
än den, som fötts vid en gata»

Hälsinglands skogar hade tidigt öppnat Dag Strömbäcks sinne för mystiken i folkdikt och folktro, i sejd och visionsdiktning liksom senare den upprepade upplevelsen av Islands fjällbygder bidrog till hans djupa och ohöljda beundan för storheten i den isländska ättesagan.

Not

- 1 För bibliografiska uppgifter hänvisas till Manne Erikssons bibliografi »Dag Strömbäcks författarskap» i festskriften »Folkloristica», Uppsala 1960. Flertalet av de i fortsättningen nämnda uppsatserna har omtryckts i »Folklore och Filologi» utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 1970 till Strömbäcks 70-årsdag.

Vetenskaps societeten i Lund 1978

Bortgångna hedersledamöter

Montelius, Gustaf Oscar Augustin, riksantikvarie, f. 9/9 1843, † 4/11 1921.
Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, excellens, professor, f. 25/1 1842, † 13/5 1927.
Tegnér, Esaias Henrik Vilhelm, professor, f. 13/1 1843, † 21/11 1928.
v. Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich, excellens, professor, f. 22/12 1848, † 25/9 1931.
Müller, Sophus Otto, museumsdirektör, f. 24/5 1846, † 24/2 1934.
Kock, Karl Axel Lichnowsky, professor, f. 2/3 1851, † 18/3 1935.
Meillet, Paul Jules Antoine, professor, f. 11/11 1866, † 21/9 1936.
Evans, Sir Arthur John, professor, f. 8/7 1851, † 11/7 1941.
Wölfflin, Heinrich, professor, f. 21/6 1864, † 19/7 1945.
Hirn, Yrjö, professor, f. 7/12 1870, † 23/2 1952.
Croce, Benedetto, senator, f. 25/2 1866, † 20/11 1952.
Heckscher, Eli Filip, professor, f. 24/11 1879, † 23/12 1952.
Löfstedt, Haimon Einar Harald, professor, f.d. praeses, f. 15/6 1880, † 10/6 1955.
Weibull, Lauritz Ulrik Absalon, professor, f.d. praeses, f. 2/4 1873, † 2/12 1960.
Ekvall, Bror Oskar Eilert, professor, f. 8/1 1877, † 23/11 1964.
Josephson, Ragnar, professor, f.d. praeses, f. 8/3 1893, † 27/3 1966.
Nilsson, Nils Martin Persson, professor, f. 12/7 1874, † 7/4 1967.
Werin, Algot Gustaf, professor, Lund, f. 19/10 1892, † 2/12 1975.

Hedersledamöter

Gjerstad, Erik Einar, professor, Lund, f. 30/10 1897, 67.
Lönnroth, Nils Erik Magnus, professor, Göteborg, f. 1/8 1910, 70.

Styrelse

Praeses: *Curt Kihlstedt* (1976)
Vice praeses: *Carl-Gustaf Undhagen* (1976)
Sekreterare: *Bo Westerhult* (1978)
Vice sekreterare: *Lars Österlin* (1976) (to.m. 18/11), *Louise Vinge* (1978) (fr.o.m. 19/11)

Vetenskapssocieteten i Lund

Skattmästare: *Axel Roos* (1967).

Medlemmar: *Louise Vinge* (1972) (t.o.m. 18/11), *Birger Gerhardsson* (1974) (t.o.m. 18/11), *Thure-Gabriel Gyllenkrok* (1976), *Jörgen Faxé* (1977), *Torbjörn Vallinder* (1978) (fr.o.m. 19/11), *Birger Bergh* (1978) (fr.o.m. 19/11).

Suppleanter: *Torbjörn Vallinder* (1974) (t.o.m. 18/11), *Sten Åke Nilsson* (1976), *Eva Österberg* (1977), *Lars Eckerdal* (1978) (fr.o.m. 19/11).

Valnämnd

Ordförande: Societetens Praeses.

Medlemmar: *Erland Lagerroth* (1967), *Gunnar Törnqvist* (1971) (t.o.m. 18/11), *Carl-Gustaf Undhagen* (1975), *Göran Rystad* (1975), *Jan Svartvik* (1978) (fr.o.m. 19/11).

Suppleanter: *Per-Edwin Wallén* (1974) (t.o.m. 18/11), *Folke Bohlin* (1975), *Birger Gerhardsson* (1978) (fr.o.m. 19/11).

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: *Sören Halldén* (1974), *Sven Tägil* (1974), *Erland Lagerroth* (1975), *Jan Svartvik* (1975).

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: Societetens Praeses.

Sekreterare: *Göte Paulsson*.

Medlemmar: *Birgitta Odén*, *Erik Cinthio*, *Axel Roos*, *Oscar Reutersvärd*, *Nils Lewan*.

Revisorer

Olof Nordström (1965), *Sven Ekbo* (1967).

Suppleanter: *Hans Regnéll* (1966), *Gunnar Törnqvist* (1969).

Bortgångna stiftande ledamöter

v. Hallwyl, Walter, greve, f. 26/1 1839, † 27/2 1921.

Edstrand, Reinhold Theodor Werner, direktör, f. 15/6 1882, † 25/11 1923.

Swartz, Carl Johan Gustaf, universitetskansler, f. 5/6 1858, † 6/11 1926.

Petrén, Karl Anders, professor, f. 2/12 1868, † 16/10 1927.

Wachtmeister, Axel Wilhelm, greve, kammarherre, f. 16/7 1869, † 24/8 1929.

Engeström, Max Emil Leopold, konsul, f. 15/11 1867, † 25/3 1930.

v. Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf, ryttmästare, godsägare, f. 8/2 1865, † 16/5 1930.

v. Hallwyl, Anna Fredrika Wilhelmina, f. *Kempe*, grevinna, f. 1/10 1844, † 27/7 1930.

Haffner, Johan, stadsläkare, f. 6/9 1876, † 14/4 1931.

- Sahlin, Johan Albert*, fabriksägare, f. 7/9 1868, † 17/5 1936.
Swartz, Pehr Johan Jacob, direktör f. 21/10 1860, † 5/6 1939.
Westrup, Johan Wilhelm Magnus, v. konsul, f. 13/5 1862, † 9/11 1939.
Lundahl, Nils, fil. dr, f. 23/5 1858, † 16/6 1940.
Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm, friherre, hovstallmästare, f. 15/10 1887, † 9/4 1941.
Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie, f. friherrinnan *Cederström*, f. 16/3 1859, † 28/8 1941.
Montelin, Adolf Fredrik, apotekare, f. 17/1 1871, † 28/10 1941.
Sahlin, Carl Andreas, fil. dr, f. 15/12 1861, † 22/1 1943.
Jacobsen, Helge, direktör, f. 24/12 1882, † 21/6 1946.
Lundberg, Sven Emil, bergsingenjör, direktör, f. 21/8 1889, † 24/3 1947.
Lundblad, Nils Waldemar, hovrättsassessor, direktör, f. 7/12 1888, † 25/9 1947.
Munksgaard, Ejnar Johannes, forlagsboghandler, dr phil., f. 28/2 1890, † 6/1 1948.
Thott, Gustaf Otto Tage Stig, greve, hovjägmästare, f. 29/1 1885, † 4/7 1948.
Sahlin, Bo Carl Henrik, med. lic., direktör, f. 24/7 1901, † 18/2 1949.
Nordqvist, Gunhild Theresia Elvira, f. *Edstrand*, doktorinna, f. 23/9 1883, † 18/12 1951.
Roos, Axel Bernhard, jur. dr, advokat, f. 4/3 1886, † 24/8 1957.
v. Schmiterlów, Adelheid Emma Otburgis, godsägare, f. 15/8 1875, † 16/5 1959.
Edstrand, Karin Thekla Eleonora, fröken, f. 3/7 1880, † 7/12 1959.
Sandberg, Ivar Nils Gotthard, direktör, f. 28/7 1881, † 2/1 1961.
Berger, Svante Edwin Larsson, direktör, f. 13/5 1871, † 2/2 1962.
Dunker, Henry Christian Louis, fabriksdisponent, f. 6/9 1870, † 3/5 1962.
Lundeqvist, Gösta Evald Andreas, civilingenjör, direktör, f. 3/10 1892, † 12/7 1962.
Neusten, Andreas Edvard, byggmästare, f. 18/3 1885, † 27/9 1962.
Sahlin, Stig Erik Gunnar, ambassadör, f. 2/8 1899, † 10/6 1963.
Wiberg, John Ake Truls, överintendent, f. 30/3 1902, † 25/11 1963.
Berger, Carl Magnus, direktör, f. 18/3 1915, † 20/11 1964.
Bergh, Thorsten Christian Howard, jur. o. fil. kand., konsul, f. 1/10 1901, † 11/1 1965.
Wigstrand, Gunnar, disponent, f. 11/1 1903, † 19/11 1965.
Palmstierna, Carl Otto, friherre, hovjägmästare, f. 3/1 1900, † 12/10 1966.
Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild, fil. dr, assurancesdirektör, f. 25/6 1888, † 5/2 1968.
Jensen, Arthur Marinus, direktör, f. 13/2 1891, † 17/5 1968.
Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia, f. *Fahlbeck*, fru, f. 18/1 1897, † 9/11 1968.
Trolle-Bonde, Carl, greve, f. 13/5 1907, † 7/10 1969.
Hjelme-Lundberg, John, konsul, f. 26/5 1902, † 9/8 1970.
Wehtje, Ernst Jonas, tekn. dr, direktör, f. 17/7 1891, † 4/8 1972.
Bergengren, Axel Göran Magnus, civilekonom, f. 16/6 1921, † 19/8 1972.

Vetenskapssocieteten i Lund

*Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda, f. von Essen, grevinna, f. 2/3 1908,
† 7/9 1973.*

Bendz, Olof Gregor Mortimer, godsägare, f. 15/9 1904, † 9/9 1973.

Thomasson, Tage Emanuel, civilingenjör, direktör, f. 16/10 1894, † 4/9 1974.

Græbe, Eiler Otto, domkyrkoarkitekt, f. 23/7 1892, † 5/1 1977.

Wijkander, Klara Severina, f. Kock, fru, f. 28/11 1888, † 25/9 1977.

Stiftande ledamöter

*Lundström, Margit Johanna Palæmona Cecilia, f. von Geijer, generalska,
Landskrona, f. 24/2 07, 32.*

Ehrnberg, Gösta Theodor, direktör, Simrishamn, f. 26/5 95, 42.

Crafoord, Holger Alf Erik, direktör, Lund, f. 25/7 08, 52.

Thott, Greta Linnéa, grevinna, Holmeja, f. 25/2 08, 53.

Hammarskiöld, Sven Ludvig, direktör, f.d. hovrättsråd, Malmö, f. 14/12 01, 54.

Sandblom, Grace, f. Schaefer, fru, Pully Vand, Schweiz, f. 13/5 07, 54.

Hansen, Einar Anton, direktör, Malmö, f. 14/11 02, 55.

Gyllenkrok, Thure-Gabriel, friherre, Björnstorp, f. 23/5 22, 57.

Tunhammar, Elam Wihlgott, direktör, Malmö, f. 18/1 03, 58.

Hansen, Jozzi Ella, f. Jensen, verkst. direktör, Malmö, f. 23/7 12, 59.

Möller, Frans Ballieu, direktör, Lund, f. 25/2 97, 60.

Wetterlundh, Sune Charles Gustaf, verkst. direktör, Malmö, f. 11/2 04, 60.

Ekblom, Sven Gustav Ingemar, konsul, Helsingborg, f. 17/3 03, 62.

Rausing, Gad Anders, docent, direktör, f.d. praeses, Lund, f. 19/5 22, 62.

Holmström, Nils Gunnar Teodor, jur. kand., direktör, Malmö, f. 30/10 04, 63.

Rausing, Hans Anders, direktör, Lund, f. 25/3 26, 63.

Larsson, Sven Gunnar, direktör, Stockholm, f. 29/5 11, 64.

Roos, Axel Bernhard, bankdirektör, Malmö, f. 16/6 22, 64.

Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. Boon, fru, Halmstad, f. 19/6 15, 65.

Hallström, Hadar Erik H:son, direktör, Helsingborg, f. 15/6 00, 65.

Acking, Carl-Axel, professor, Lund, f. 8/3 10, 66.

Lauritzson, Tore, civilingenjör, Haarlem, Holland, f. 19/4 13, 66.

Holmberg, Hans Ake, tekn. dr, Lund, f. 31/1 19, 67.

*Palmstierna, Anne-Marie Aurore, friherrinna, Maltesholm, Tollarp, f. 26/7
07, 67.*

Ståhlbrandt, Ake E., direktör, Trelleborg, f. 9/3 14, 67.

Kamprad, Feodor Ingvar, direktör, Vedbæk, Danmark, f. 30/3 26, 69.

Lindh, Sten, ambassadör, Malmö, f. 24/10 22, 69.

Strömbom, Nils Alfred Ragnar, kapten, fil. lic., Genève, f. 30/10 98, 69.

Malmros, Frans Jacob, konsul, Trelleborg, f. 4/11 25, 71.

Samuelson, Sten Olov, professor, Lund, f. 30/4 26, 71.

Faxe, Carl Jörgen Cornelius, direktör, Malmö, f. 2/6 12, 72.

Gierow, Karl Ragnar Knut, författare, fil. dr, Stockholm, f. 2/4 04, 72.

Penser, Per Wilhelm Julius, advokat, Eslöv, f. 29/5 01, 72.

Rasmusson, Karl Eric, direktör, Lund, f. 28/1 16, 72.

Kennedy, Douglas Gilbert James, godsägare, Råbelövs slott, Kristianstad,

f. 5/3 12, 73.

Lilliehöök, Lennart F. B:son, verkst. direktör, Malmö, f. 21/4 24, 75.

Wessman, Gunnar, verkst. direktör, Uddeholm, f. 23/9 28, 75.

Mörck, Einar Walter, direktör, Trelleborg, f. 10/6 14, 76.

Trolle-Bonde, Gustaf, greve, Trolleholm, f. 2/5 43, 77.

Olofsson, Johan Sigfrid Mattias, leg. läkare, Lund, f. 2/8 99, 78.

Seniorer

Kjellin, Tor Helge, professor, Boden, f. 24/4 85, 20.

Liljegren, Sten Bodvar, professor, Stockholm f. 8/5 85, 20.

Weibull, Curt Hugo Johannes, professor, Göteborg, f. 19/8 86, 20.

Rooth, Erik Gustaf Theodor, professor, Lund, f. 22/4 89, 33.

Galster, Georg, fil. dr, museumsinspektör, Köpenhamn, f. 17/5 89, 44.

Hedström, Karl Fredrik Gunnar, professor, Lund, f. 31/12 90, 37.

Ruin, Hans Valdemar, professor, Lund, f. 18/6 91, 40.

Pleijel, Hilding Athanasius, professor, Lund, f. 19/10 93, 35.

Carlsson, Nils Gunnar, professor, Helsingborg, f. 7/3 94, 26.

Collinder, Erik Alfred Torbjörn (Björn), professor, Uppsala, f. 22/7 94, 36.

Lindquist, Ivar Artur, professor, Lund, f. 31/5 95, 25.

Åkerman, Johan Henrik, professor, Lund, f. 31/3 96, 34.

Skautrup, Jens Peter Andreas, professor, Århus, f. 21/1 96, 46.

Knutsson, Knut Peter, professor, f.d. stadsbibliotekarie, Stockholm, f. 5/3 97.
28.

Elovson, John Harald, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/6 97, 37.

Olivecrona, Knut Hans Karl, professor, Lund, f. 25/10 97, 35.

Dederling, Sven Emanuel, professor, Lund, f. 10/12 97, 38.

Amundsen, Leiv, professor, Oslo, f. 30/5 98, 49.

Steen, Sverre, professor, Oslo, f. 1/8 98, 46.

Helgason, Jón, professor, Köpenhamn, f. 30/6 99, 38.

Postan, Michael, professor, Cambridge, f. 24/9 99, 51.

Sveinsson, Einar Ólafur, professor, Reykjavik, f. 12/12 99, 45.

Hannerberg, Carl David, professor, Stockholm, f. 29/7 00, 52.

Frisk, Jöns Ivan Hjalmar, professor, Göteborg, f. 4/8 00, 44.

Wieselgren, Per Väinö, fil. dr, lektor, Eslöv, f. 4/8 00, 47.

Kjöllerström, Sven Gottlieb, professor, Lund, f. 28/1 01, 39.

Moltke, Erik, dr. phil., Köpenhamn, f. 4/4 01, 43.

Svensson, Sigfrid Oskar, professor, Lund, f. 1/6 01, 47.

Mackensen, Lutz, professor, Bremen, f. 15/6 01, 32.

Kakridis, Johannes, professor, Saloniki, f. 17/11 01, 47.

Diano, Carlo, professor, Padova, f. 2/2 02, 53.

Lombard, Alf, professor, Lund, f. 8/7 02, 40.

Akerlund, Alvar Walter, universitetslektor, Lund, f. 23/12 02, 36.

L'Orange, Hans Peter, professor, Oslo, f. 2/3 03, 40.

Syme, Ronald, professor, Oxford, f. 11/3 03, 48.

Clark, Sir Kenneth McKenzie, museidirektör, London, f. 13/7 03, 42.

Blatt, Franz, professor, Århus, f. 31/8 03, 34.

Vetenskaps societeten i Lund

- Johannisson, Ture Gustaf*, professor, Göteborg, f. 26/9 03, 41.
Hafström, Adolf Gerhard G:son, professor, Stockholm, f. 27/3 04, 55.
Svensen, Paulus, professor, Oslo, f. 17/4 04, 58.
Ek, Sven Theodor, docent, lektor, Lund, f. 17/5 04, 52.
Ahldén, Tage Robert, professor, Lund, f. 24/8 04, 55.
Hald, Kristian, professor, Köpenhamn, f. 9/9 04, 53.
Arngart, Olof Sigfrid, professor, Lund, f. 15/4 05, 42.
Jankuhn, Herbert, professor, Göttingen, f. 8/8 05, 58.
Sundberg, Sune Waldemar, docent, Lund, f. 18/1 06, 60.
Falk, Knut-Olof, professor, Lund, f. 19/4 06, 46.
Dahlberg, Anders Torsten, professor, Göteborg, f. 18/8 06, 44.
Svalenius, Ivan Håkan, docent, lektor, Lund, f. 7/9 06, 44.
Christensen, Aksel Erhard, professor, Köpenhamn, f. 11/9 06, 50.
Rydbeck, Monica Augusta Elisabeth Christina, docent, förste antikvarie, Stockholm, f. 11/11 06, 44.
Ahlström, Gustaf Gunnar, professor, Stockholm, f. 25/11 06, 45.
Axelsson, Bertil Folke Bonde, professor, Lund, f. 22/12 06, 38.
Gierow, Krister Adolf, överbibliotekarie, Lund, f. 11/5 07, 56.
Bjurling, Oscar Anders, professor, Lund, f. 12/5 07, 56.
Billeskov Jansen, Frederik Julius, professor, Köpenhamn, f. 30/9 07, 54.
Jarring, Gunnar Valfrid, ambassadör, Stockholm, f. 12/10 07, 37.
Kapsomenos, Stylianos Georg, professor, Saloniki, f. 29/11 07, 50.
Yrwing, Hugo Ulrik, docent, lektor, Lund, f. 23/1 08, 61.
Zilliacus, Johan Henrik, professor, Helsingfors, f. 23/1 08, 54.
Staiger, Emil, professor, Zürich, f. 8/2 08, 54.
Welinder, Per Emil Carsten, professor, Lund, f. 28/4 08, 54.
Segerstedt, Torgny, professor, Uppsala universitets rektor, Uppsala, f. 11/8 08, 36.
Wikander, Oscar Stig, professor, Uppsala, f. 27/8 08, 48.
Bendz, Claës Gerhard Mortimer, professor, f.d. praeses, Lund, f. 16/10 08, 43.
Pfannenstill, Bertil Algot, docent, universitetslektor, Lund, f. 22/2 09, 48.
Neumann, Sven Gösta, docent, Lund, f. 10/3 09, 62.
Moritz, Manfred S., professor, Lund, f. 4/6 09, 55.
de Boüard, Michel, professor, Caen, f. 5/8 09, 54.
King, Arthur Henry, docent, Orem, Utah, USA, f. 20/2 10, 62.
Bengtsson, Bengt Svante, museiintendent, Lund, f. 2/3 10, 62.
Riis, Poul Jørgen, professor, Köpenhamn, f. 26/5 10, 62.
Nilsson-Ehle, Hans Gregor Gunnar, professor, Göteborg, f. 17/7 10, 49.
Westergård-Nielsen, Christian Emil, professor, Århus, f. 24/11 10, 61.
Kjellman, Nils Reinhold, docent, rektor, Lund, f. 8/2 11, 60.
Lindblad, Gustaf Martin Esaias, professor, Lund, f. 26/2 11, 50.
Westin, Gunnar Torvald, professor, Stockholm, f. 29/10 11, 52.
Fischer-Jørgensen, Eli, universitetslektor, Köpenhamn, f. 11/2 11, 60.
Glob, Peter Wilhelm, riksantikvar, Köpenhamn, f. 20/2 11, 54.
Ahlbäck, Torvald Olav Otto, professor, Malax, f. 28/3 11, 59.
Jensen, Poul Johannes, professor, Köpenhamn, f. 3/5 11, 62.

- Halldórsson, Halldór Torfi Guðmundur*, professor, Reykjavík, f. 13/7 11, 59.
Normann, Carl-Edvard, professor, Lund, f. 26/1 12, 55.
Gerleman, John Gillis, professor, Lund, f. 27/3 12, 51.
Fink, Troels Marstrand Trier, professor, generalkonsul, Flensburg, f. 18/4 12, 55.
Stjernquist, Per Nilsson, professor, Lund, f. 14/5 12, 63.
Gravier, Maurice Pierre Albert, professor, Paris, f. 7/6 12, 62.
Malmberg, Bertil, professor, Lund, f. 22/4 13, 48.
Noreng, Harald, professor, Bergen, f. 25/4 13, 61.
Johannesson, Nils Gösta, docent, lektor, Eslöv, f. 19/10 13, 63.
Ollén, Gunnar, docent, Malmö, f. 22/11 13, 58.
Lundström, Sven Gunnar, professor, Uppsala, f. 30/1 14, 51.
Nilsson, Sven Augustinus, professor, Uppsala, f. 9/11 14, 52.
Korlén, Hans Gustav Vilhelm, professor, Stockholm, f. 27/1 15, 50.
Fehrman, Carl Abraham Daniel, professor, f.d. praeses, Lund, f. 3/2 15, 50.
Hadding, Kerstin, professor, Lund, f. 7/2 15, 64.
Waller, Sture Magnus, docent, Lund, f. 8/3 15, 56.
Björck, Tor Erland Staffan, professor, Lund, f. 5/8 15, 52.
Ekbo, Sven Arnold, professor, ordbokschef, Lund, f. 7/8 15, 56.
Becker, Carl Johan, professor, Köpenhamn, f. 3/9 15, 59.
Gabrieli, Mario, professor, Rom, f. 23/9 15, 63.
Reuterswärd, Oscar Gustaf Adolf, professor, Lund, f. 29/11 15, 64.
Lyttkens, Hampus Elof Axel, professor, Lund, f. 19/2 16, 67.
v. Wright, Georg Henrik, professor, Helsingfors, f. 14/6 16, 53.
Mannsaker, Dagfinn, riksarkivar, Oslo, f. 30/6 16, 66.
Egardt, Brita Sigrid Anna Lovisa, docent, Lund, f. 7/8 16, 68.
Holm, Per Olof Gösta, professor, Lund, f. 7/8 16, 63.
Sundqvist, Anders, docent, Lund, f. 15/9 16, 61.
Hägerstrand, Stig Torsten Erik, professor, Lund, f. 11/10 16, 57.
Ejder, Gustaf Åke Bertil, professor, Lund, f. 2/11 16, 52.
Smidt, Kristian, professor, Oslo, f. 20/11 16, 66.
Eldjárn, Kristján, president, fil. dr, Bessastaðir, Island, f. 6/12 16, 70.
Dravina, Velta Tatjana, bitr. professor, Stockholm, f. 25/1 17, 64.
Hartman, Sven Samuel, professor, Lund, f. 22/6 17, 69.
Blegvad, Mogens, professor, Köpenhamn, f. 25/6 17, 65.
Södergård, Olof Östen, professor, Lund, f. 26/8 17, 65.
Stjernquist, Nils Nilsson, professor, Lund, f. 29/8 17, 53.
Lárusson, Magnus Már, professor, Reykjavík, f. 2/9 17, 66.
Carlsson, Sten Carl Oscar, professor, Uppsala, f. 14/2 17, 53.
Stjernquist, Berta Ingeborg, professor, Lund, f. 26/4 18, 58.
Virtaranta, Erkki Pertti Ilmari, professor, Helsingfors, f. 20/5 18, 53.
Thomsen, Rudi, professor, Århus, f. 21/7 18, 59.
Brøndsted, Mogens Holger, professor, rektor, Odense, f. 12/11 18, 70.
Klindt-Jensen, Ole, professor, Århus, f. 31/3 18, 73.
Benson, Sven Archer, professor, Göteborg, f. 22/1 19, 54.
Regnéll, Hans Otto, professor, Lund, f. 30/1 19, 54.

Vetenskaps societeten i Lund

- Rooth, Anna Birgitta*, professor, Uppsala, f. 15/5 19, 60.
Asdahl Holmberg, Ella Märta Mathilda, professor, Göteborg, f. 24/8 19, 58.
Carlsson, Nils Gösta, professor, Stockholm, f. 19/9 19, 59.
Wallner, Björn Anders, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/10 19, 69.
Norborg, Lars-Arne, docent, universitetslektor, Lund, f. 27/10 19, 62.
Roelandts, Karel, professor, Louvain, f. 6/5 19, 60.
Sundby, Bertil Johannes, professor, Bergen, f. 21/7 19, 61.
Oberholzer, Otto, professor, Kiel, f. 11/12 19, 64.
Arvidsson, Rolf Lennart, docent, förste bibliotekarie, Lund, f. 5/1 20, 73.
Back, Pär-Erik, professor, Umeå, f. 20/9 20, 59.
Beyer, Edvard Freydar, professor, Oslo, f. 6/10 20, 63.
Gårding, Eva, docent, Lund, f. 14/7 20, 71.
Higham, John, professor, Baltimore, Maryland, USA, f. 26/10 20, 67.
Löwendahl, Gösta Emil Oskar, docent, universitetslektor, Lund, f. 13/6 20, 59.
Pettersson, Hans Olof, docent, lektor, Lund, f. 17/4 20, 63.
Rudberg, Stig Yngve, professor, Lund, f. 28/10 20, 66.
Røstvig, Maren-Sofie, professor, Oslo, f. 27/3 20, 65.
Schaar, Claes Göran Gustav Viktor, professor, Lund, f. 18/5 20, 53.
Smith, Gudmund John Wilhelm, professor, Lund, f. 29/1 20, 60.
Thors, Carl-Eric, professor, Helsingfors, f. 8/6 20, 65.
Cinthio, Erik Axel Hampus, bitr. professor, Lund, f. 26/2 21, 61.
Fenger, Henning, professor, Århus, f. 9/8 21, 66.
Hagen, Anders, professor, Bergen, f. 15/5 21, 61.
Henriksen, Aage Skjoldborg, professor, Köpenhamn, f. 25/4 21, 74.
Malmer, Mats Erik Gustaf Sigurd P., professor, Stockholm, f. 18/10 21, 70.
Nordström, Axel Olof, docent, universitetslektor, Lund, f. 28/5 21, 64.
Odén, Agnes Birgitta, professor, Lund, f. 11/8 21, 58.
Sjöstedt, John Lennart, docent, universitetslektor, Lund, f. 5/6 21, 64.
Skyum-Nielsen, Niels Holger, professor, Köpenhamn, f. 17/10 21, 72.
Strömberg, Märta Linnéa Ingeborg, docent, universitetslektor, Lund, f. 7/11 21, 67.
Vitestam, Nils Gösta, professor, Lund, f. 2/3 21, 67.
Andrén, Carl-Gustaf, professor, Lund, f. 1/7 22, 61.
Andersson, Sven Helge Sigfrid, docent, universitetslektor, Växjö, f. 27/10 22, 62.
Fridlzius, Joel Gunnar Ferdinand, professor, Lund, f. 29/6 22, 62.
Halvorsen, Eyvind Fjeld, professor, Oslo, f. 4/5 22, 62.
Jacobsen, Eric August, professor, Köpenhamn, f. 5/4 23, 61.
Holm, Hans Ingvar, professor, Lund, f. 25/10 23, 62.
Egerod, Søren, professor, Köpenhamn, f. 8/7 23, 63.
Glamann, Kristof, professor, Köpenhamn, f. 26/8 23, 63.
Halldén, Sören, professor, Lund, f. 19/5 23, 65.
Loman, Bengt Ragnar Carl, professor, Lund, f. 7/8 23, 67.
Gustafsson, Stig Gunnar Valdemar, professor, Lund, f. 10/8 23, 69.
Österlin, Lars Gustaf, docent, Lund, f. 5/10 23, 71.
Johannesson, Eric Oscar, professor, Berkeley, California, USA, f. 4/5 23, 71.

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

- Rystad, Nils Göran*, professor, Lund, f. 31/7 25, 58.
Palm, James Vilhelm Jonas, professor, Uppsala, f. 29/6 25, 59.
Sandström, Sven Erik Ake, professor, Lund, f. 26/2 27, 59.
Swahn, Jan-Öjvind, docent, Hägersten, f. 15/5 25, 61.
Mogren, Jan Olof Mårten Adolf, docent, universitetslektor, Karlstad, f. 8/6 24, 63.
Wallén, Per-Edwin Magnus, professor, Lund, f. 15/4 25, 63.
Åström, Paul Fredrik Karl, professor, Göteborg, f. 15/1 29, 64.
Bringéus, Nils-Arvid Edvard Alarik, professor, f.d. praeses, Lund, f. 29/3 26, 65.
Kihlstedt, Curt Axel, professor, praeses, Lund, f. 8/12 27, 66.
Lagerroth, Lars Erland, docent, Lund, f. 10/1 25, 66.
Fabricius, Cajus, professor, Göteborg, f. 28/9 25, 67.
Jörberg, Gustav Lennart, professor, Lund, f. 26/1 27, 67.
Bjerstedt, Sven Ake Ingvar, professor, Malmö, f. 10/4 30, 68.
Kornhall, David Christian, docent, universitetslektor, Lund, f. 5/11 28, 68.
Romberg, Hans Arnold Bertil, docent, Lund, f. 8/12 25, 68.
Tägil, Sven Otto, professor, Lund, f. 15/12 30, 68.
Törnqvist, Gunnar Evald, professor, Lund, f. 23/1 33, 68.
Petersson, Hans Fredrik, professor, Lund, f. 29/11 24, 69.
Lagerroth, Siv Ulla-Britta, docent, Lund, f. 19/10 27, 70.
Svartvik, Jan Lars, professor, Lund, f. 18/8 31, 70.
Vallinder, Torbjörn, docent, universitetslektor, Lund, f. 30/11 25, 70.
Améen, Lennart Gustaf Gunnarsson, docent, universitetslektor, Lund, f. 4/7 26, 71.
Ek, Sven Birger, docent, Landskrona, f. 10/6 31, 71.
Olsson, Bernt Oskar Hemfrid, docent, Helsingborg, f. 11/5 29, 71.
Rosengren, Inger Tilly, professor, Lund, f. 14/7 34, 71.
Undhagen, Carl-Gustaf, docent, Malmö, f. 6/1 26, 71.
Gerhardsson, Birger, professor, Lund, f. 26/9 26, 72.
Gierow, Pär Göran Axel, professor, Lund, f. 20/8 30, 72.
Larsson, Lars-Olof Ingvar, docent, universitetslektor, Växjö, f. 15/11 34, 72.
Pamp, Bengt Torsten, docent, Lund, f. 3/11 28, 72.
Rhenman, Erik Axel, professor, Lund, f. 18/12 32, 72.

Westerhult, Bo Anders, docent, Lund, f. 18/4 29, 72.
Vinge, Louise, docent, Lund, f. 24/11 31, 72.
Gemzell, Carl-Axel Uno, docent, Lund, f. 20/10 31, 73.
Kristensson, Gillis Per-Erik, docent, Lund, f. 19/2 28, 73.
Lindborg, Rolf Harry, docent, Lund, f. 7/3 31, 73.
Nilsson, Sten Ake, docent, Lund, f. 9/4 36, 73.
Thalberg, Björn, professor, Lund, f. 18/2 24, 73.
Bohlin, Folke Bernhard, docent, universitetslektor, Lund, f. 21/9 31, 74.
Bornäs, Nils Göran Gudmund, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/7 35, 74.

Vetenskaps societeten i Lund

Đurovič, Ľubomír Jan, professor, Lund, f. 9/2 25, 74.
Jonsson, Hans Erling, docent, Lund, f. 10/6 28, 74.
Simonsson, Tord Lennart Wolmer, docent, Lund, f. 13/2 26, 74.
Ståhl, Ingemar, professor, Lund, f. 2/6 38, 74.
Wieslander, Hans Johan Magnus, docent, universitetslektor, Växjö, f. 30/7 29, 74.
Blomqvist, Jerker, t.f. professor, Uppsala, f. 6/4 38, 75.
Bramstång, Nils Åke Gunnar, professor, Uppsala, f. 13/6 32, 75.
Håkanson, Lennart Åke, docent, Lund, f. 14/10 39, 75.
Kieffer, René Jean Joseph, docent, Lund, f. 22/9 30, 75.
Lindell, Ebbe, professor, Malmö, f. 15/10 25, 75.
Nalepa, Jerzy, docent, Lund, f. 29/7 26, 75.
Swedner, Hugo Harry Harald Rodney, docent, Lund, f. 28/5 25, 75.
Österberg, Eva Birgitta, docent, Lund, f. 25/10 42, 75.
Bäckman, Sven Arvid, docent, Lund, f. 14/11 30, 76.
Eckerdal, Lars Hugo, docent, Lund, f. 15/8 38, 76.
Hast, Karl Sture Arne, ordboksredaktör, Lund, f. 23/5 24, 76.
Hermerén, Göran, professor, Lund, f. 5/9 39, 76.
Roos, Carl Martin, professor, Lund, f. 15/5 41, 76.
Söderpalm, Sven Anders, docent, Lund, f. 11/4 33, 76.
Widebäck, Göran Viktor, docent, Lund, f. 6/10 30, 76.
Wärneryd, Olof Ingemar, professor, Lund, f. 4/7 31, 76.
Bergh, Nils Anders Birger, professor, Lund, f. 25/6 35, 77.
Lewan, Nils Oskar Enoch, docent, Lund, f. 18/3 29, 77.
Nilsson, Stig Bertil, docent, Lund, f. 18/3 28, 77.
Pålsson, Lennart, professor, Lund, f. 13/10 33, 77.
Gustavsson, Anders Karl Gustav, docent, Lund, f. 7/12 40, 78.
Knutsson, Bengt Erik Vilhelm, docent, Lund, f. 19/5 36, 78.
Paulsson, Göte Christer, docent, Lund, f. 27/2 45, 78.
Pettersson, Thore Wilhelm, docent, Lund, f. 10/10 34, 78.
Sjöbäck, Hans Robert, docent, Lund, f. 2/2 29, 78.

B. UTLÄNDSKA

Enkvist, Nils Erik August, professor, Åbo, f. 27/9 25, 59.
Weibull, Hans Jörgen, professor, Århus, f. 25/4 24, 61.
Huldén, Lars Evert, professor, Helsingfors, f. 5/2 26, 63.
Christensen, Johnny, professor, Köpenhamn, f. 5/3 30, 68.
Vilkuna, Asko, professor, Jyväskylä, f. 17/11 29, 69.
Ladefoged, Peter Nielsen, professor, Los Angeles, f. 17/9 25, 70.
Wiegelmann, Günter Franz, professor, Münster, f. 31/1 28, 70.
Sørensen, Knud Oscar, professor, Århus, f. 2/2 28, 71.
Banton, Michael Parker, professor, Bristol, f. 8/9 26, 72.
Stoklund, Bjarne, professor, Köpenhamn, f. 17/1 28, 72.
Sørensen, John Kousgård, professor, Köpenhamn, f. 6/12 25, 72.

- Wilson, David Mackenzie*, professor, London, f. 30/10 30, 72.
Wrede, Johan Otto Wilhelm, professor, Helsingfors, f. 18/10 35, 72.
Zettersten, Sven Arne Paul, professor, Köpenhamn, f. 10/1 34, 72.
Foote, Peter Godfrey, professor, London, f. 26/5 24, 73.
Johnsen, Erik, professor, Köpenhamn, f. 16/11 28, 73.
Lidin, Olof Gustav, professor, Köpenhamn, f. 3/2 26, 73.
Sjöblom, Bengt Gunnar Olof, professor, Köpenhamn, f. 28/2 33, 73.
Bosson, James Evert, professor, Berkeley, California, USA, f. 17/7 33, 74.
Christie, Nils, professor, Oslo, f. 24/2 28, 74.
Olsen, Olaf, professor, Århus, f. 7/6 28, 74.
Salomonsen, Per, afdelningsleder, Ålborg, f. 29/3 28, 74.
Westman, Rolf Rainer Otto Robert, professor, Åbo, f. 21/6 27, 74.
Krummacher, Friedhelm Gustav-Adolf Hugo Robert, professor, Kiel, f. 22/1 36, 75.
Boyer, Régis, professor, Paris, f. 25/6 32, 75.
Kittang, Atle, professor, Bergen, f. 20/3 41, 75.
Kersten, Adam, professor, Warszawa, f. 26/4 30, 76.
Klinge, Matti, docent, Helsingfors, f. 31/8 36, 76.
Larsson, Gustav Edvin, professor, Oslo, 24/1 25, 76.
Bohlin, Torgny, professor, Bergen, f. 20/5 25, 77.
Jensen, Johan Fjord, professor, Århus, f. 17/12 28, 77.
Koblik, Steven Samuel, professor, Claremont, Californien, f. 27/5 41, 77.
Lundquist, Lennart Harald Sture, professor, Köpenhamn, f. 13/2 38, 77.
Pinborg, Jan Beck, professor, Köpenhamn, f. 29/4 37, 77.
Ritte, Hans, Universitätslektor, Dr Phil, München, f. 20/8 30, 77.
Jantsch, Erich, professor, Berkeley, California, USA, f. 8/1 29, 78.
Nilsson, Carl-Axel Daniel, lektor, Köpenhamn, f. 15/3 31, 78.
Nøjgaard, Morten, professor, Odense, f. 28/7 34, 78.
Register, Cheri, professor, Minneapolis, f. 30/4 45, 78.
Wieselgren, Anne Marie Inga, professor, Jyväskylä, f. 1/4 35, 78.

Vetenskaps societetens verksamhet 1978

Som *stiftande ledamot* har invalts leg. läkaren Mattias Olofsson, Lund.

Som *inländska arbetande ledamöter* har invalts docenterna Anders Gustavsson, Bengt Knutsson, Göte Paulsson, Thore Pettersson och Hans Sjöbäck, samtliga i Lund.

Som *utländska arbetande ledamöter* har invalts professor Erich Jansch, Berkeley, lektor Carl-Axel Nilsson, Köpenhamn, professor Morten Nøjgaard, Odense, professor Cheri Register, Minneapolis, och professor Anne Marie Wieselgren, Jyväskylä.

Den 8 mars hölls ett *sammanträde*, varvid fil. dr Carl M:son Mannerfelt föreläste under titeln »Fjäll i flygperspektiv».

Vetenskapssocieteten i Lund

Den 20 april hölls ett *sammanträde*, varvid professor Ingmar Bengtsson, Uppsala, höll ett föredrag om »Utvecklingslinjer inom nutida svensk och internationell musikvetenskap».

Vid *högtidssammanträdet* den 18 november föreläste professor Stig Strömholm, Uppsala, under rubriken »Människor, händelser och källor i det senromerska Gallien».

Styrelsen har sammanträtt fyra gånger.

Av trycket har utgivits *Årsbok 1978* och i skriftserien nr 73, Louise Vinge, *Morgonrodnadens stridsmän*, samt nr, 74, Hans Jonsson, *The Laryngeal Theory*.

Pris ur Harry Karlssons fond för humanistisk forskning, 1.600 kr, har tilldelats professor Erik Cinthio för hans banbrytande medeltidsarkeologiska forskningar.

Den Kockska belöningen, 2.360 kr, har tilldelats docent Gösta Bruce för hans avhandling *Swedish Word Accent in Sentence Perspective*.

Resestipendier har under våren tilldelats ordboksredaktören, fil. dr Sture Hast, 650 kr, forskarassistent Antoinette Hetzler, 600 kr, professor Björn Thalberg, 1.000 kr; fil. dr Paavo Roos, 540 kr; docent Nils Lewan, 1.000 kr; under hösten docent Sten Åke Nilsson, 1.000 kr; docent Nils Lewan, 800 kr; professor Göran Rystad, 700 kr; fil. dr Leokadia Postén, 500 kr.

Smärre och tillfälliga bidrag till vetenskaplig forskning har under våren tilldelats docent Staffan Fogelmark, 362 kr; docent Ulla-Britta Lagerroth, 931 kr; under hösten fil. dr Paavo Roos, 1.000 kr; docent Ulla-Britta Lagerroth, 400 kr.

Lund i februari 1979.

Bo Westerhult

Sammandrag av
Vetenskapssocieteten i Lund räkenskaper år 1978
Balanskonto den 1 januari 1978

Tillgångar		Skulder	
Obligationer	445.500: —	Grundfond	422.000: —
Förlagsbevis	30.000: —	Dispositionsfond	118.967: 18
Aktier	105.675: —	Resestipendiefond	20.481: —
Bank	576.332: —	»Skånsk senmedeltid och renässans»	294.483: —
Postgiro	4.933: 68	Olga och Thorild Dahlgrens fond	32.644: —
		AB CWK Gleeups fond	15.260: —
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000: —
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5.000: —
		Harry Karlssons fond	11.975: —
		50-årsfonden	63.765: —
		Tegnérsfonden	106.519: 50
		Ada och Lars Werins fond	30.000: —
		Axel Kocks fond	20.617: —
		Mattias Olofssons fond	10.729: —
Kronor 1.162.440: 68		Kronor 1.162.440: 68	

Vinst- och förlustkonto år 1978

Inkomster		Utgifter	
Ränta å obligationer	28.869: 80	Föreläsare	2.102: 75
Ränta å förlagsbevis	1.250: —	Forskningsbidrag o. belöningar	4.188: —
Utdelning å aktier	13.836: —	Sekreteraren	2.500: —
Ränta i bank	36.697: 35	Resestipendier	6.790: —
Årsavgifter	8.000: —	Anslag ur:	
Inträdesavgifter	4.000: —	Tegnérfonden	1.500: —
Årsböckerna:		Tegnérpriset	6.000: —
Tryckningsbidrag	17.000: —	Axel Kocks fond	2.617: —
Försäljning	1.138: 70	Harry Karlssons fond	1.600: —
Återbet. merv.skatt	4.396: —	Ada och Lars Werins fond	1.481: 25
Skriftserien:		Årsböckerna:	
Försäljning	4.542: 15	Tryckningskostnader	35.217: 30
Återbet. merv.skatt	1.385: —	Skriftserien:	
»Skånsk senmedeltid och renässans»:		Kostnader	375: —
Försäljning	9.494: 75	»Skånsk senmedeltid och renässans»:	
Fondminskningar	4.181: 50	Erlagd mervärdeskatt	236: —
		Avskrivning å aktier	118: 30
		Disconto å årsavgifter	2.205: —
		Övriga utgifter	17.469: 50
		Fondökningar	50.391: 15
Kronor 134.791: 25		Kronor 134.791: 25	

Balanskonto den 31 december 1978

Tillgångar		Skulder	
Obligationer	622.500: —	Grundfond	430.000: —
Förlagsbevis	40.000: —	Dispositionsfond	122.057: 58
Aktier	105.675: —	Resestipendiefond	19.121: —
Bank	439.802: —	»Skånsk senmedeltid	
Postgiro	673: 33	och renässans»	324.297: —
		Olga och Thorild	
		Dahlgrens fond	34.923: —
		AB CWK Gleerups fond	16.325: —
		Grevinnan von Hallwyls	
		fond	10.000: —
		Knut och Alice	
		Wallenbergs fond	5.000: —
		Harry Karlssons fond	11.125: —
		50-årsfonden	68.216: —
		Tegnérfonden	105.802: —
		Ada och Lars Werins	
		fond	30.942: 75
		Axel Kocks fond	19.363: —
		Mattias Olofssons fond	11.478: —
Kronor 1.208.650: 33		Kronor 1.208.650: 33	

Lund den 31 december 1978

Axel Roos

Specifikation av obligationer, förlagsbevis och aktier den 31 december 1978

Obligationer	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	3,0	01.02.1937	2.000: —	1.500: —
Svenska Staten	3,5	15.12.1941	10.000: —	10.000: —
Svenska Staten (3. försvarslån)	3,5	15.08.1942	10.000: —	10.000: —
Svenska staten	3,5	15.03.1943	10.000: —	10.000: —
Svenska Staten	3,5	15.04.1943	20.000: —	20.000: —
Svenska Staten	3,5	01.11.1943	25.000: —	25.000: —
Svenska Staten	3,5	15.12.1944	10.000: —	10.000: —
Svenska Staten	4,5	09.05.1955	5.000: —	5.000: —
Svenska Staten	4,75	10.12.1956	5.000: —	5.000: —
Svenska Staten	7,25	03.09.1969	20.000: —	20.000: —
Svenska Staten	8,00	19.11.1975	10.000: —	10.000: —
Svenska Staten	8,5/8	20.11.1975	10.000: —	10.000: —
Svenska Staten	9,5	10.11.1976	25.000: —	25.000: —
Svenska Staten	9,5	10.07.1977	50.000: —	50.000: —
Svenska Staten	10,00	10.06.1978	100.000: —	100.000: —
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3,0	01.06.1937	5.000: —	4.000: —
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	3,0	15.11.1937	35.000: —	35.000: —
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	3,5	15.01.1944	10.000: —	10.000: —
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	3,0	15.04.1945	15.000: —	15.000: —
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	3,0	15.04.1946	2.000: —	2.000: —
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	5,5	10.04.1960	5.000: —	5.000: —
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	9,0	10.05.1976	25.000: —	25.000: —
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.01.1960	5.000: —	5.000: —
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.10.1960	5.000: —	5.000: —
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.07.1961	5.000: —	5.000: —
Svenska Intecknings Garanti AB	3,0	01.12.1934	5.000: —	5.000: —
Stockholms Kommuns	5,5	18.12.1965	10.000: —	10.000: —
Göteborgs Kommuns	6,0	20.02.1962	5.000: —	5.000: —
Sandvik AB:s	6,0	02.11.1960	5.000: —	5.000: —
Gullspångs Kraft AB	6,0	28.12.1960	5.000: —	5.000: —
Sydsvenska Kraft AB	6,0	05.06.1961	5.000: —	5.000: —
Korsnäs AB	6,0	10.11.1961	5.000: —	5.000: —
Munksjö AB	9,7/8	10.05.1977	30.000: —	30.000: —
Norrköpings Kraft AB	6,0	12.02.1962	5.000: —	5.000: —
Uddeholms AB	6,0	01.03.1962	5.000: —	5.000: —
Edsele Kraft AB	5,5	15.01.1964	5.000: —	5.000: —
Sångkällforsen AB	5,5	07.01.1964	5.000: —	5.000: —
Sparbankernas Intecknings AB	7,5	15.01.1971	10.000: —	10.000: —
Stockholms läns landstings	10,00	10.11.1978	100.000: —	100.000: —
				Kronor 622.500: —

Vetenskapssocieteten i Lund

Förlagsbevis	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Handelsbanken	5,5	20.05.1959	5.000: —	5.000: —
Skånska Banken	5,25	20.02.1963	5.000: —	5.000: —
Skandinaviska Banken	5,75	10.10.1963	5.000: —	5.000: —
Skånska Banken	10,25	10.11.1978	25.000: —	25.000: —
			Kronor	40.000: —

Aktier

268 st. AB Bofors	13.400: —	10.000: —
157 st. Boliden Gruv AB, ser. A	15.700: —	12.000: —
752 st. AB Cardo, efter split	37.600: —	
151 st. AB Cardo, genom fondemission	7.550: —	17.000: —
188 st. Industri AB Euroc	18.800: —	15.900: —
90 st. Höganäs AB, stam	9.000: —	9.400: —
211 st. Skånska Banken	10.550: —	9.750: —
77 st. AB Skånska Cementgjuteriet, ser. B	3.850: —	3.500: —
200 st. Svenska Handelsbanken, stam	20.000: —	25.000: —
25 st. Svenska Handelsbanken, indexaktier	2.500: —	3.125: —
		Kronor 105.675: —

Revisionsberättelse

Undertecknade, utsedda att granska Vetenskapssocietetens räkenskaper för år 1978, har fullgjort vårt uppdrag och funnit räkenskaperna i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer.

Vi tillstyrker full ansvarsfrihet för skattmästaren och styrelsen för den tid revisionen omfattar.

Lund i april månad 1979.

Sven Ekbo

Olof Nordström

Skriftförteckning

Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923.
4. *James Harrington's Oceana*, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928.
11. Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av *M:r Olauus Petri* Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1–2. 1929. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940.
12. *Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguae septentrionalis antiquae et modernae*, utg. av *G. Kallstenius*. 1930.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937.
21. *Johan Akerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938.
23. *Walter Akerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940.
25. I *Jesper Swedbergs* Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941.
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941.
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix. 1941.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944.
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945.
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946.
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948.
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699. 1948.
33. *Thede Palm*. Trädkult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion). 1948.
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949.
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism). 1951.
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.) 1951.
37. *Sture M. Waller*. Abomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.) 1951.

38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.) 1952.
39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalslagstiftning. 1951.
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952.
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.) 1952.
42. *Arthur Peetre*. Sko klostets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953.
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature.) 1954.
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954.
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i Finderup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at Finderup. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping.) 1954.
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954.
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test.) 1955.
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Västerås 1527.) 1956.
50. *Pietro Belloni e Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesc Chiappini-Rolandi. 1957.
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförrädsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957.
52. *Gunnar T. Westin*. Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517. 1957.
53. *Carl Fehrman*. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957.
54. *Göran Rystad*. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. 1960.
55. *Gerhard Bendz*. Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix. 1964.
56. *Birgitta Odén*. Kronohandel och finanspolitik 1560–1596. 1966.
57. *Erland Lagerroth*. Selma Lagerlöfs Jerusalem, Revolutionär sekticism mot fäderneärvd bondeordning. With a summary in English. (Selma Lagerlöf's Jerusalem. Revolutionary secterianism versus the traditional peasant heritage.) 1966.
58. *Gösta Svenaeus*. Edvard Munch. Das Universum der Melancholie. 1968.
59. *Alf Önnersfors*. Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums. 1968.
60. *Per Wieselgren* (utgivning och kommentar). Brev till Georg Stiernhielm. 1968.
61. *Erland Lagerroth*. Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibyllan. With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. *Bernt Olsson*. Bröllops besvär's Ihugkommelse. Del I (utgivning och kommentar). 1970.
63. *Bernt Olsson*. Bröllops besvär's Ihugkommelse. Del II (en monografi). 1970.
64. *Johannes Th. Kakridis*. Homer Revisited. 1971
65. *Jan Mogren*. Tegnér's översättningsverksamhet. 1971.
66. *Gösta Svenaeus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del I (textband). 1973.
67. *Gösta Svenaeus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del II (bildband). 1973.
68. *Fredrik Lagerroth*. Sverige och Eidsvollsförfatningen. 1973.
69. *Bernt Olsson*. Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier. 1974.
70. *Arthur Thomson*. Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739. 1974.
71. *Rolf Lindborg*. Giovanni Pico della Mirandola, Om människans värdighet. Med några kapitel om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen. 1974.

72. *Ulf Sjödell*. Infödda svenska män av ridderskapet och adeln. Kring ett tema i Sveriges inre historia under 1500- och 1600-talen. 1976.
73. *Louise Vinge*. Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821. 1978.
74. *Hans Jonsson*. The Laryngeal Theory. 1978.

Skånsk Senmedeltid och Renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskapssocieteten i Lund

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation.) 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658.) 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd
3. *Karl F. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.) Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658–1679. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd
4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd
5. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Pris häft. 35 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
6. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd
8. *Wilhelm Norlind*. Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.) 1970
9. *Salomon Kraft*. Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.) 1971

Årsbok 1920–1978

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920–1945, årsbok 1970 för 1946–1969.

Ur innehållet

Artiklar

Stig Strömholm: Händelser, källor och människor i det senromerska Gallien

Gösta Vitestam: Research concerning Arabic Manuscripts—the Rôle of the Detective

Nils-Arvid Bringéus: Fria med knivslida

Hans Regnéll: Några synpunkter på Ferdinand de Saussures teori om språktecknet

Minnesord

Johs. Pedersen av Gösta Vitestam

Julius Mägisté av Pentti Soutkari

Eiliv Skard av Stig Y. Rudberg

Ernst Löfstedt av Torsten Dahlberg

Herman Richter av Krister Gierow

Per Olov Barck av Staffan Björck

Dag Strömbäck av Sigfrid Svensson

Liber

ISBN 91-40-04713-X